

Arbeid, pensjon og inntekt i den eldre befolkningen

Rapport fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe 12.5.2015

1	INNLEDNING OG SAMMENDRAG	3
2	ARBEIDSGRUPPENS SAMMENSETNING OG ARBEID I 2014	5
3	MOTTAKERE AV PENSJON	7
3.1	Mottakere av alderspensjon	7
3.2	Andelen som kvalifiserer for tidliguttak av alderspensjon	12
3.3	Mottakere av AFP	15
3.4	Mottakere av uførepensjon over 62 år	18
3.5	Mottakere av særalderspensjon	19
3.6	Samlet antall mottakere av pensjon	24
4	FOLKETRYGDENS UTGIFTER TIL ALDERSPENSJON	27
5	YRKESAKTIVITET BLANT ELDRE	30
5.1	Innledning	30
5.2	Utvikling i yrkesaktivitet	30
5.3	Forventet yrkesaktivitet	33
5.4	Andeler som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62–66 år	34
5.5	Antall som kombinerer arbeid og pensjon	39
5.6	Uttreden fra arbeidslivet	41
6	INNTEKTSSTATISTIKK FOR DEN ELDRE BEFOLKNINGEN	43
6.1	Endringer i samlet inntekt for den eldre befolkningen	43
6.2	Sammensetningen av inntekt for den eldre befolkningen	47

6.3	Økonomiske konsekvenser av tidliguttak av pensjon	52
7	EVALUERING AV PENSJONSREFORMEN	56
VEDLEGG:		
1	Sammendrag av noen FoU-rapporter om pensjon	59
2	Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – bakgrunn og mandat	66
3	Statistikk	68

1 Innledning og sammendrag

Pensjonsreformens mål er å sikre et økonomisk og sosialt bærekraftig pensjonssystem, å motivere til arbeid, å legge til rette for en fleksibel overgang fra arbeid til pensjon og å bidra til en god fordelings- og likestillingsprofil. Pensjonssystemet skal videre bygge på enkle hovedprinsipper. Regjeringen gjennomfører en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. I forbindelse med tariffoppgjøret 2008 ble det opprettet et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringen kan gjennomgås.

Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble etablert som en undergruppe til Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2009, se vedlegg 2 for arbeidsgruppens mandat. Arbeidsgruppen skal blant annet avgi årlige rapporter med beskrivelse og analyse av utviklingstrekk innen pensjon og arbeidsliv til Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd.

Denne rapporten søker å kartlegge utviklingen i yrkesaktivitet, uttak av pensjon og inntekt for den eldre befolkningen etter innføringen av nye regler i pensjonssystemet fra 1. januar 2011. Rapporten baserer seg på statistikk og analyser fra Arbeids- og velferdsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå (SSB), samt evalueringen av pensjonsreformen som skjer i regi av Norges forskningsråd og annen forskning. Arbeidsgruppen har tidligere lagt fram tre rapporter for Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2012, 2013 og 2014. Denne fjerde rapporten baserer seg på den siste tilgjengelige statistikken. I hovedsak innebærer det at tall for 2014 nå utfyller statistikken fra tidligere rapporter. I tillegg går denne rapporten nærmere inn på hvilken betydning det å kombinere arbeid og pensjon har hatt for inntektsutviklingen blant eldre.

Alderspensjon fra folketrygden og AFP i privat sektor kan fra 2011 fritt kombineres med arbeidsinntekt uten avkorting av pensjonen. Siden 2011 har vi derfor hatt en utvikling der vi både har hatt en kraftig vekst i antall som mottar alderspensjon og en vekst i yrkesaktivitet blant eldre. Etter innføringen av nye fleksible uttaksregler tar veldig mange ut alderspensjon før 67 år mens de fortsatt er i fullt arbeid. I denne rapporten omfatter «mottakere av alderspensjon» både personer som har sluttet å arbeide og personer som har tatt ut alderspensjon og som fortsetter i arbeid.

Reglene for uttak av pensjon fra folketrygden og ny AFP i privat sektor er nøytralt utformet: forventet nåverdi av samlede pensjonsutbetalinger over livsløpet er uavhengig av fra hvilken alder pensjonen tas ut fra. Økte utgifter som følge av at mange tar ut pensjon tidlig motsvares dermed av reduserte utgifter som følge av at årlig pensjon blir lavere livet ut. Bærekraften til pensjonssystemet på lang sikt er derfor i liten grad avhengig av når folk tar ut pensjon. Økt yrkesaktivitet blant eldre styrker den økonomiske bærekraften i systemet direkte.

Kapittel 3 tar for seg utviklingen i antall mottakere av pensjon i aldersgruppen over 62 år. Siden 2011 har det vært en kraftig vekst i antall mottakere av alderspensjon fra folketrygden. Veksten var særlig stor i 2011 som følge av at 5 årganger fikk en ny mulighet til å ta ut alderspensjon før 67 år i det første året da fleksibelt uttak ble innført. Det har også vært en vekst i antall mottakere av alderspensjon over 67 år, først og fremst som følge av at store årskull nå passerer 67 år, men også på grunn av økende levealder blant de over 67 år. Veksten i antall mottakere var betydelig også i årene 2012–2014, men veksten var naturlig nok mye lavere enn i 2011. Ved utgangen av 2014 var det over 80 000 mottakere av alderspensjon i alderen 62–66 år. Det tilsvarer snaut 30 pst av befolkningen i aldersgruppen, og noe over 50 pst av de som hadde mulighet til å ta ut alderspensjon før 67 år.

Blant de som har tatt ut alderspensjon før fylte 67 år er det en sterk overvekt av menn, men andelen kvinner har økt litt fra 2011 til 2014. Noe av forskjellen kan forklares med at flere kvinner enn menn mottar pensjon fra andre ordninger som uførepensjon og etterlattepensjon. Videre er det flere kvinner enn menn som har for lav opptjening til å kunne ta ut pensjonen tidlig. Selv om en korrigerer for disse faktorene og ser på uttak av alderspensjon som andel av de som kan ta ut alderspensjon før 67 år, er det imidlertid fortsatt en klar overvekt av menn. Over tid vil flere kvinner kunne ta ut alderspensjon tidlig, blant annet fordi yngre årskull av kvinner har høyere pensjonsopptjening enn eldre årskull.

Den gamle AFP-ordningen, som er videreført i offentlig sektor også etter 2011, har ikke nøytrale uttaksregler. Pensjon kan her ikke kombineres fritt med arbeidsinntekt, og økt arbeidsinntekt fører til avkorting av pensjonen. Det er også hovedregelen for uførepensjon fra folketrygden og pensjon fra offentlig tjenstepensjon fra stilling med lave aldersgrenser 67 år (særaldersgrense). For disse ytelsene er det en direkte sammenheng mellom antall mottakere og langsiktige kostnader av ordningen.

Andelen av befolkningen på uførepensjon i aldersgruppen 62–67 år har gått betydelig ned fra om lag 34 prosent i 2011 til 31 prosent i 2014. Andelen av befolkningen som mottar AFP fra offentlig sektor har ifølge foreløpige tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet vært ganske stabilt i perioden 2011–2014. I desember 2014 var det nær 6 000 særalderspensjonister under 67 år i SPK. De største yrkesgruppene med særalderspensjon i SPK er politi/fengsel og forsvar, og vel 80 prosent tar ut pensjon før aldersgrensen. I KLP var det nær 7 300 som hadde tatt ut særalderspensjon før 67 år, og vanlige pensjonsaldere er 62 og 65 år.

Kapittel 4 tar for seg folketrygdens utgifter til alderspensjon. Utviklingen i folketrygdens utgifter følger utviklingen i antall mottakere av alderspensjon, med en kraftig vekst i 2011 som følge av alle som tok ut pensjon før fylte 67 år og en noe redusert vekst i årene etter 2011. Utgiftene til alderspensjon for mottakere av alderspensjon under 67 år er i 2014 anslått til om lag 16 milliarder kroner. Ny regulering av alderspensjon under utbetaling, lavere årlig pensjon som følge av tidlig uttak, levealdersjustering og utsatt uttak av pensjon bidrar imidlertid til lavere utgifter til alderspensjon. Samlet sett anslås pensjonsreformen til å ha bidratt til at utgiftene til alderspensjon har økt med om lag 10 milliarder kroner i 2014. Levealdersjusteringen vil over tid få større effekt og bidra til at utgiftene til alderspensjon blir lavere enn uten en pensjonsreform. Over tid påvirkes også folketrygdens utgifter i mindre grad av når pensjonen tas ut, fordi de nøytrale uttaksreglene gir lavere årlig pensjon når pensjonen tas ut tidlig.

Kapittel 5 omhandler yrkesaktiviteten blant eldre. Yrkesdeltakelsen blant personer over 62 år har økt gradvis siden 2011. Økningen blant personer over 62 år har vært sterkere enn for yngre aldersgrupper. Den mest markerte økningen i yrkesaktivitet ser vi blant de som har rett til ny AFP i privat sektor. Denne gruppen fikk særlig sterke insentiver til å fortsette i arbeid etter 62 år siden AFP ble lagt om til en livsvarig ytelse som er nøytralt utformet og som fritt kan kombineres med arbeid uten avkorting av pensjonen. Yrkesaktiviteten har imidlertid økt også for andre grupper.

Økningen i yrkesaktivitet var spesiell høy fra 2010 til 2011, spesielt for de som fylte 62 år i 2011. I 2012 og 2013 økte yrkesaktiviteten ytterligere, spesielt for de som fylte henholdsvis 63 og 64 år i disse årene. Tallene i denne rapporten viser at økningen har forplantet seg videre for de som fylte 65 år i 2014.

Kapittel 6 tar for seg på inntektsutviklingen for den eldre befolkningen og økonomiske konsekvenser av tidliguttak av pensjon. Eldre har hatt en klar vekst i kjøpekraften de siste ti årene, og veksten har vært sterkere enn hos den yngre befolkningen. I alle aldersgruppene over 62 år har realveksten vært på over 40 prosent. Økningen i kjøpekraft har vært sterk både

blant de med høyest og de med lavest inntekt. At realveksten i samlet inntekt har vært spesielt kraftig blant de med høyest samlet inntekt kan fange opp at en del høytlønnede kombinerer jobb og pensjon og derfor har en høy samlet inntekt sammenlignet med de med høyest samlet inntekt for ti år siden, hvor kombinasjonen av full pensjon og full lønn ikke var mulig. At realveksten også har vært god for de med lavest samlet inntekt reflekterer trolig økningen i minstepensjonen i perioden.

Mange har benyttet seg av muligheten til å kombinere arbeid og pensjon, og blant de som mottar alderspensjon i alderen 62–66 år er det mange som både har en relativt høy yrkesinntekt og samlet inntekt. Siden de som ikke mottok alderspensjon har utsatt pensjonsuttaket, vil de imidlertid få høyere årlige pensjonsutbetalinger når de senere tar ut alderspensjon.

Mange av de som har valgt å kombinere pensjon og fortsatt jobb har relativt høy lønn. Høy samlet inntekt i perioden hvor pensjonsuttak kombineres med jobb betyr at mange betaler toppskatt på store deler eller hele pensjonen. Høy skatt når pensjonen tas ut sammen med fortsatt arbeid kombinert med at yrkesaktive har høyere forventet levealder enn befolkningen sett samlet, betyr at mange trolig vil tape økonomisk på å ta ut pensjonen mens de fortsatt er i full jobb.

2 Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid i 2014

Arbeidsgruppen hadde ved inngangen til 2015 følgende sammensetning:

- Tomas Berg, Arbeids- og sosialdepartementet
- Jacob Hanssen, Arbeids- og sosialdepartementet
- Roar Bergan, Arbeids- og sosialdepartementet
- Arne Magnus Christensen, Arbeids- og sosialdepartementet
- Per Øystein Eikrem, Finansdepartementet
- Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge
- Kristin Juliussen, Arbeidsgiverforeningen Spekter
- Lars E. Haartveit, Hovedorganisasjonen Virke
- Kristian Roksvaag, KS
- Yvonne Larsen, Fornyings-, administrasjons-, og kirke departementet
- Anders Kvam, Akademikerne
- Ole Christian Lien, Arbeids- og velferdsdirektoratet
- Kristin Diserud Mildal, Næringslivets Hovedorganisasjon
- Erik Orskaug, Unio
- Helle Stensbak, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund

I 2014 hadde arbeidsgruppen følgende møter:

Studietur til London 2. – 3. juni 2014

2. juni

Møte med Pension Policy Institute

3. juni

Møte med Department for Work and Pensions

- Carla Groom and Freya Allison: Reform of State Pension

- Alan Napier: Private/State Occupational Pensions
- Stuart Whitney, James Calverley and Megan Rooney: Workplace Pensions
- Auto enrolment, Decumulation and Charge Measures
- Lis Robinson: Pension Age & Flexible Retirement - Extending Working Lives
- Louca Hepburn: Mandatory Retirement Age

3. desember 2014

- Tomas Berg, ASD: Innledning
- Nils Martin Stølen, SSB: Evaluering av pensjonsreformen
- Jens-Kristian Borgan og Inger Texmon, SSB: Dødelighet, yrkesaktivitet og uttak av pensjon etter yrke
- Arne Magnus Christensen, ASD: ASDs arbeid med datainnhenting og forskning

2014-rapporten fra Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble presentert på et møte i Arbeids- og pensjonspolitisk råd 10. juni 2014, av Arne Magnus Christensen.

3 Mottakere av pensjon

3.1 Mottakere av alderspensjon

Som en del av pensjonsreformen ble det fra 1. januar 2011 adgang til å ta ut folketrygdens alderspensjon fra 62 år, og det ble mulig å kombinere arbeid og pensjon uten avkorting. Fra 2011 omfatter mottakere av alderspensjon fra folketrygden dermed både personer som har sluttet å arbeide, og personer som har tatt ut alderspensjon og som fortsetter i arbeid.

I det følgende skiller det mellom mottakere av alderspensjon 62–66 år som for en stor del er i arbeid, og mottakere av alderspensjon 67 år og eldre som i det alt vesentlige har sluttet å arbeide. Utviklingen i den siste gruppen reflekterer langt på veg utviklingen av eldre over 67 år i befolkningen,

I 2011 var veksten i antall mottakere av alderspensjon 55 000 personer, og dette var en klar økning sammenliknet med årene før 2011, se tabell 3.1 Økningen skyldes dels at om lag 36 000 tok ut alderspensjon i alderen 62–66 år, og i tillegg var veksten i gruppen over 67 år om lag 19 000 personer. I 2011 var økningen i antall mottakere i alderen 62–66 år særskilt stor fordi fem årskull fikk mulighet til å ta ut alderspensjon før 67 år. Veksten i antall mottakere av alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år har vært betydelig også i årene 2012–2014, men er naturlig nok lavere enn den veksten vi så i 2011.

Veksten i antall mottakere av alderspensjon over 67 år var høyere i 2013 og 2014 enn i 2011 og 2012. Samlet sett er veksten i antall mottakere av alderspensjon i årene etter 2011 klart redusert, men det er fortsatt en sterk vekst særlig på grunn av utviklingen i antall eldre i befolkningen.

Tabell 3.1 Antall mottakere av alderspensjon 2009–2014. Desember

År	Antall mottakere av alderspensjon	Vekst i antall	Vekst i prosent	Antall mottakere av alderspensjon under 67 år	Vekst i antall	Vekst i prosent
2009	650 855	8 040	1,3			
2010	663 799	12 944	2,0			
2011	718 667	54 868	8,3	35 845	35 845	
2012	760 025	41 358	5,8	56 943	21 098	58,9
2013	800 350	40 325	5,3	70 127	13 184	23,2
2014	837 525	37 175	4,6	81 388	11 261	16,1

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Målt som andel av befolkningen 62–66 år har om lag 29 prosent tatt ut fleksibel alderspensjon ved utgangen av 2014. Andelen er høyest for årskullene 63–65 år, og andelen har økt gradvis over tid, jf. tabell 3.2

Tabell 3.2 Antall mottakere av alderspensjon under 67 år i prosent av befolkningen 2011–2014. Desember

Alder	2011	2012	2013	2014
62	16,9	21,4	23,9	25,6
63	13,0	25,0	27,4	29,6
64	11,2	19,3	29,2	31,2
65	11,3	17,2	23,3	32,6
66	10,1	16,1	20,1	25,6
67	11,6	17,5	19,8	25,0
Sum	12,5	19,7	24,7	28,9

Andelen med alderspensjon måles som antall innenlandsboende med alderspensjon som andel av befolkningen.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Andelen med minstepensjon totalt falt fra om lag 22 prosent i 2012 til 18 prosent i 2014, jf. tabell 3.3 Andelen er vesentlig høyere for kvinner enn for menn. Fleksibel alderspensjon fra 62 år har isolert sett bidratt til en lavere andel mottakere av alderspensjon med minstepensjon, siden bare de med tilstrekkelig høy opptjening av alderspensjon kan ta ut alderspensjon før 67 år. I tillegg bidrar bedre pensjonsopptjening blant kvinner til at andelen gradvis reduseres over tid.

Tabell 3.3 Antall og andel minstepensjonister i 2012–2014. Desember

	Antall minstepensjonister			Andel i prosent		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Kvinner	144 238	138 169	130 873	35,6	32,8	29,9
Menn	20 563	19 552	19 066	5,8	5,2	4,8
Totalt	164 801	157 721	149 939	21,7	19,7	17,9

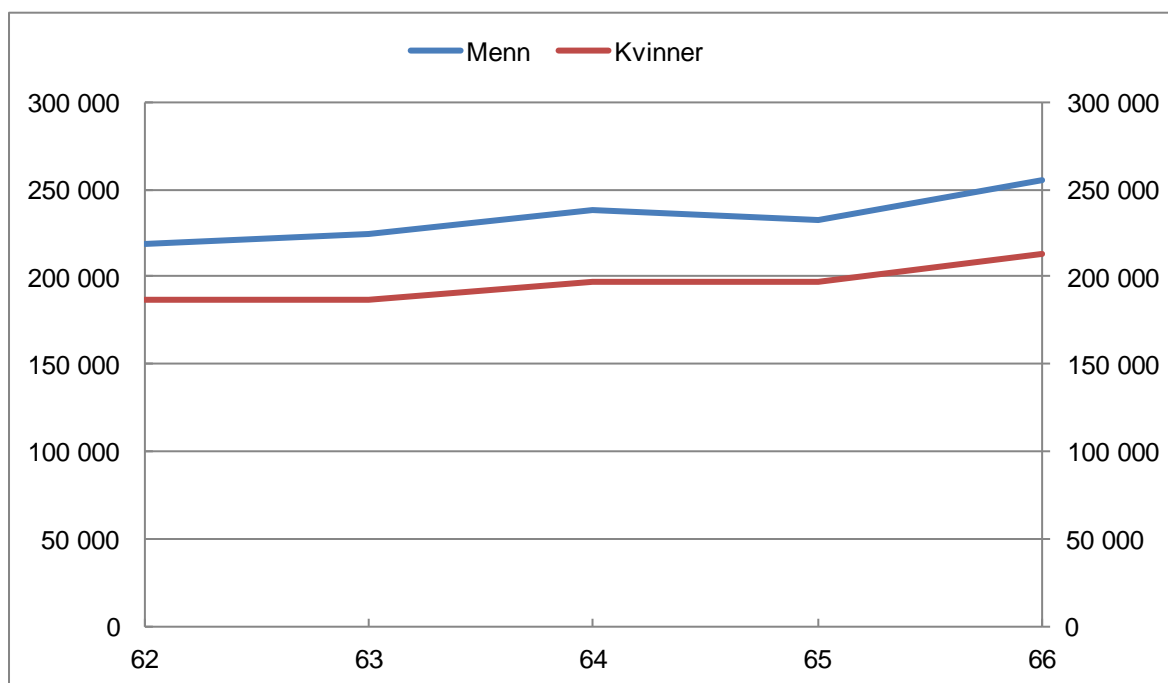
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

En kan velge å ta ut full alderspensjon, eller redusert pensjon med henholdsvis 20, 40, 50, 60 og 80 prosent uttaksgrad. Figur 3.1 viser at gjennomsnittlig alderspensjon på alle alderstrinn er betydelig høyere for menn enn for kvinner, og øker som forventet gjennomgående med uttaksalder. Figur 3.1 viser gjennomsnittlig pensjon korrigert for uttaksgrad. Denne var i 2014 for nye mottakere av alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år om lag 224 000 kroner for menn og 191 000 kroner for kvinner. For kvinner er gjennomsnittlig alderspensjon korrigert for uttaksgrad om lag 14 prosent høyere for 66-åringene enn for 62-åringene, mens tilsvarende forskjell for menn er 17 prosent.

Gjennomsnittlig uttaksgrad blant de som tok ut alderspensjon før 67 år i 2014 var 92 prosent, og den var litt høyere blant menn enn blant kvinner. Mer detaljer om uttaksgrad etter alder mv. er gitt i tabell II.1a i vedlegg 3.

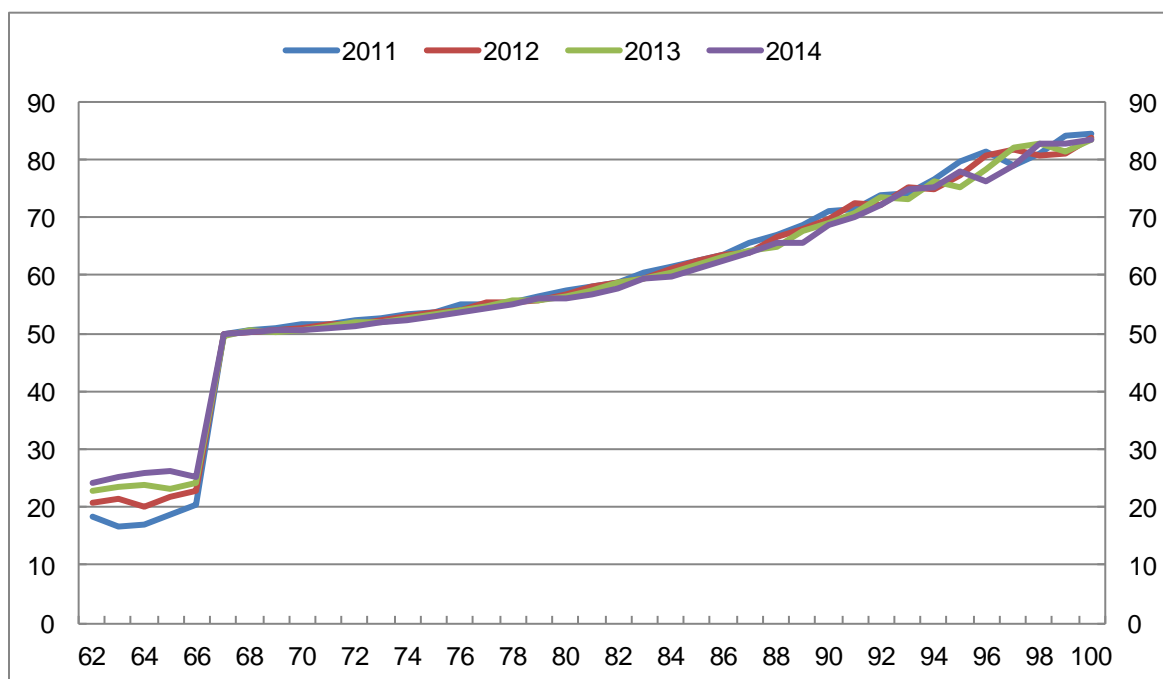
Figur 3.1 Gjennomsnittlig alderspensjon for nye mottakere av alderspensjon i 2014 korrigert for uttaksgrad. Kroner.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Kvinner lever i gjennomsnitt lengre enn menn. Andelen kvinner blant mottakere av alderspensjon øker derfor med alder, jf. figur 3.2 . Av de som mottar alderspensjon under 67 år er en betydelig andel fortsatt i fullt arbeid, og dette er i hovedsak menn. Det er også et betydelig antall som er 100 prosent uføre og som derfor vil motta alderspensjon ved fylte 67 år. Et flertall av disse er kvinner. Disse faktorene bidrar til å forklare den kraftige økningen i kvinneandelen ved 67 år. Før 67 år er mer enn 70 prosent av mottakerne av alderspensjon menn, mens andelen ved 67 år er 50 prosent. Høyere gjennomsnittlig levealder for kvinner gir en jevnt stigende kvinneandel. I aldersgruppen over 95 år er over 75 prosent kvinner.

Figur 3.2 Mottakere av alderspensjon – Andel kvinner etter alder 2011–2014. Prosent

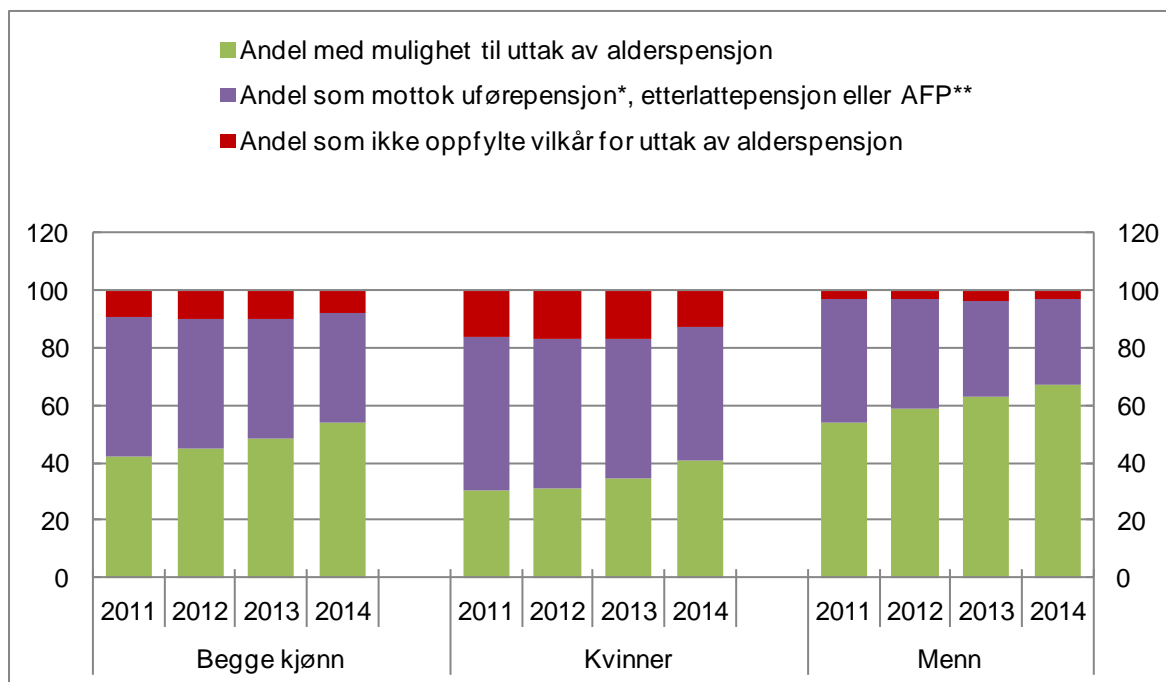
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Vel halvparten av befolkningen i alderen 62–66 år kan ta ut minst 20 prosent alderspensjon ved utgangen av 2014, jf. figur 3.3. For de som ikke kan ta ut alderspensjon er den viktigste årsaken at de allerede mottar pensjon fra andre ordninger, særlig uførepensjon. Uttak av alderspensjon i folketrygden kan ikke kombineres med offentlig AFP, gammel privat AFP, etterlattepensjon eller mer enn 80 prosent uførepensjon. I tillegg er det en del som har for lav opptjening til å kunne ta ut alderspensjon før 67 år.

Andelen av befolkningen som kan ta ut alderspensjon fra folketrygden har steget over tid. Det skyldes at andelen som mottar uførepensjon og gammel AFP i privat sektor m.v. har blitt redusert fra 2011 til 2014. Også andelen som ikke oppfyller vilkårene for å kunne ta ut alderspensjon har blitt noe redusert.

Langt flere menn enn kvinner har mulighet til å ta ut fleksibel alderspensjon. Dette har sammenheng med at flere kvinner enn menn mottar pensjon fra andre ordninger som uførepensjon, og at flere kvinner enn menn har for lav opptjening til å kunne ta ut fleksibel alderspensjon.

Figur 3.3 Andel av befolkningen 62–66 år som hadde muligheten til uttak av alderspensjon, som allerede mottok uførepensjon*, etterlattepensjon eller AFP**, og som ikke oppfylte vilkår for uttak av alderspensjon***. Prosent

* Inkluderer bare personer som mottok over 80 prosent uførepensjon, siden uførepensjon med lavere grad kan kombineres med uttak av alderspensjon

** Offentlig AFP eller gammel privat AFP

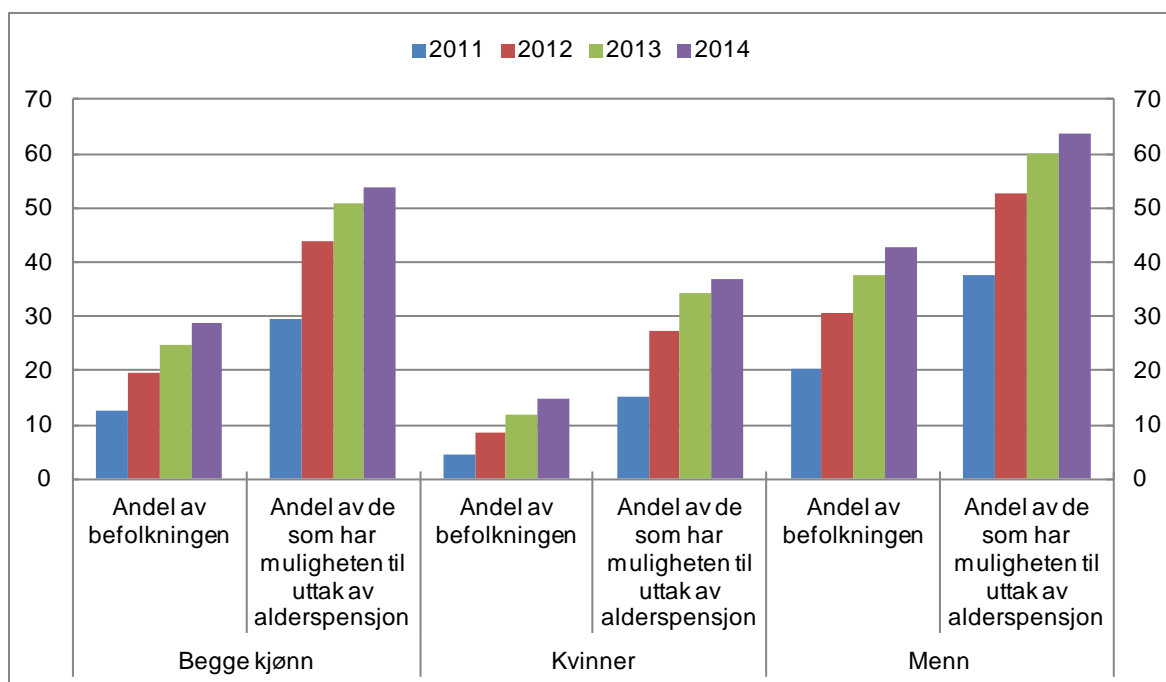
*** Personer som ikke hadde tilstrekkelig høy pensjonsopptjening til uttak av 20 prosent alderspensjon

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Antall mottakere av alderspensjon mellom 62 og 66 år har økt i årene 2011 til 2014 både som andel av befolkningen og som andel av de som har mulighet til å ta ut alderspensjon, jf. figur 3.4. Det er en klar overvekt av menn som tar ut alderspensjon tidlig, også når en korrigerer for at flere menn enn kvinner har mulighet til å ta ut alderspensjon. For de som kan ta ut alderspensjon før 67 år er dette langt på vei en finansiell beslutning. Langt flere menn enn kvinner har valgt å ta ut alderspensjon mens man fortsatt er i arbeid. Arbeids- og velferdsdirektoratet gjennomførte i 2013 en spørreundersøkelse om tidlig uttak av alderspensjon blant arbeidstakere i alderen 62–66 år. Resultatene presenteres i Galaasen og Dahl (2013) og viser at menn legger større vekt på hensynet til å kunne disponere pengene selv, at det er økonomisk lønnsomt å ta ut pensjon tidlig og hensynet til å sikre arvingene. Siden kvinner i gjennomsnitt lever lengre enn menn kan det være riktig at det er mer økonomisk lønnsomt for menn å ta ut alderspensjon tidlig. Også blant menn vil imidlertid mange kunne tjene på å vente med å ta ut pensjon når en ser på inntekten over livet, se avsnitt 6.3.

I vedlegg 3 er det tatt inn tre tabeller som viser hvor mange som har tatt ut alderspensjon på ulike alderstrinn under 67 år som andel av hvor mange som er anslått å kunne ta ut alderspensjon. I vedlegg 3 er det også gitt en nærmere oversikt over hvem som ikke oppfyller vilkårene fordelt på næring og yrke.

Figur 3.4 Mottakere av alderspensjon 62–66 år som andel av befolkningen* og som andel av de som har muligheten til uttak av alderspensjon**, etter kjønn. Prosent

* 62-åringene er kun medregnet fra måneden etter fylte 62 år.

** Oppfyller vilkårene for uttak av minst 20 prosent alderspensjon.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Pensjonsreformen har også gitt anledning til å øke den årlige pensjonen ved å ta ut alderspensjon senere enn ved 67 år. Ved å se på endring i andelen av befolkningen i alder 67–70 år som ikke mottar alderspensjon, kan en gi et anslag på hvor mange færre mottakere av alderspensjon det er i denne aldersgruppen som følge av pensjonsreformen. Andelen 67-åringene som ikke mottar alderspensjon har økt fra om lag 1,5 prosent i 2010 til vel 3 prosent fra 2011. Også blant 68- og 69-åringene er det en økende andel ikke-pensjonerte. Til sammen kan det anslås at om lag 1 600 personer i 2014 har utsatt uttaket av alderspensjon lenger enn de ville gjort uten pensjonsreformen. Sammenliknet med hvor mange som har startet uttak av alderspensjon tidlig er det altså svært få som har utsatt uttaket til etter 67 år.

3.2 Andelen som kvalifiserer for tidliguttak av alderspensjon

For å kunne ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år er det et krav at den opptjente pensjonen minst må tilsvare minste pensjonsnivå ved 67 år. For de med rett til ny privat AFP kan den livsvarige delen av denne ytelsen medregnes i kravet. Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at en høy andel av de sysselsatte kan ta ut alderspensjon fra folketrygden før 67 år. I tabell 3.4 og tabell 3.5 er det presentert tall for hvor stor andel av de ansatte i privat sektor som anslås å kunne ta ut tidlig pensjon for 1953- og 1963-kullet. Her er det sett på andelen som kvalifiserer for uttak av 100 prosent alderspensjon. Andelen som kvalifiserer for uttak av gradert alderspensjon vil være høyere. I anslagene er det antatt at alle ansatte i bedrifter i privat sektor som er medlem av AFP-ordningen har rett på ny privat AFP.

Siden de fleste offentlig ansatte har muligheten til å gå av med AFP ved 62 år, er denne gruppen sett bort fra her.

Av de ansatte i bedrifter med AFP er det anslått at 97 prosent av mennene og 76 prosent av kvinnene kan ta ut alderspensjon fra 62 år blant 1953-kullet. Ettersom utsatt uttak øker årlige pensjonsutbetalinger, øker også andelen som kvalifiserer for tidliguttak med alderen. Ansatte i bedrifter uten AFP fikk med pensjonsreformen mulighet til å gå av med pensjon før 67 år. Blant kvinnene i denne gruppen er andelen som kan ta ut pensjon anslått til 41 prosent ved 62 år, og den øker til 75 prosent ved 66 år. Den store forskjellen mellom andelen kvinner som oppfyller vilkårene i AFP-virksomheter og virksomheter uten AFP, skyldes at AFP-ytelsen for mange er avgjørende for at de oppfyller vilkårene for uttak.

1963-kullet vil få beregnet alderspensjonen med ny opptjeningsmodell, noe som har betydning for utviklingen i andelen som kan gå av tidlig. Dette skyldes hovedsakelig at garantipensjonen bare avkortes gradvis med 80 prosent mot inntektpensjonen i ny opptjeningsmodell, mens avkortingen er 100 prosent i gammel opptjeningsmodell. Også kvinners økende yrkesdeltakelse har betydning for andelen som kvalifiserer for tidliguttak i årene framover. Tabell 3.5 viser at nær alle ansatte i privat sektor med AFP er anslått å kvalifisere for tidlig uttak ved 62 år.

I gruppen uten AFP blant de født i 1963 er det mange, særlig blant kvinner, som ikke kan ta ut alderspensjon ved 62 år. At andelen innvandrere øker med årskullene er én av forklaringene, fordi det gir høyere innslag av personer med få opptjeningsår og/eller begrenset tilknytning til arbeidslivet. Hovedårsaken er likevel at gjennomsnittlig årlig inntekt målt i fast G må være høyere for personer født i 1963 enn for personer født i 1953 for at man skal kunne ta ut alderspensjon allerede fra 62 år. Den nødvendige gjennomsnittlige årsinntekten for 1963-kullet er også høyere enn terskelverdien der hele garantipensjon blir avkortet bort. Reglene om gradvis avkortning av garantipensjonen kommer derfor bare til nytte ved uttak fra 63–64 års alder eller senere. Andelen øker derfor raskt med alderen, og både blant kvinner og menn er det anslått at om lag 90 prosent av de ansatte kan ta ut alderspensjon ved 64 år. Det skyldes at nødvendig gjennomsnittlig årsinntekt for å kunne ta ut alderspensjon fra 64 år og senere er betraktelig lavere for personer født i 1963 enn i 1953.

Hvilke nivåer på årsinntekt som er nødvendig for å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon er illustrert i Tabell 3.6. Det forutsettes her at vedkommende starter i arbeid ved 22 år og har en jevn inntekt målt i G. Nødvendig inntekt er naturlig nok høyest for å kunne ta ut alderspensjon ved 62 år, og reduseres ved senere uttak. Nødvendig inntekt er videre vesentlig høyere for de som ikke har AFP enn for de som omfattes av AFP-ordningen. Når en ser på gruppen uten AFP er nødvendig inntekt ved 62 og 63 år høyere for 1963-kullet enn for 1953-kullet, mens det er omvendt for høyere uttaksaldere, jf. nærmere omtale over.

Tabell 3.4 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1953-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	97	76	89	41
63	97	83	91	50
64	97	91	93	60
65	98	98	94	67
66	99	99	95	75

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 3.5 Andel av ansatte i privat sektor som anslås å kvalifisere for uttak av 100 prosent alderspensjon blant 1963-kullet. Prosent

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
62	95	96	69	38
63	97	98	79	54
64	99	99	90	87
65	100	99	94	96
66	100	100	99	99

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell 3.6 Krav til årlig inntekt for å kunne gå av med 100 prosent alderspensjon. Tusen kroner

Alder	AFP-virksomhet		Uten AFP	
	1953	1963	1953	1963
62	335	248	419	450
63	312	195	392	402
64	289	143	366	292
65	192	94	340	189
66	97	46	315	91

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

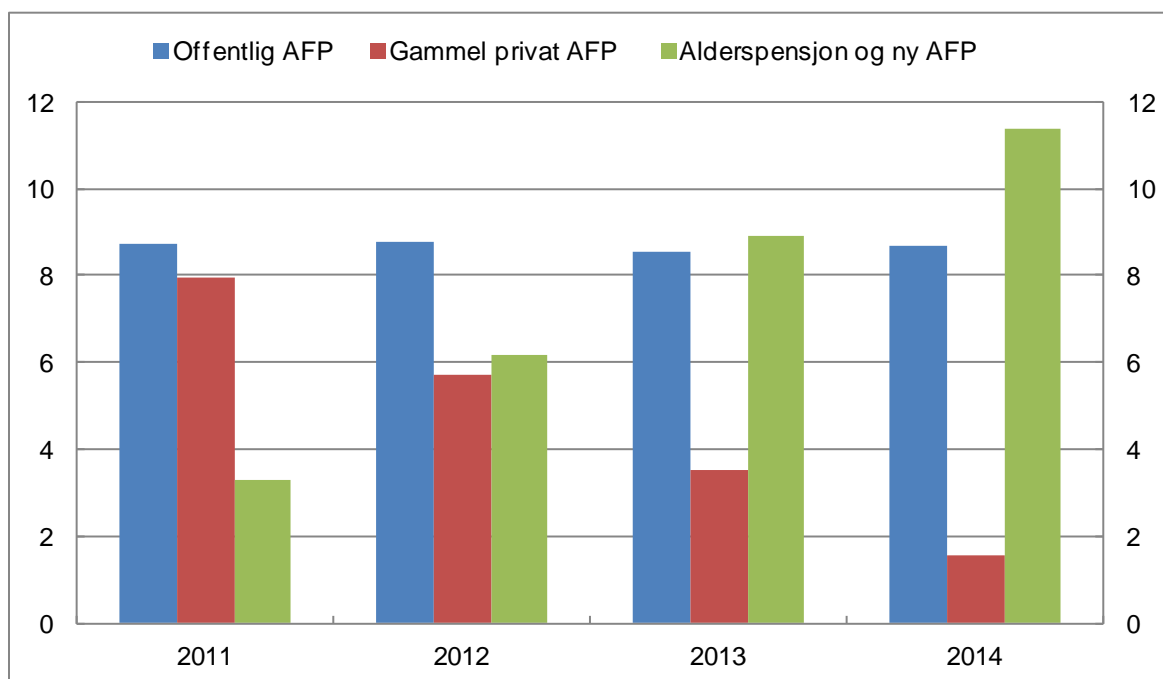
3.3 Mottakere av AFP

AFP-ordningen i privat sektor ble fra 1. januar 2011 lagt om slik at AFP kommer som et påslag til folketrygdens alderspensjon. I den nye ordningen kan en ta ut AFP fra 62 år, og den årlige ytelsen øker ved senere uttak fram til 70 år på tilsvarende måte som alderspensjonen i folketrygden. Den nye ordningen gjelder for alle som er født i 1948 eller senere, og som tar ut AFP etter 1. januar 2011. I tillegg kunne personer født i årene 1944–1947 ta ut ny AFP gitt noen overgangsregler, forutsatt at de ikke hadde tatt ut gammel AFP.

Andelen av befolkningen som tar ut AFP i offentlig sektor har vært om lag stabil i årene 2011–2014, jf. figur 3.5

Ettersom gammel AFP i privat sektor fases gradvis ut faller naturlig nok andelen på denne ordningen. Dette mer enn motsvares av en økning i andelen som tar ut alderspensjon og ny AFP, slik at andelen av befolkningen som har tatt ut AFP i privat sektor samlet sett har økt noe fra 2011 til 2014. I den gamle AFP-ordningen var det bare en andel av de kvalifiserte som benyttet seg av ordningen før 67 år. Den nye AFP-ordningen er en livsvarig ytelse, og er en rett som vil benyttes av alle kvalifiserte. Over tid vil det derfor bli en stor andel også over 67 år som har privat AFP, men foreløpig er denne andelen liten.

Figur 3.5 Andel av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år fordelt på ulike AFP-ordninger 2011–2014. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

I vedlegg 3 er det tatt inn mer detaljerte tabeller som viser andelen av befolkningen som har tatt ut AFP i de ulike ordningene i årene 2011–2014.

Tabell II.7 viser at antall mottakere av AFP i privat sektor med gammel ordning er gradvis redusert. Den gamle ordningen vil bli faset ut i løpet av 2015, da alle som har tatt ut AFP på gammel ordning vil gå over på alderspensjon ved 67 år. Tabell II.8 viser at andelen av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år med ny AFP i privat sektor har økt fra 3,3 prosent i 2011 til 11,7 prosent i 2014. I offentlig sektor er AFP-ordningen videreført som en egen tidligpensjonsordning for aldersgruppen 62–67 år. Tabell II.9 er basert på foreløpige tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet, og viser at andelen av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år som har tatt ut AFP i offentlig sektor har holdt seg relativt stabil på i underkant av 9 prosent i perioden 2011–2014.

Av de under 67 år som har tatt ut fleksibel alderspensjon i folketrygden hadde om lag 39 prosent også tatt ut AFP i privat sektor ved utgangen av 2014, jf. tabell 3.6 Andelen alderspensjonister som også tar ut privat AFP har økt over tid. Personer som fortsetter i arbeid etter 62 år og både tar ut alderspensjon fra folketrygden og AFP vil kunne få meget høy samlet inntekt i noen år. Fallet i inntekt når en slutter i arbeid vil imidlertid kunne bli svært stort, særlig som følge av at arbeidsinntekten faller bort, men også ved at AFP-ytelsen reduseres etter 67 år, jf. omtale nedenfor.

Tabell 3.7 Antall og andel mottakere av alderspensjon som samtidig har ny AFP i privat sektor. 2012–2014.

	Antall			Andel av alle mottakere av alderspensjon, prosent		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
62-66 år	17 798	25 102	31 947	31,3	35,8	39,3
67-69 år	1 892	3 866	5 725	1,3	2,4	3,4
I alt	19 690	28 968	37 672	9,6	12,5	15,1

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Arbeids- og velferdsdirektoratet anslår at av 62–66-åringene i desember 2014 som har tatt ut alderspensjon og arbeider eller har arbeidet i privat AFP-bedrift, så har 90 prosent også valgt å starte uttaket av privat AFP. Av de 10 prosentene som ikke har tatt ut ny AFP samtidig, var 7 prosent fortsatt i arbeid ved utgangen av desember 2014, mens 3 prosent ikke var det. De som ikke var i arbeid oppfyller sannsynligvis ikke de individuelle vilkårene for AFP. Av de 7 prosentene som fortsatt var i arbeid kan det både finnes personer som har valgt å utsette uttaket av AFP, men også personer som viser seg ikke å ha rett til AFP.

Av nye mottakere av AFP i 2014 var et klart flertall 62 år, jf. tabell 3.7 Gjennomsnittlig samlet pensjon fra ny AFP i privat sektor er om lag 75 000 kroner. Personer som tar ut AFP før 67 år mottar et tidsbegrenset tillegg på 19 200 kroner per år. Pensjonen uten det tidsbegrensede tillegget utgjør dermed nær 56 000 kroner.

Gjennomsnittlig pensjon er om lag den samme i alle aldersgrupper. Årlig pensjon fra AFP øker på samme måte som i folketrygden ved utsatt uttaksalder. Det tidsbegrensede tillegget på 19 200 kroner er imidlertid likt for alle.

Årlig pensjon øker noe mellom 62 og 65 år. At den ikke øker mer kan ha sammenheng med at ulike grupper tar ut AFP på ulike tidspunkt, og at personer med høy pensjonsopptjening tar ut AFP ved 62 år. At 66-åringene har en noe lavere ytelse skyldes trolig at en del av disse var født i 1947, og da bare mottok 60 prosent av en full AFP som følge av overgangsregler.

Tabell 3.8 Gjennomsnittlig AFP-pensjon for nye mottakere av AFP i 2014

Alder	Antall	Gjennomsnittlig pensjon. Kroner	Gjennomsnittlig pensjon uten tidsbegrenset tillegg. Kroner
62	7 513	74 387	55 187
63	728	73 935	54 735
64	539	77 263	58 063
65	497	78 867	59 667
66	195	74 963	55 763
Sum	9 472	74 763	55 563

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

3.4 Mottakere av uførepensjon over 62 år

I desember 2014 var nær 27 prosent av befolkningen mottakere av uførepensjon ved 62 år, og andelen øker gradvis til 35 prosent ved 66 år, jf. tabell 3.8 Andelen uføre totalt for aldersgruppen 62–67 år var 31 prosent. Dette var om lag 3 prosentpoeng lavere enn tilsvarende andel ved utgangen av 2011, og andelen uføre i de eldste aldersgruppene har dermed falt betydelig i de seneste årene.

Glensvik m.fl. (2015) finner at overgangen til uførepensjon etter pensjonsreformen har blitt redusert både i offentlig sektor og i privat sektor med AFP. I privat sektor uten AFP har overgangen til uførepensjon endret seg lite. Forfatterne mener at det er for tidlig å konkludere om reformen har ført til redusert bruk av uførepensjon. Man trenger flere år med data om utviklingen etter reformen for å kunne fastslå dette.

Overgang fra uførepensjon til alderspensjon skjer måneden etter at en har fylt 67 år, og det er derfor også noen uførepensjonister som er 67 år gamle. Gradert uførepensjon kan ellers kombineres med alderspensjon slik at noen av disse også vil motta alderspensjon.

Tabell 3.9 Antall mottakere av uførepensjon i prosent av befolkningen. 2011–2014. Desember

Alder	2011	2012	2013	2014
62	29,8	28,8	27,3	26,6
63	32,3	31,0	29,7	28,6
64	34,6	33,2	32,0	30,8
65	36,5	35,6	34,0	33,0
66	37,7	37,0	36,0	34,5
67	36,2	37,6	35,9	35,1
Totalt	34,2	33,3	32,0	30,8

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Nye uførepensjonister mellom 62 og 66 år i 2014 hadde en gjennomsnittlig uføregrad på vel 90 prosent, jf. tabell 3.9. Gjennomsnittlig uførepensjon var 195 000 kroner, og 216 000 kroner hvis en korrigerer for uføregraden. Den gjennomsnittlige uførepensjonen er om lag lik for de ulike årskullene. Gjennomsnittlig uføregrad er markert lavere for nye uføre ved 65 år. Dette har sammenheng med reglene for uttak av AFP i offentlig sektor for gradert uføre. Gradert uføre må si fra seg uføretrygd fra folketrygden for å motta AFP i alderen 62–64 år, men får tilbake en gradert uføretrygd ved fylte 65 år. Disse blir regnet som nye uføre ved 65 år og utgjør en relativt stor andel av alle nye uføre ved 65 år, noe som trekker ned gjennomsnittlig uføregrad.

Gjennomsnittlig uførepensjon for nye uførepensjonister i alderen 62–66 år var om lag på nivå med gjennomsnittlig alderspensjon for nye alderspensjonister i samme alder. Summen av gjennomsnittlig alderspensjon og gjennomsnittlig AFP er imidlertid betydelig høyere enn gjennomsnittlig uførepensjon. Videre vil det selvsagt være ulike personer med ulik opptjeningshistorikk, og ulik kjønnsfordeling på de ulike ytelsene.

Tabell 3.10 Nye mottakere av uførepensjon 62–66 år i 2014, gjennomsnittlig uføregrad, gjennomsnittlig uførepensjon, og gjennomsnittlig uførepensjon korrigert for grad.

Alder	Antall	Gjennomsnittlig uføregrad. Prosent	Gjennomsnittlig pensjon. Kroner	Gjennomsnittlig pensjon korrigert for grad
62	978	91,3	200 598	220 097
63	910	92,0	196 227	214 628
64	760	91,4	193 798	212 677
65	755	86,0	185 069	218 206
66	401	92,5	196 331	213 913
Sum	3 804	90,5	194 662	216 279

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

3.5 Mottakere av særalderspensjon

Innledning

Enkelte arbeidstakere har lavere aldersgrense enn 67 år, såkalt særaldersgrense, og kan normalt ta ut alderspensjon fra tjenestepensjonsordningen før 67 år. De fleste med særaldersgrense er ansatt i offentlig sektor, og de mest vanlige særaldersgrensene er 65 og 60 år. Dette kapitlet gir en oversikt over personer under 67 år som mottar særaldersgrensepensjon fra SPK eller KLP. Kommunale pensjonskasser er ikke med i statistikken her, slik at det totale antallet personer med særaldersgrensepensjon vil være noe høyere.

I utgangspunktet har offentlig ansatte plikt til å fratre ved aldersgrensen. Hvis summen av alder og tjenestetid er minst 85 år, kan en fratre inntil tre år før aldersgrensen (85-årsregelen). En person med aldersgrense 65 år, kan altså fratre ved fylte 62 år etter 85-årsregelen dersom tjenestetiden er minst 23 år.

Dersom personer med særaldersgrense ikke i tillegg tar ut alderspensjon fra folketrygden, vil disse «særalderspensjonistene» ikke bli registrert i den ordinære statistikken over pensjonister som bare omfatter personer som mottar AFP eller pensjon fra folketrygden. Til denne rapporten har vi innhentet data om særalderspensjonister fra Statens pensjonskasse (SPK) og Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Ved utgangen av 2014 var det til sammen 13 243 særalderspensjonister i SPK (5 976) og KLP (7 267). Noen av disse kan i tillegg ha tatt ut alderspensjon fra folketrygden, men vi har ingen informasjon om omfanget av dette. I SPK har 70 prosent av pensjonistene lavere aldersgrense enn 65 år og bare 8 prosent av disse er kvinner. Blant pensjonistene med høyere aldersgrense er 31 prosent kvinner. I KLP har 95 prosent av pensjonistene aldersgrense 65 år og 90 prosent av disse er kvinner. Av særalderspensjonister i KLP med aldersgrense 60 år er 97 prosent menn, mens av de med særaldersgrense 65 år er 90 prosent kvinner. Hovedbildet er derfor at det i SPK er menn som mottar pensjon med lave særaldersgrenser, mens det i kommunal sektor i hovedsak er kvinner som mottar pensjon med særaldersgrense 65 år.

Personer med særaldersgrense kan ta ut AFP dersom dette gir en høyere pensjon. Tallene under omfatter som hovedregel ikke personer med særaldersgrense som mottar AFP, fordi disse inngår i tallene over AFP-pensjonister i offentlig sektor.

Særaldersgrenser i Statens pensjonskasse

Nedenfor følger en oversikt over personer under 67 år som mottok en særalderspensjon fra Statens pensjonskasse (SPK). I desember 2014 utgjorde denne gruppen nær 6 000 personer.

Bare de som har en særalderspensjon til utbetaling er regnet med. I tillegg kommer en del såkalte refusjonspensjonister som får deler av sin utbetaling av særalderspensjon fra SPK, men har sin siste pensjonsordning et annet sted. Dette kan gjelde KLP, men også andre ordninger som Oslo Pensjonsforsikring.

Første kolonne i tabell 3.10 viser fordelingen av særalderspensjonister i SPK etter hvilken alder de hadde i 2014. Tabellen viser at de største gruppene er 65- og 66- åringer.

Andre kolonne viser fordelingen av særalderspensjonister etter når de startet å ta ut pensjonen. En som tar ut særalderspensjon ved 57 år vil for eksempel kunne motta pensjonen i 10 år. Fordelt etter når de startet å motta pensjon er 57-åringer den største gruppen etterfulgt av 65-åringer.

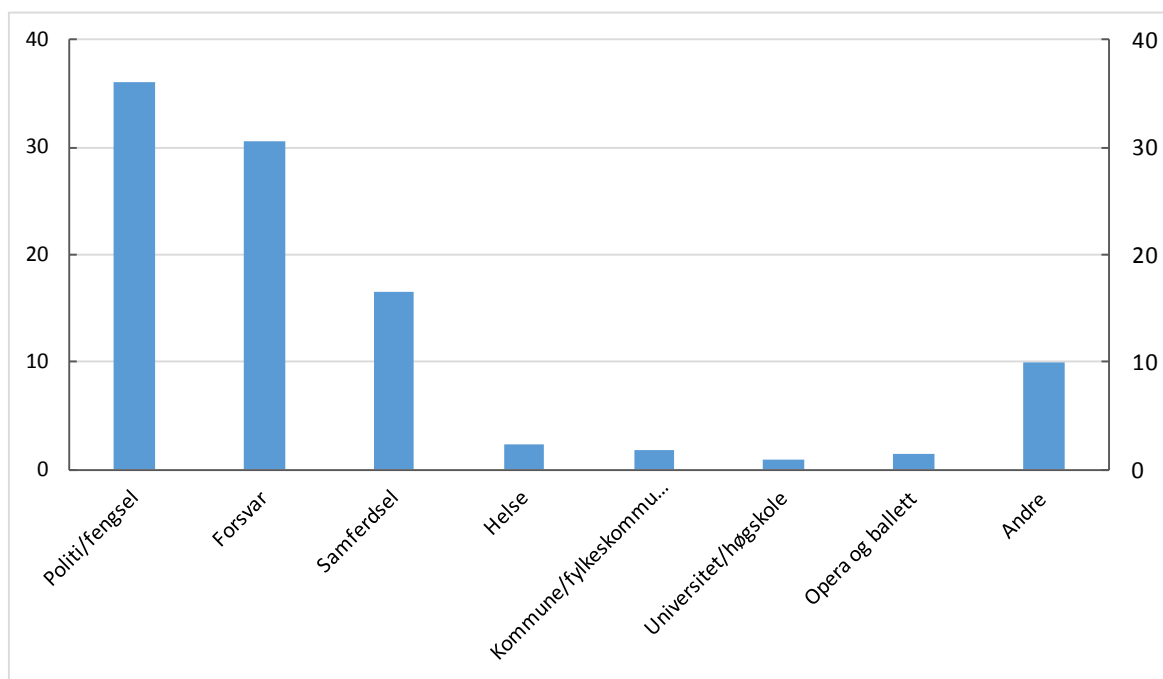
Tabell 3.11 Særalderspensjonister i Statens pensjonskasse

Alder	Antall etter alder i 2014	Antall etter alder når de tok ut pensjon
41 – 56	41	85
57 – 59	761	2368
60 – 64	2603	2049
65 – 66	2571	1474
Totalt	5976	5976

Kilde: Statens pensjonskasse

Figur 3.6 viser fordelingen av særalderspensjonistene i SPK etter yrkesgruppe. Figuren viser at politi/fengsel og forsvar har flest særalderspensjonister, med henholdsvis 36 prosent og 31 prosent av antall særalderspensjonister.

Figur 3.6 Særalderspensjonister i Statens pensjonskasse, desember 2014.
Fordeling etter yrkesgruppe. Prosent

Kilde: Statens pensjonskasse

Tabell 3.11 viser hvor stor andel av de som hadde en særalderspensjon i desember 2014 som tok ut pensjonen sin før, ved og etter aldersgrensen for de ulike yrkesgruppene. Tabellen viser også hvor mange år i gjennomsnitt hver yrkesgruppe tok ut pensjon før de nådde aldersgrensen eller hvor mange år de ventet med å ta ut særalderspensjon. De som går av med en særalderspensjon før de når aldersgrensen, benytter seg av regelverket som sier at man kan gå av med pensjon i inntil 3 år før pensjonsalderen gitt at man tilfredstiller enkelte krav (hvis summen av alder og opptjeningstid er minst 85 år).

For eksempel viser tabellen at av alle som tilhører yrkesgruppen politi/fengsel var det 13 prosent som tok ut særalderspensjon akkurat ved aldersgrensen. 83 prosent tok ut særalderspensjon før de nådde aldersgrensen, mens 4 prosent tok ut særalderspensjon etter nådd aldersgrense. Videre viser tabellen at av de 83 prosent som tok ut særalderspensjon i sektoren politi/fengsel før aldersgrensen, etter 85-års regelen, så tok de ut sin pensjon i gjennomsnitt 2 ½ år før de nådde aldersgrensen for sin stilling. Av de 4 prosent som stod i stilling ut over aldersgrensen, så ventet de i gjennomsnitt nesten 2 år før de gikk av med særalderspensjon.

Det framgår av tabell 3.11 at det er stor variasjon mellom de ulike yrkesgruppene i andelen som tar ut særaldersgrensepensjon før aldersgrensen. Det kan være flere årsaker til det, blant annet vil det være noen yrkesgrupper som lettere tilfredstiller kravene til å gå av før aldersgrensen enn andre ved at for eksempel inntreden i pensjonsordningen i tidlig yrkesaktiv alder gjør det lettere å oppfylle kravet. I tillegg har enkelte yrkesgrupper med særlig lav aldersgrense (ballettdansere og operasangere) ikke mulighet til å gå av med særaldersgrensepensjon før selve aldersgrensen. Det kan også være andre bakenforliggende forklaringer som hvor "vanlig" det er å gå av før aldersgrensen i yrket.

Tabell 3.12 Andeler som gikk av med særalderspensjon henholdsvis før, ved og etter aldersgrensen

Yrkesgruppe	Andeler av hvor mange som gikk av med særalderspensjon før, ved og etter aldersgrensen. Prosent			Gjennomsnittlig antall år i avvik mellom aldersgrense og uttaksalder	
	Før aldersgrensen	Ved aldersgrensen	Etter aldersgrensen	År før aldersgrensen	År etter aldersgrensen
Politi/fengsel	83	13	4	2,45	1,90
Forsvar	44	39	17	2,47	4,33
Samferdsel	31	59	10	2,71	1,35
Helse	42	50	7	1,82	1,00
Kommune/fylke	88	10	2	2,43	1,00
Universitet/høyskole	18	76	6	2,69	0,56
Operaen	13	34	53	2,36	4,60

Kilde: Statens pensjonskasse

Særaldersgrenser i KLP

Tabell 3.12 viser antall personer med særalderspensjon i ulike pensjonsordninger i KLP. Samlet var det 7 267 særalderspensjonister i KLP ved utgangen av 2014. Dette er en økning på nesten 13 prosent fra 2013. Økningen er særlig sterk i pensjonsordningen for kommuner og bedrifter, og dette må ses på bakgrunn av at 58 kommuner har flyttet pensjonsordningen sin til KLP i 2014. I tillegg til de 7 267 særalderspensjonistene var det 2 359 personer med særaldersgrense som hadde tatt ut AFP i stedet for særalderspensjon i KLP. Siste kolonne i tabellen viser videre at rundt 90 prosent av særalderspensjonistene i de ulike ordningene hadde tatt ut full pensjon, mens resten kombinerte pensjon og fortsatt (delvis) arbeid.

Tabell 3.13 Særalderspensjonister under 67 år i ulike pensjonsordninger i KLP. Desember.

	Antall 2013	Antall 2014	Andel med full pensjon 2014 i prosent
Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter	2 777	3 239	89
Pensjonsordningen for fylkeskommuner	208	203	94
Pensjonsordningen for sykepleiere	2 538	2 828	86
Pensjonsordningen for helseforetak	921	933	89
Andre pensjonsordninger	..	64	86
Sum alle ordninger	6 444	7 267	88

Kilde: KLP

Tabell 3.13 viser hvordan særalderspensjonistene fordeler seg på aldersgrense. Det går fram at 95 prosent har aldersgrense 65 år. Av de 385 med aldersgrense 60 år er 97 prosent menn, mens av de 6 877 med aldersgrense 65 år er 90 prosent kvinner.

Tabell 3.14 Særalderspensjonister under 67 år i ulike pensjonsordninger i KLP etter aldersgrense. Desember 2014

	60 år	63 år	65 år	Alle
Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter	289	5	2 945	3 239
Pensjonsordningen for fylkeskommuner	0	0	203	203
Pensjonsordningen for sykepleiere	1	0	2 827	2 828
Pensjonsordningen for helseforetak	90	0	843	933
Andre pensjonsordninger	5	0	59	64
Sum alle ordninger	385	5	6 877	7 267
Andel, prosent	5	0	95	100

Kilde: KLP

KLP har også gitt informasjon om hvor gamle særalderspensjonistene er og ved hvilken alder de har tatt ut pensjon. På grunn av 85-årsregelen starter de to neste tabellene tre år før aldersgrensen.

Tabell 3.14 viser tallene for den største gruppen: personer med aldersgrense 65 år i pensjonsordningen for kommuner og bedrifter. Den første kolonnen (etter forspalten) viser pensjonistene fordelt etter alder ved utgangen av 2014. Det går fram at nesten fire av fem har passert 65 år. Mange har imidlertid tatt ut pensjon tidligere, og neste kolonne viser ved hvilken alder de som var særalderspensjonister ved utgangen av 2014 tok ut pensjon, mens den siste kolonnen viser fordelingen av når pensjonen er tatt ut. Det går fram at det mest vanlige er å ta ut pensjonen enten ved aldersgrensen eller tre år før aldersgrensen (85-årsregelen). Nesten to av tre tok ut pensjon det året de fylte 65 år, mens vel ¼ tok ut pensjon ved fylte 62 år.

Personer med særaldersgrense som har tatt ut AFP er ikke med i tabellen. Det viser seg at i denne gruppen har nesten ¾ tatt ut pensjon ved 62 år. Blant de som går av ved 62 år, er det derfor klart flere som går av med AFP enn med særalderspensjon.

Tabell 3.15 Særalderspensjonister med aldersgrense 65 år etter alder og alder ved uttak. Pensjonsordningen for kommuner og bedrifter. Desember 2014

Alder	Antall fordelt på alder	Antall som tok ut pensjon ved ulik alder	Andel som tok ut pensjon ved ulik alder
62	160	806	27
63	203	167	6
64	245	139	5
65	1 106	1 814	62
66	1 231	19	1
Alle	2 945	2 945	100

Kilde: KLP

Tabell 3.15 viser tilsvarende tall for sykepleierpensjonsordningen. Siste kolonne viser at 56 prosent av sykepleierne tar ut særalderspensjon ved 62 år. Det er en klart høyere andel enn i ordningen for kommuner og bedrifter. Til gjengjeld er det en klart lavere andel sykepleiere som tar ut særalderspensjon ved aldersgrensen på 65 år. Blant sykepleierne er avgangsmønsteret om lag det samme blant de som tar ut særalderspensjon som blant de som tar ut AFP.

Tabell 3.16 Særalderspensjonister med aldersgrense 65 år etter alder og alder ved uttak. Pensjonsordningen for sykepleiere. Desember 2014

Alder	Antall fordelt på alder	Antall som tok ut pensjon ved ulik alder	Andel som tok ut pensjon ved ulik alder
62	315	1 574	56
63	419	296	10
64	474	176	6
65	782	766	27
66	837	13	0
Alle	2 827	2 825	100

Kilde: KLP

3.6 Samlet antall mottakere av pensjon

Vel 2 av 3 personer i aldersgruppen 62–66 år mottok en form for pensjon i desember 2014, jf. tabell 3.16 Andelen er samlet sett noe høyere for menn enn for kvinner. En høyere andel kvinner mottar uførepensjon og etterlattepensjon fra folketrygden, mens menn i langt større grad tar ut fleksibel alderspensjon før 67 år.

Tabellen omfatter alderspensjon, uførepensjon, gjenlevendepensjon og AFP. Gruppen ”Ingen pensjon” er personer som ikke mottar noen av disse ytelsene. De kan være i arbeid, motta andre trygdeytelser eller være hjemmeværende.

Noen mottar også pensjon som følge av særaldersgrense, jf. avsnitt 3.5. Disse er ikke inkludert i tabell 3.16 og en del av gruppen ”Ingen pensjon” vil dermed kunne ha gått av med særaldersgrense.

Tabell 3.17 Befolkningen i aldersgruppen 62–66 år i desember 2014 fordelt etter pensjonsstatus og kjønn. Prosent

Pensjon	Andel av befolkningen		
	Kvinner	Menn	Totalt
Offentlig AFP	11,5	5,9	8,7
Gammel privat AFP	1,1	2,0	1,5
Gjenlevendepensjon	3,5	0,3	1,8
Uførepensjon (eventuelt kombinert med alderspensjon)	36,7	25,0	30,8
Bare alderspensjon	8,5	24,6	16,6
Alderspensjon og ny AFP	5,6	17,1	11,4
Ingen pensjon	33,1	25,3	29,2
Sum	100	100	100

Summen av andelene i tabellen kan avvike fra 100 som følge av avrundning

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

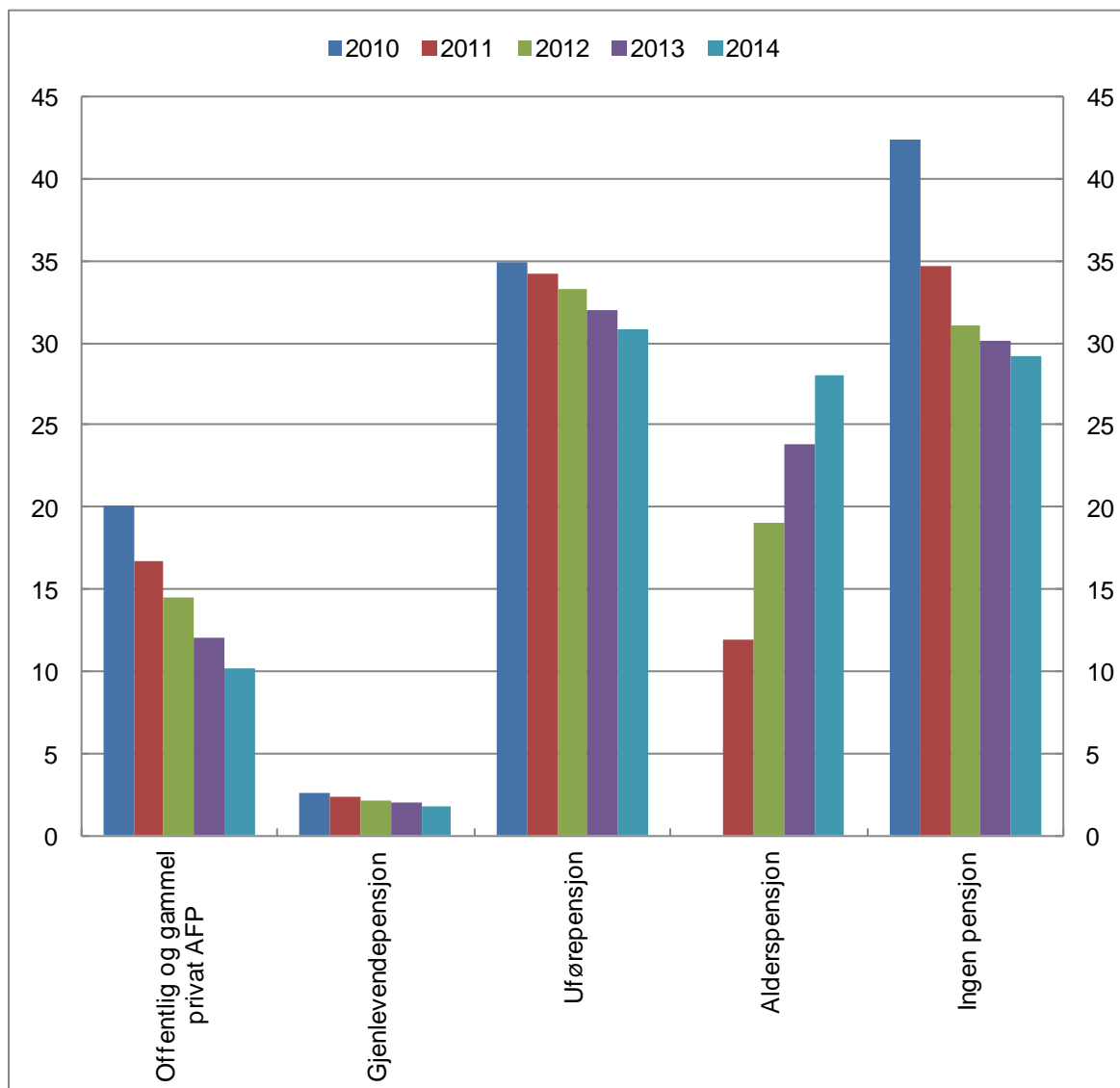
Andelen av befolkningen i aldersgruppen 62–66 år som mottar en form for pensjon har økt fra 2011 til 2014, jf. figur 3.7. Årsaken er at andelen som har tatt ut alderspensjon har økt sterkt fra 2011 til 2014. En del av disse har også tatt ut ny privat AFP i tillegg til alderspensjonen. Andelen med offentlig AFP og gammel privat AFP har gått ned hovedsakelig som følge av utfasingen av gammel privat AFP.

Også andelen på uførepensjon har falt de siste årene fra 34 prosent av aldersgruppen 62–66 år i 2011, til 31 prosent i 2014. Utviklingen har sammenheng både med at andelen uføre ved 61 år har gått ned noe som bidrar til lavere uførerater i alderen 62–66 år, og at overgangen til uførhet i aldersgruppen 62–66 år har gått ned.

Ifølge tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet har denne utviklingen delvis blitt motvirket av en økning i andelen personer i alderen 62–66 år som mottar arbeidsavklaringspenger, fra i underkant av 2 prosent i 2010 til 3,5 prosent i 2014.

Selv om andelen som ikke mottar noen pensjon i aldersgruppen 62–66 år har blitt redusert fra 2011 til 2014, har andelen yrkesaktive i denne gruppen økt de siste årene. Dette har sammenheng med at mange som tar ut alderspensjon også fortsetter i arbeid, jf. nærmere omtale i kapittel 0.

Figur 3.7 Befolkningen i aldersgruppen 62 – 66 år fordelt etter pensjonsstatus. Tall ved utgangen av året. Prosent

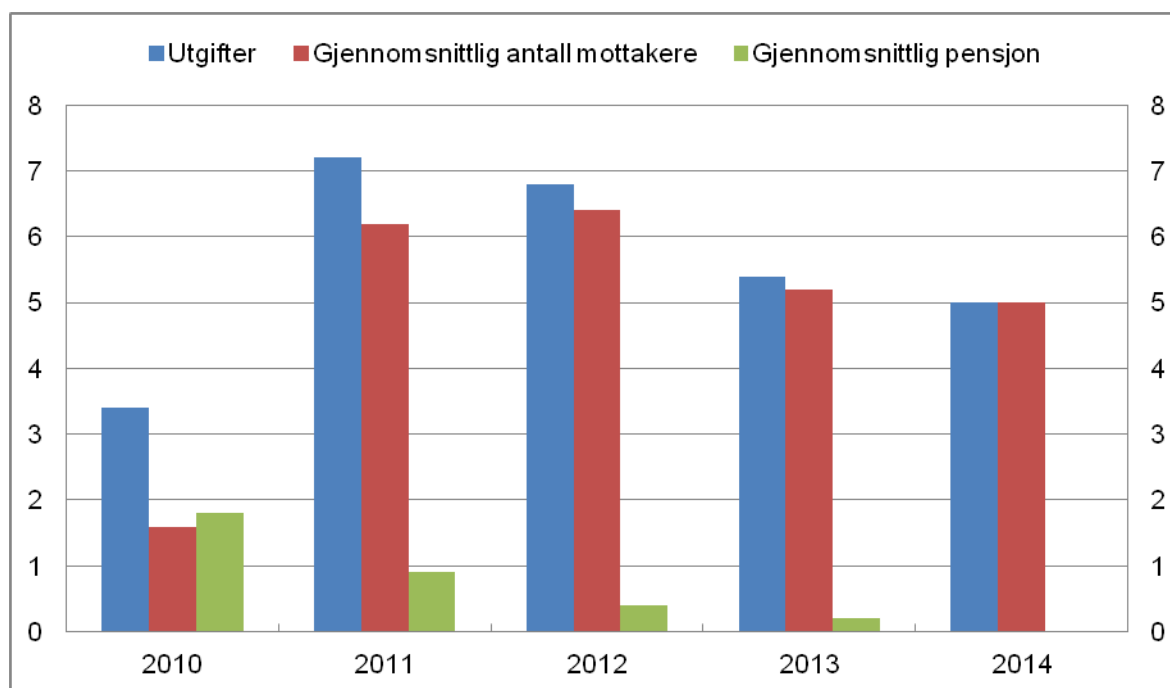

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

4 Folketrygdens utgifter til alderspensjon

Figur 4.1 viser utviklingen i folketrygdens utgifter til alderspensjon. Utgiftene har økt sterkt i de senere årene, men utgiftsveksten er noe redusert etter 2011 målt i fast G. Veksten skyldes både at det har blitt flere mottakere av alderspensjon og at gjennomsnittlig alderspensjon har økt i fast G. Den kraftige veksten i folketrygdens utgifter til alderspensjon i årene 2011–2014 skyldes særlig en sterk økning i antall mottakere, mens gjennomsnittlig pensjon målt i G nesten ikke har økt de siste par årene. Mer detaljerte tall over utgiftsutviklingen er gitt i vedlegg 3.

Figur 4.1 Vekst i antall mottakere av alderspensjon, utgifter, og gjennomsnittlig alderspensjon. Utgiftene og gjennomsnittlig pensjon er deflatert med G. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Arbeids- og velferdsdirektoratet har anslått virkninger av pensjonsreformen på folketrygdens utgifter til alderspensjon samlet og fordelt på ulike komponenter, jf. figur 4.2 I figuren er de ulike komponentene definert som følger:

- Tidlig pensjonering viser samlede utgifter til mottakere av alderspensjon i alderen 62–66 år.
- Pensjonsalderjustering er innsparingen for mottakere av alderspensjon over 67 år som tok ut pensjon før 67 år. Pensjonsalderjustering angir den ekstra innsparingen som kommer som følge av at uttak før 67 år gir livsvarig lavere årlig pensjon. Den kommer i tillegg til innsparingen ved 67 år som følger av levealdersjusteringen for nye årskull fra 2011.
- Levealdersjustering er innsparingen for pensjonister over 67 år, sett i forhold til om levealdersjustering ikke hadde blitt innført. Anslaget omfatter også skjermingstillegget

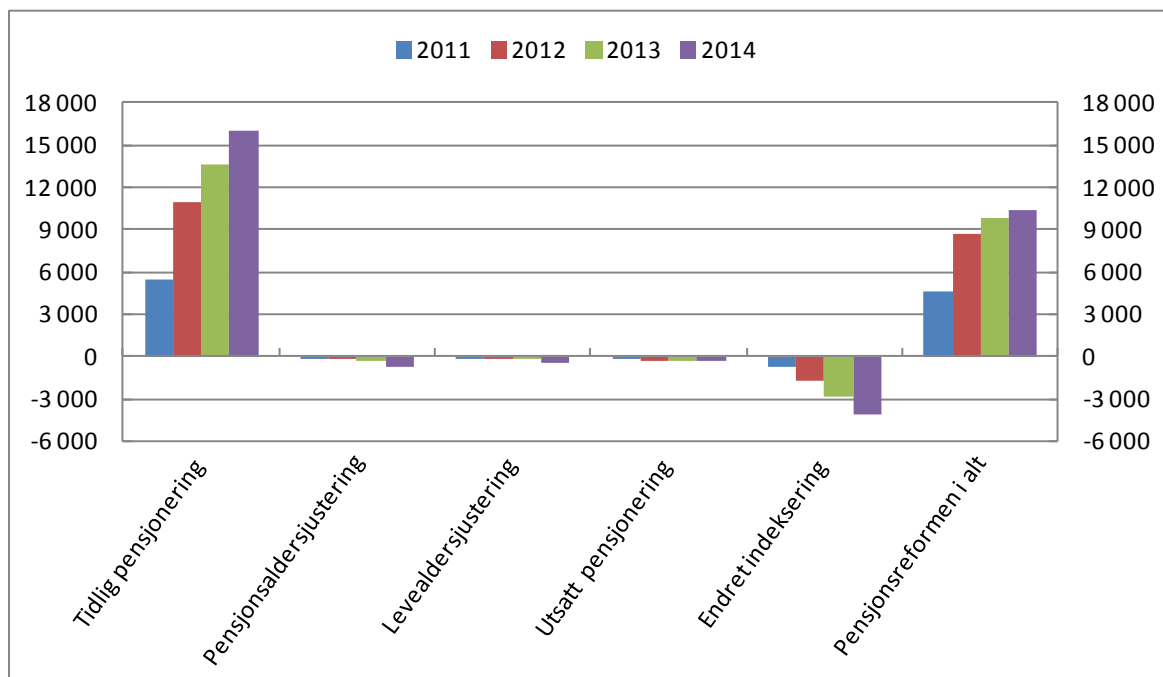
for tidligere uføre mottakere av alderspensjon som isolert sett bidrar til å redusere innsparingseffekten. Anslaget omfatter ikke den delen av levealdersjusteringen som skyldes tidlig pensjonering.

- Utsatt pensjonering er innsparing som følger av økningen i antall personer som tar ut alderspensjon etter 67 år. Over tid vil innsparingen av dette motvirkes av at de som tar ut alderspensjon sent får høyere årlig pensjon.
- Endret indeksering er innsparing som følge av at alle mottakere av alderspensjon fra 2011 får sine løpende pensjoner justert med gjennomsnittlig lønnsvekst fratrukket inntil 0,75 prosent, sammenliknet med om alderspensjonen hadde vært G-regulert

Utgiftene til alderspensjon fra folketrygden for mottakere av alderspensjon i alderen 62–66 år er i 2014 anslått til om lag 16 milliarder kroner, jf. figur 4.2 Pensjonsreformen har dermed bidratt til økte utgifter til alderspensjon på kort sikt. Økningen er likevel lavere enn 16 milliarder kroner, særlig som følge av innsparinger knyttet til ny regulering av pensjon under utbetaling. Det er også enkelte innsparinger knyttet til pensjonsalderjustering, levealdersjustering og utsatt pensjonering, jf nærmere forklaring av de ulike begrepene over. Samlet anslår Arbeids- og velferdsdirektoratet at pensjonsreformen har bidratt til å øke utgiftene til alderspensjon i folketrygden med vel 10 milliarder kroner i 2014. Over tid påvirkes folketrygdens utgifter i liten grad av når pensjonen tas ut, fordi reglene for uttak av alderspensjon er nøytralt utformet og tidlig uttak gir lavere årlig pensjon.

Reformen vil også kunne påvirke de offentlige skatteinntektene, og offentlige utgifter til andre ordninger som uførepensjon og privat og offentlig AFP, men det er vanskelig å gi presise anslag på hva utgiftene til disse ordningene ville vært uten pensjonsreformen.

Figur 4.2 Utgiftsvirkning av pensjonsreformen målt i fast G. Millioner kroner. G = 88 370 kroner

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

5 Yrkesaktivitet blant eldre

5.1 Innledning

Et av hovedmålene i pensjonsreformen er at pensjonssystemet skal legge til rette for at flere står lenger i arbeid, gjennom gode arbeidsinsentiver og fleksible regler for kombinasjon av arbeid og pensjon. Dette kapittelet beskriver utviklingen i yrkesaktivitet blant eldre personer.¹

Mens AFP-ordningen i privat sektor fra 2011 ble lagt til å være en livsvarig ytelse som gir høyere ytelse jo senere den tas ut og som fritt kan kombineres med arbeid på samme måte som alderspensjonen fra folketrygden, er AFP i offentlig sektor videreført som en tidligpensjonsordning med strenge regler for avkorting mot arbeidsinntekt. De økonomiske insentivene til å stå i arbeid utover 62 år er derfor langt sterkere i privat sektor enn i offentlig sektor. Anslag fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at omtrent halvparten av 61-åringene som er sysselsatt i privat sektor er ansatt i AFP-bedrifter. Deler av privat sektor er ikke omfattet av AFP. For denne gruppen innebar pensjonsreformen at de kunne ta ut pensjon fem år tidligere. Dette kapittelet prøver av den grunn å se på utviklingen i yrkesaktivitet i de tre delene av arbeidsmarkedet hver for seg.

Alderspensjon fra folketrygden og AFP i privat sektor kan fra 2011 fritt kombineres med arbeidsinntekt uten avkorting av pensjonen. Siden innføringen av de nye reglene tar veldig mange ut alderspensjon før 67 år mens de fortsatt er i fullt arbeid. Dette kapittelet ser også nærmere på gruppen som tar ut pensjon mens de fortsatt er i arbeid.

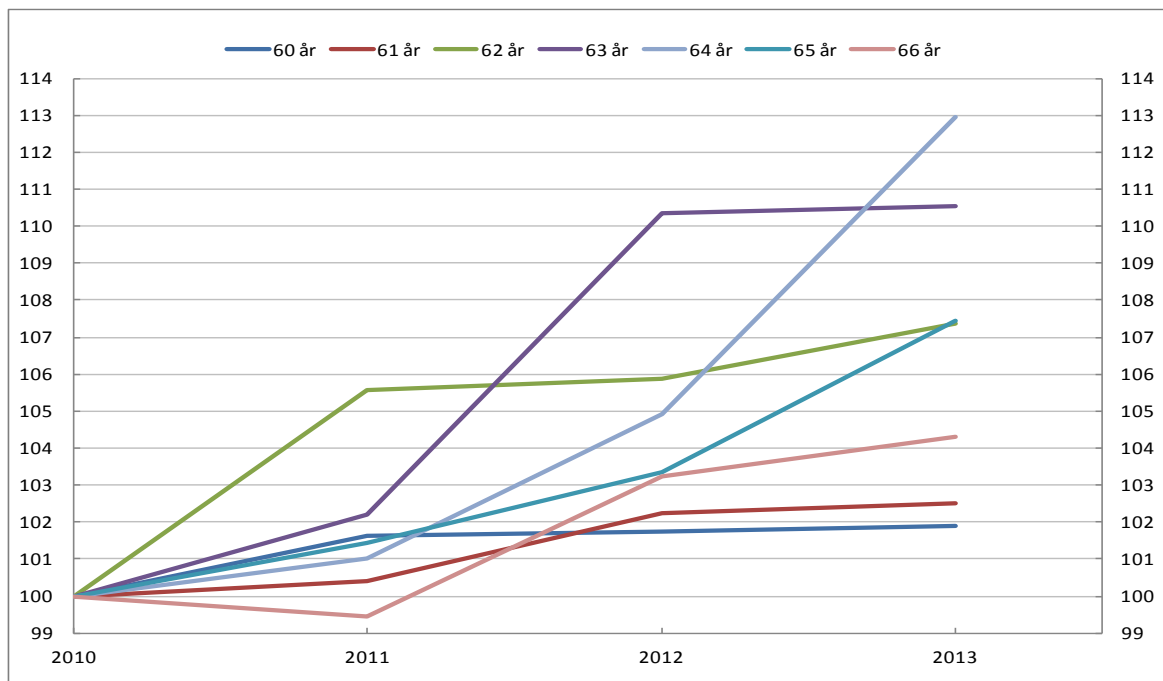
5.2 Utvikling i yrkesaktivitet

Etterspørselen etter arbeidskraft og dermed sysselsettingen varierer med konjunktur-utviklingen og det kan være vanskelig å skille ut hvilken effekt ny alderspensjon og ny AFP i privat sektor har hatt på yrkesaktiviteten blant eldre. Det er likevel klare indikasjoner på at pensjonsreformen har ført til høyere sysselsetting blant eldre arbeidstakere, jf. figur 5.1. Fra 4. kvartal 2010 til 4. kvartal 2013 økte andelen sysselsatte i aldersgruppen 62–66 år med i gjennomsnitt 8,5 prosent. Til sammenligning økte sysselsettingsratene med omtrent 2,2 prosent i gjennomsnitt for 60- og 61-åringene i løpet av samme periode.

---

¹ Kapittelet baserer seg på AA-registeret fra Arbeids- og velferdsdirektoratet som gir en oversikt over arbeidstakere og registerbasert statistikk fra Statistisk sentralbyrå som også inkluderer selvstendig næringsdrivende.

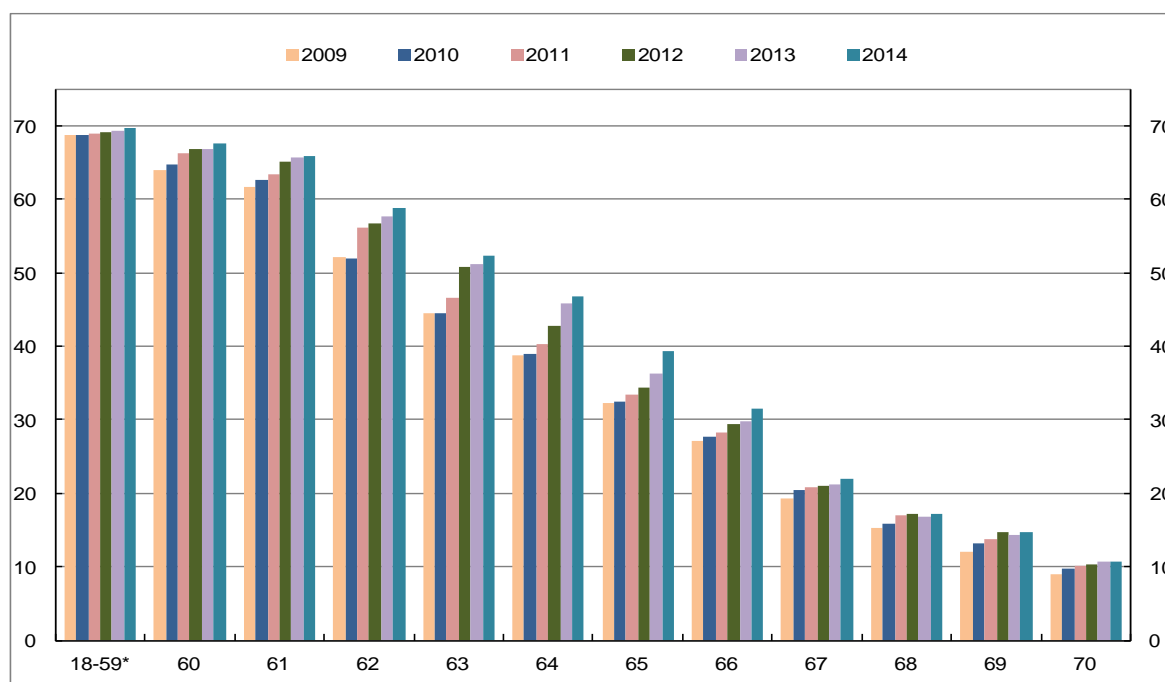
Figur 5.1 Utviklingen i sysselsattingsratene 4. kvartal. 2010–2013. Indeksert 2010=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, registerbasert sysselsetningsstatistikk

AA-registeret oppdateres raskere enn den registerbaserte sysselsetningsstatistikken. I følge AA-registeret fortsatte veksten i sysselsettingen i 2014, se figur 5.2. Statistikken inkluderer ikke selvstendig næringsdrivende, men gir likevel en god indikasjon på veksten i sysselsettingen i de enkelte aldersgruppene, siden den inkluderer stort sett alle grupper arbeidstakere. For befolkningen under 60 år var det kun en marginal økning. I 2014 var det 65-åringene som hadde sterkest vekst i sysselsettingen. Som vist i figur 5.1 ser det dermed ut til at veksten for 62-åringene i 2011 har forplantet seg videre de neste årene etter hvert som denne kohorten ble 63, 64 og 65 år. Det er særlig de med utdanning på videregående nivå som har bidratt til sysselsetningsveksten, men det har også vært vekst blant både de med grunnskole og universitet/høgskole, se tabell II.10 i vedlegg 3. For øvrig har det vært vekst i sysselsettingen for de fleste aldersgrupper over 60 år de siste tre årene.

Figur 5.2 Andelen av befolkningen i alderen 18–70 år i registrert arbeid ved utgangen av 2009–2014. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

I tabell 5.1 er sysselsatte personer fordelt på sektor/pensjonsordning. Andelen sysselsatte i offentlig sektor øker med alderen og nærmere 40 prosent arbeider i offentlig sektor i aldersgruppen 60–61 år. Andelen selvstendige utgjør en større andel av totalt antall sysselsatte, jo høyere aldersgruppe vi ser på. Totalt antall sysselsatte er imidlertid ikke mer enn om lag 50 000 i aldersgruppen 67–74 år.

Tabell 5.1 Antall sysselsatte (lønnstakere og selvstendige) personer 15–74 år, etter alder og fordelt på sektor/pensjonsordning i prosent*. 4. kvartal 2013

Alder	Antall i alt	Sektor/pensjonsordning. Prosent			
		Offentlig		Privat	
		Statlig	Kommunal	Selvstendige	Lønnstakere
15–49	1 516 920	11,0	16,3	4,7	68,1
50–59	465 249	13,1	21,8	7,9	57,2
60–61	77 080	13,4	24,9	9,5	52,2
62–66	122 517	12,7	21,3	15,6	50,4
67–74	50 542	7,9	11,1	39,4	41,6
15–74 i alt	2 232 309	11,5	17,9	6,9	63,7

*Inndelingen er gjort på bakgrunn av analyser av hvilken pensjonsordning sysselsatte i ulike næringer tilhører, det vil si om de står i stillinger som gir rett på offentlige eller privat pensjon.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, registerbasert sysselsettingsstatistikk

Gjennomsnittlig arbeidstid for sysselsatte i alderen 62–66 var på 31,1 timer per uke, jf. tabell 5.2 . Dette er litt under 3 timer kortere arbeidstid enn blant de mellom 50 og 59 år. Statlig ansatte har noe høyere arbeidstid enn lønnstakere i privat sektor. Selvstendige er den gruppen som gjennomgående har høyest arbeidstid, mens kommunalt ansatte gjennomgående har lavest arbeidstid. At kommunalt ansatte har lavest arbeidstid henger sammen med at mange innenfor denne sektoren jobber deltid.

Tabell 5.2 Gjennomsnittlig arbeidstid per uke i hovedarbeidsforholdet blant sysselsatte (lønnstakere og selvstendige) personer 15–74 år og bosatt, etter alder og sektor/pensjonsordning 4. kvartal 2013

Alder	I alt	Offentlig		Privat	
		Statlig	Kommunal	Selvstendige	Lønnstakere
15–49	31,7	31,7	33,7	29,1	38,5
50–59	33,8	33,8	34,4	30,7	39,4
60–61	33,1	33,1	33,8	30,4	38,8
62–66	31,0	31,0	31,6	27,8	36,8
67–74	25,4	25,4	24,0	18,4	32,3
15–74 i alt	32,0	32,0	33,6	29,2	37,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå, registerbasert sysselsetningsstatistikk

5.3 Forventet yrkesaktivitet

I intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) er et av målene å øke yrkesdeltakelsen blant eldre. Dette ble operasjonalisert med at forventet yrkesaktivitet ved 50 år skulle økes med 0,5 år i løpet av perioden 2009–2013. I den nye avtalen som ble forhandlet fram i år er dette målet videreført slik at forventet yrkesaktivitet i alt skal økes med tolv måneder i perioden 2009–2018.

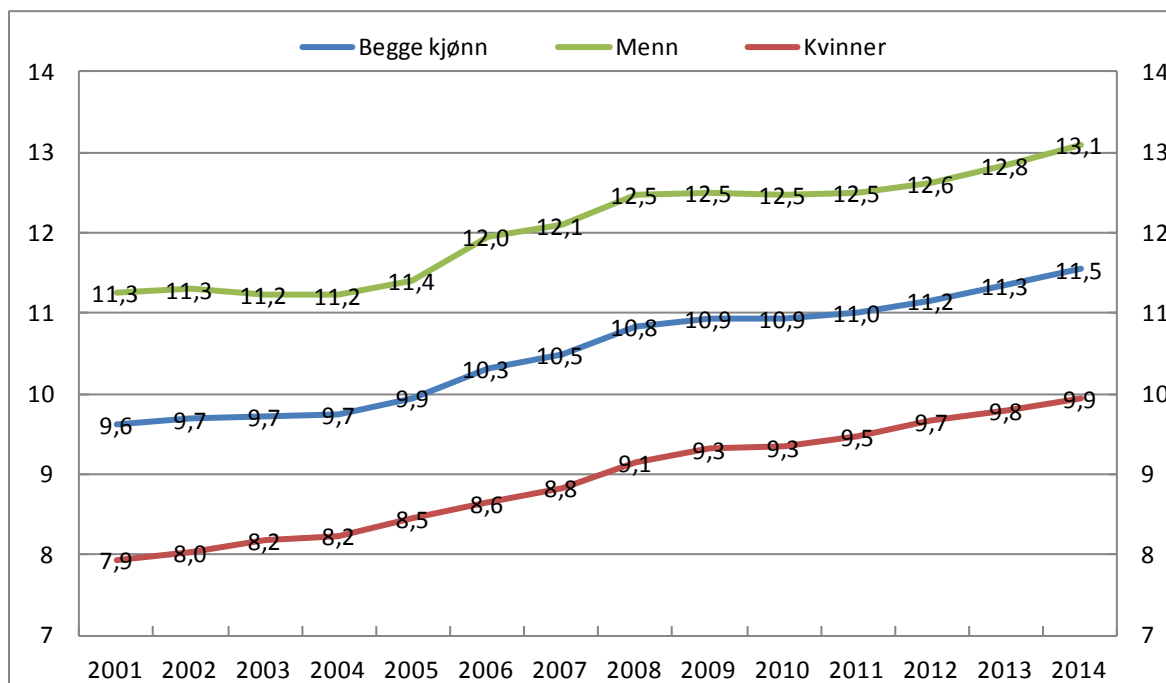
De siste tolv årene har det vært en klar vekst yrkesaktiviteten blant eldre. I perioden før pensjonsreformen, fra 2001 til 2010, økte forventet yrkesaktive år med 1,3 år ifølge beregninger gjort av Arbeids- og velferdsdirektoratet, se figur 5.3 . Økningen var noe sterkere for kvinner enn menn. Vi ser imidlertid at økningen var sterkere for menn enn for kvinner i perioden 2005–2008 da norsk økonomi var inne i en sterk konjunkturoppgang. Dette har sammenheng med at menn i større grad jobber i konjunkturutsatte næringer.

Fra 2010 til 2013 har antallet yrkesaktive år økt med omtrent 4 måneder. Som nevnt var dette en periode med moderat konjunkturoppgang i norsk økonomi. Selv om pensjonsreformen altså har bidratt til økt sysselsetting blant eldre, var økningen ikke stor nok til at IA-avtalens mål om en økning på 6 måneder i perioden 2009–2013 ble nådd. Fra 2013 til 2014 har det vært en relativt sterk vekst i forventet yrkesaktivitet på 0,2 år, og økningen har særlig vært stor blant menn.

Det er viktig for et pensjonssystem økonomiske bærekraft at det er en sammenheng mellom sysselsettingen blant eldre og utviklingen i levealderen. En slik sammenheng gjør det lettere å finansiere pensjonsutbetalingene for skattebetalerne og dessuten gi økt verdiskaping. Pensjonsreformen er ment å bidra til dette ved at pensjonsutbetalingene skal være knyttet opp mot utviklingen i levealderen. Ser man på hele perioden fra 2001–2014 under ett, har antallet

yrkesaktive år økt med 1,9 år for en 50-åring. Ifølge SSB økte forventet gjenstående levetid for en 50-åring også med 1,9 år i løpet av den samme perioden.

Figur 5.3 Forventet yrkesaktivitet (i årsverk) etter fylte 50 år 2001–2014. Foreløpige tall for 2014

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

5.4 Andeler som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62–66 år

Innledning

For å kunne vurdere effektene av pensjonsreformen er det nødvendig å følge individer som i større eller mindre grad har blitt påvirket av pensjonsreformen over tid. I de neste avsnittene ser vi nærmere på hvor stor andel i aldersgruppen 61–65 år som fortsatt er i arbeid ett år senere og hvordan dette avhenger av hvilken sektor de jobber innenfor, hvilken yrkesgruppe de tilhører og hvilket lønnsnivå de har.

Vi ser på individer i aldersgruppen 61–65 år som ved utgangen av et år var registrert med et arbeidsforhold i AA-registeret og undersøker om de samme individene fortsatt er registrert i ett arbeidsforhold ett år etter, altså når de er i alderen 62–66 år. Det behøver ikke dreie seg det samme arbeidsforholdet, men selvstendig næringsdrivende vil ikke lenger heller være registrert med noe arbeidsforhold i AA-registeret, selv om de altså fortsatt arbeider. Personer som ikke lenger er registrert med noe arbeidsforhold kan ha tatt ut alderspensjon eller de kan ha blitt mottakere av uførepensjon, dagpenger eller arbeidsavklaringspenger.

Å være registrert med et arbeidsforhold/ arbeidsinntekt sier ikke noe om hvor omfattende arbeidsinnsatsen er og det er ikke mulig å fange opp eventuelle arbeidstidsendringer blant de som fortsatt er registrert i arbeid ett år senere. Det er tilstrekkelig at det er avtalt fire timer per uke. Imidlertid vet vi at de som fortsetter i arbeid etter 62 år, enten de har tatt ut alderspensjon

eller ikke, gjennomgående er registrert med et høyt antall arbeidstimer (over 30) per uke, jf. punkt 5.5.

Fordelt på sektor

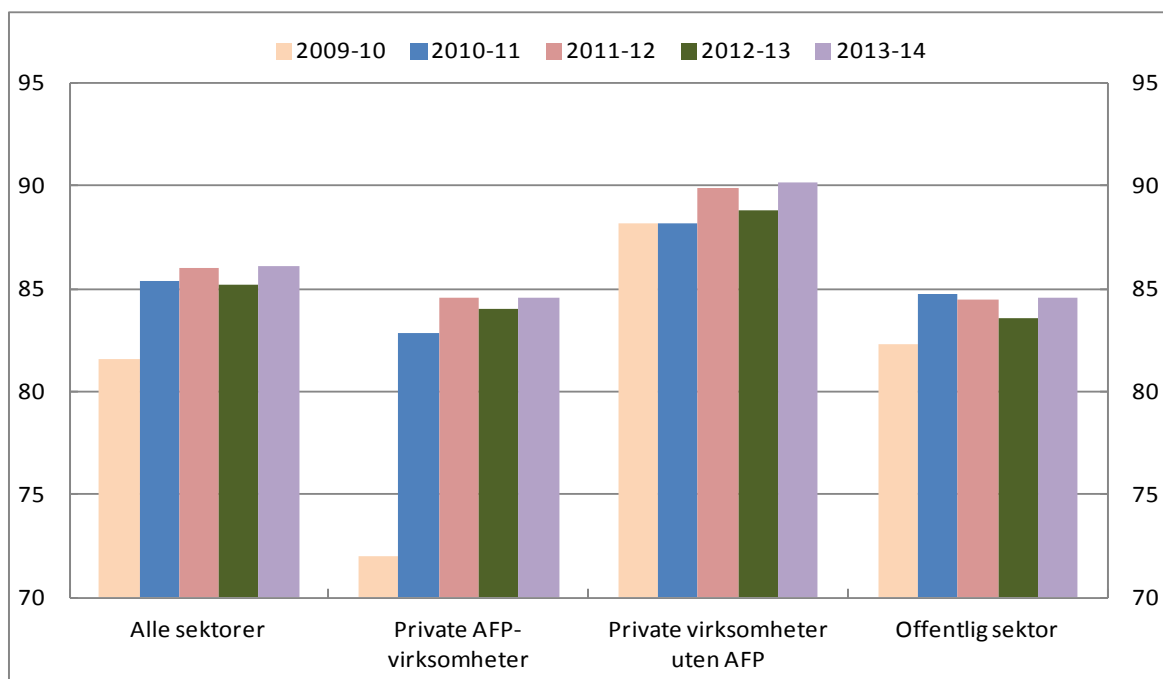
Figur 5.4 viser andelen i aldersgruppen 61–65 år som fortsetter i jobb, fordelt på hvilken sektor de jobber i. Sektorene er her privat sektor med AFP-ordning, privat sektor uten AFP-ordning og offentlig sektor. Dette er tre sektorer som i ulik grad er blitt berørt av pensjonsreformen. Offentlig ansatte er på kort sikt i liten grad berørt av pensjonsreformen. Ved å sammenligne med denne gruppen kan man dermed anslå i hvilken grad pensjonsreformen har påvirket andelen som fortsetter i arbeid.

Insentivene til å stå lenger i arbeid er fra 2011 blitt kraftig forsterket for de som jobber i bedrifter med en ny AFP-ordning. Figur 5.4 tyder på at denne endringen har ført til en klar vekst i sysselsettingen. Blant de som er omfattet av AFP i privat sektor var veksten i andelen som fortsatte i jobb blant 61–65-åringene på omtrent 10 prosentpoeng i fra 2010 til 2011. Dette var en klart sterkere vekst enn i offentlig sektor. Dette indikerer at de styrkede insentivene faktisk førte til at flere sto lenger i arbeid. En nylig artikkel av Hernæs, Markussen, Piggot og Røed viser det samme, se nærmere omtale i vedlegg 1.

I privat sektor uten AFP var det ingen endringer fra 2010 til 2011. Ut fra dette kan det virke som om muligheten til å ta ut pensjon før 67 år for denne gruppa ikke førte til lavere sysselsetting. Hvis vi sammenligner med veksten i offentlig sektor, er det imidlertid grunn til å tro at muligheten til å ta ut pensjon før 67 år isolert sett bidro til å redusere andelen og at det var andre forhold som trakk i motsatt retning.

Andelene som fortsatt er i arbeid har holdt seg stabilt i offentlig sektor fra 2011. I privat sektor tyder tallene på at andelene har økt noe også etter 2011, også i privat sektor uten AFP.

Figur 5.4 Andel 61–65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere, etter sektor. Prosent

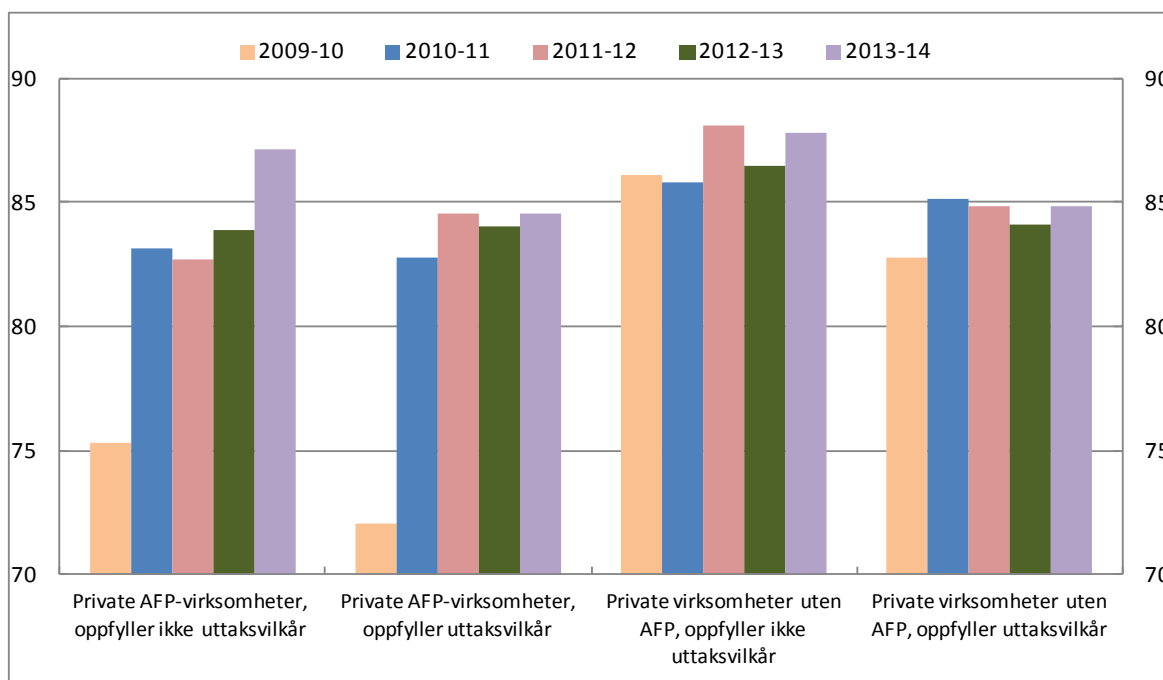

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Uttak av alderspensjon fra folketrygden og privat AFP før 67 år er bare mulig dersom opptjeningen er tilstrekkelig til at pensjonen ved 67 år minst tilsvarer minste pensjonsnivå. Livsvarig del av privat AFP regnes med i vurderingen av om vilkåret er oppfylt. Årsaken til at en del personer fortsetter i arbeid i privat sektor kan altså være at de ikke kvalifiserer for uttak.

I figur 5.5 er andelen som fortsetter i arbeid i privat sektor fordelt på om vilkårene for uttak av pensjon er oppfylt eller ikke. Det fremgår av figuren at andelen som fortsetter i arbeid varierer med om uttaksvilkårene er oppfylt eller ikke, men ikke på et systematisk vis. Det er også en veldig liten gruppe av 61–65-åringer i AFP-bedriftene som ikke fyller vilkårene. Før pensjonsreformen var andelen som fortsatt var i arbeid, lavere blant de som ville ha oppfylt villkårene, men det er mye mindre forskjell i andelen fra 2011.

Figur 5.5 Andel 61–65-åringer i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere, etter om de oppfyller vilkårene for uttak av alderspensjon med eventuell AFP ett år senere*. Prosent

* Gjelder uttak av 20 prosent alderspensjon. For perioden 2009–2010 er det anslått hvorvidt vilkårene ville vært oppfylt dersom pensjonsreformen allerede hadde vært gjennomført

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

En måte å vurdere betydningen av opptjeningskravet på, er å se på hvor mange av de som gikk av med gammel privat AFP-ordning før pensjonsreformen som ikke ville ha oppfylt opptjeningskravet. Ved å oppjustere den faktiske andelen som fortsatte i arbeid med dette tallet, får man den andelen som ville ha fortsatt i arbeid dersom opptjeningskravet også var gjeldende i gammel AFP-ordning. Differansen mellom den justerte og den faktiske andelen som fortsatte i arbeid vil dermed, alt annet likt, kunne si noe om hvor stor betydning innføringen av opptjeningskravet kan ha hatt på utviklingen etter reformen.

Ifølge beregninger fra Arbeids- og velferdsdirektoratet var det 7–8 prosent av de som gikk av med gammel AFP som ikke ville ha oppfylt kravene til opptjening. Av de som var i arbeid i utgangspunktet tilsvarer dette 1,7–1,9 prosent. Andelen som fortsetter i arbeid økte imidlertid med 9 prosent i perioden fra året før pensjonsreformen trådte i kraft og tre år senere. Av

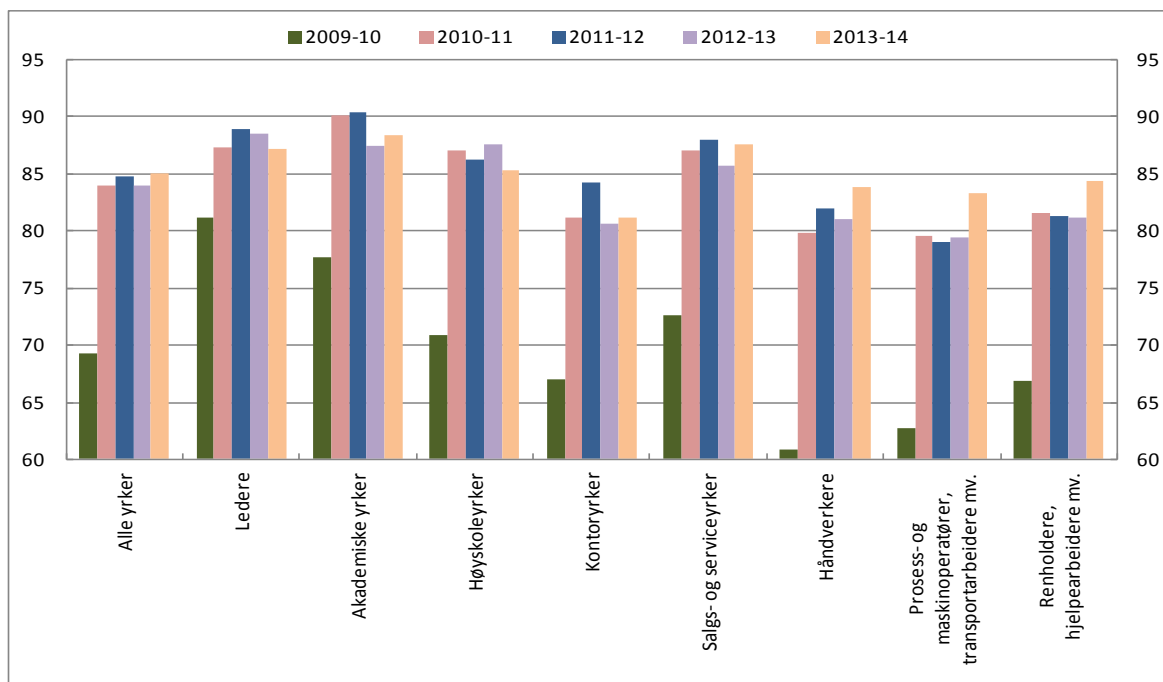
økningen i andelen som fortsetter i arbeid kan dermed omtrent 20 prosent tilskrives innføringen av opptjeningskravet.

I punkt 3.2 er det redegjort nærmere for hvor store andeler av ulike årskull som kvalifiserer for uttak fra ulike aldre ettersom de er ansatt i virksomheter som har AFP eller ikke.

Fordelt etter yrkesgruppe

Potensialet for sysselsettingsvekst er lavere innenfor noen yrkesgrupper enn andre. Det kan være svært viktig for valget om å fortsette i arbeid at man får noe igjen for det økonomisk, når arbeidsoppgavene er belastende. Effektene av styrkede arbeidsinsentiver kan derfor være ulike for ulike yrkesgrupper. For å undersøke om yrkesgrupper har betydning for effekten av pensjonsreformen er det i figur 5.6 sett nærmere på andeler som fortsetter i jobb fordelt etter yrke.

Figur 5.6 Andel av 61–65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter yrke. Privat sektor med AFP. Prosent

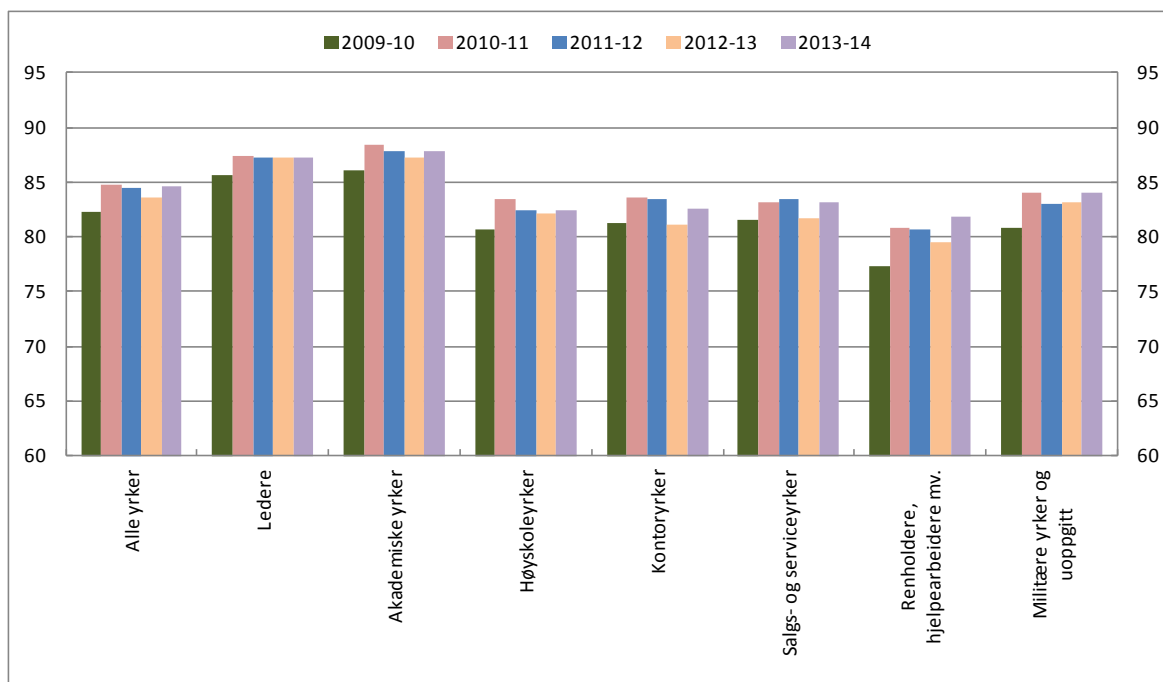
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Det går fram av figuren at det har vært en økning i andelen som fortsatte i jobb innenfor alle yrker i privat sektor med AFP. Den største veksten var i 2010–2011 og det er håndverksyrkene som hadde den største veksten, mens ledere hadde den svakeste veksten. Det er akademiske yrker og ledere som hadde de høyeste andelen før pensjonsreformen. Nå ligger også høyskoleyrker og salgs- og serviceyrker på samme nivå og det har blitt mye mindre forskjell mellom yrkene.

De senere årene har andelen som har fortsatt i arbeid vært relativt stabil for de fleste yrkesgrupper. I privat sektor uten AFP har det stort sett for de fleste yrkesgrupper også vært en vekst i perioden, men langt mindre markert enn i privat sektor med AFP, se figur II.1 i vedlegg 3.

Utviklingen i andelen som fortsetter i arbeid i offentlig sektor har variert noe mellom yrkesgruppene i årene etter pensjonsreformen, se figur 5.7. Nivået etter pensjonsreformen ligger likevel noe over nivået i 2010. Sammenlignet med tilsvarende yrkesgrupper i privat sektor med AFP er imidlertid bildet at veksten her er klart lavere.

Figur 5.7 Andel av 61–65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter yrke. Offentlig sektor. Prosent

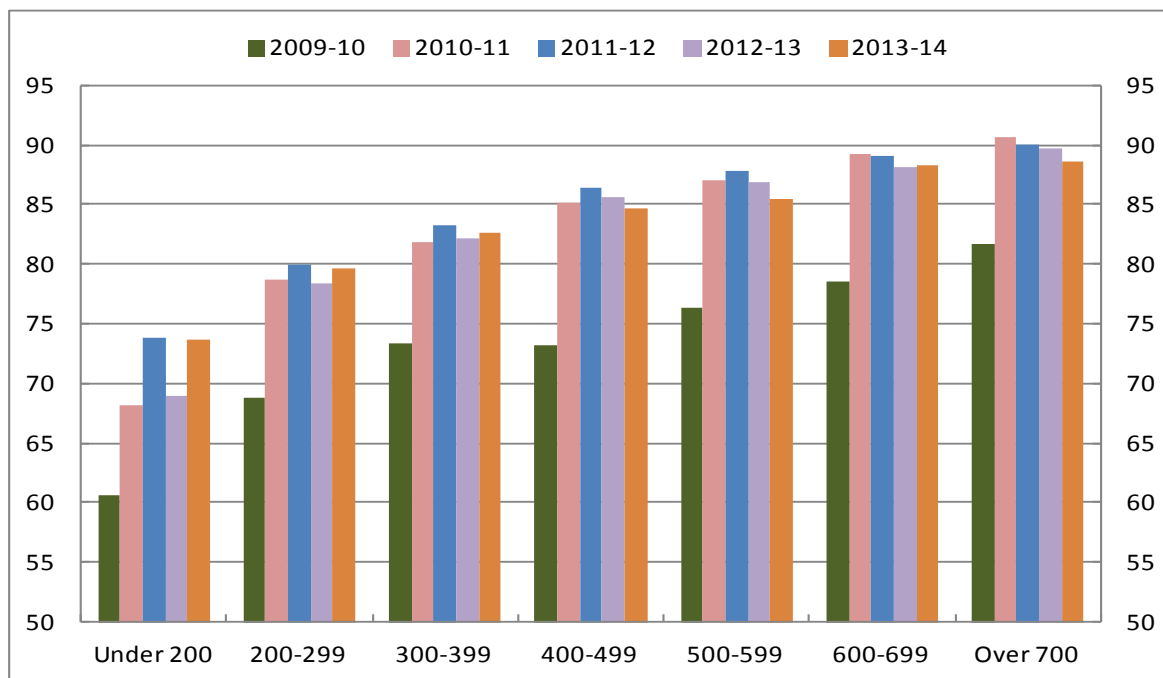
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Fordelt på lønnsnivå

AFP i privat sektor ga tidligere høyest kompensasjon til grupper med lav lønn og dette bidro trolig til at AFP ble mest benyttet i disse gruppene.

Andelen 61–65-åringene som fortsetter i arbeid har økt for alle lønnsnivå, se figur 5.8. Før pensjonsreformen var det en stigende sammenheng mellom lønnsnivå og andelen som fortsetter i jobb. Sammenhengen er stigende også etter pensjonsreformen. Det var en markert vekst for alle lønnsnivåer fra 2010 til 2011 og andelen har siden holdt seg høye. Det var lavest vekst i det høyeste inntektsintervallet der andelen var høyest i utgangspunktet.

Figur 5.8 Andel av 61–65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn i tusen kroner. Privat sektor med AFP. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

5.5 Antall som kombinerer arbeid og pensjon

Tabell 5.3 viser antall mottakere av alderspensjon over og under 67 år i årene 2009–2014 som også er registrert i arbeid fordelt på om arbeidstiden er mindre eller mer enn 30 timer per uke. En svært høy andel av de som mottar alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år fortsatt er i arbeid. Andelen ligger rundt 63 prosent i perioden 2011–2014 og rundt tre firedeler av de som fortsatt er i arbeid, har en arbeidstid på 30 timer per uke eller mer. Andelen er noe avtagende over perioden og har falt med drøye to prosentpoeng fra 2011 til 2014.

Tabell 5.3 Antall mottakere av alderspensjon fordelt etter om de også er registrert i arbeid. Desember 2009–2014

År	2010	2011	2012	2013	2014
Alderspensjonister					
Totalt	663 799	718 667	760 025	800 350	837 525
67 år og over	663 799	682 822	703 082	730 223	756 137
62–66 år	-	35 845	56 943	70 127	81 388
Andel som er registrert med mindre enn 30 arbeidstimer per uke					
Totalt	3,3	4,0	4,6	4,9	5,1
67 år og over	3,3	3,5	3,7	3,8	4,0
62–66 år	-	14,7	15,5	15,8	16,0
Andel som er registrert med 30 arbeidstimer per uke eller mer					
Totalt	1,9	4,4	5,7	6,3	6,9
67 år og over	1,9	2,1	2,2	2,4	2,6
62–66 år	-	49,0	48,6	47,3	46,8

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Andelen mottakere av alderspensjon i aldersgruppen 67 år og over som fortsatt er registrert i arbeid er lav, men har steget jevnt i perioden 2010–2014, fra 5,2 prosent i 2010 til 6,6 prosent i 2014. Økningen er jevnt fordelt mellom de som arbeider mindre enn 30 timer og de som arbeider 30 timer eller mer per uke.

Alderspensjon kan tas ut gradert med uttaksgrader 20, 40, 50, 60, 80 eller 100 prosent. Nær 90 prosent av de som tar ut alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år, har valgt å ta ut 100 prosent alderspensjon. Av disse er om lag halvparten registrert med en arbeidstid på 30 timer eller mer per uke. Det synes dermed ikke som om personer i denne aldersgruppen i særlig grad kombinerer uttak av alderspensjon på en slik måte at uttaket av pensjon motsvares av en reduksjon i arbeidstid for eksempel for å opprettholde et gitt samlet inntektsnivå. Blant de med uttaksgrader 40 og 50 prosent av full pensjon er det likevel høyere andeler som er registrert med en arbeidstid på mindre enn 30 timer per uke, hvilket kan være en indikasjon på en slik tilpasning, men disse gruppene er altså små.

At de i aldersgruppen 62–66 år som tar ut alderspensjon i betydelig grad fortsetter å jobbe, bekreftes også dersom en sammenlikner gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid blant de som kombinerer jobb og uttak av alderspensjon med gjennomsnittlig ukentlig arbeidstid for de som arbeider, men som ikke mottar pensjon. Tall ved utgangen av 2014 viser at den avtalte arbeidstiden for de som kombinerte alderspensjon med arbeid var på 31,2 timer for kvinner og 34,5 timer for menn. Blant de som arbeidet, men som ikke mottok pensjon, var den avtalte arbeidstiden på henholdsvis 31,4 og 36,2 timer for kvinner og menn, jf. tabell 5.4 Det er altså liten forskjell mellom de som tar ut alderspensjon og fortsetter å arbeide og de som arbeider uten å ta ut alderspensjon.

Tabell 5.4 Arbeidstakere 62–66 år ved utgangen av 2014, etter kjønn og pensjonsstatus. Gjennomsnittlig avtalt ukentlig arbeidstid

Pensjonsstatus	Kvinner	Menn	Totalt
Mottar alderspensjon	31,2	34,5	33,6
Mottar AFP (gammel AFP, offentlig AFP) eller uførepensjon	21,9	22,6	22,1
Mottar ingen pensjon	31,4	36,2	33,5
Alle arbeidstakere	29,2	34,1	31,8

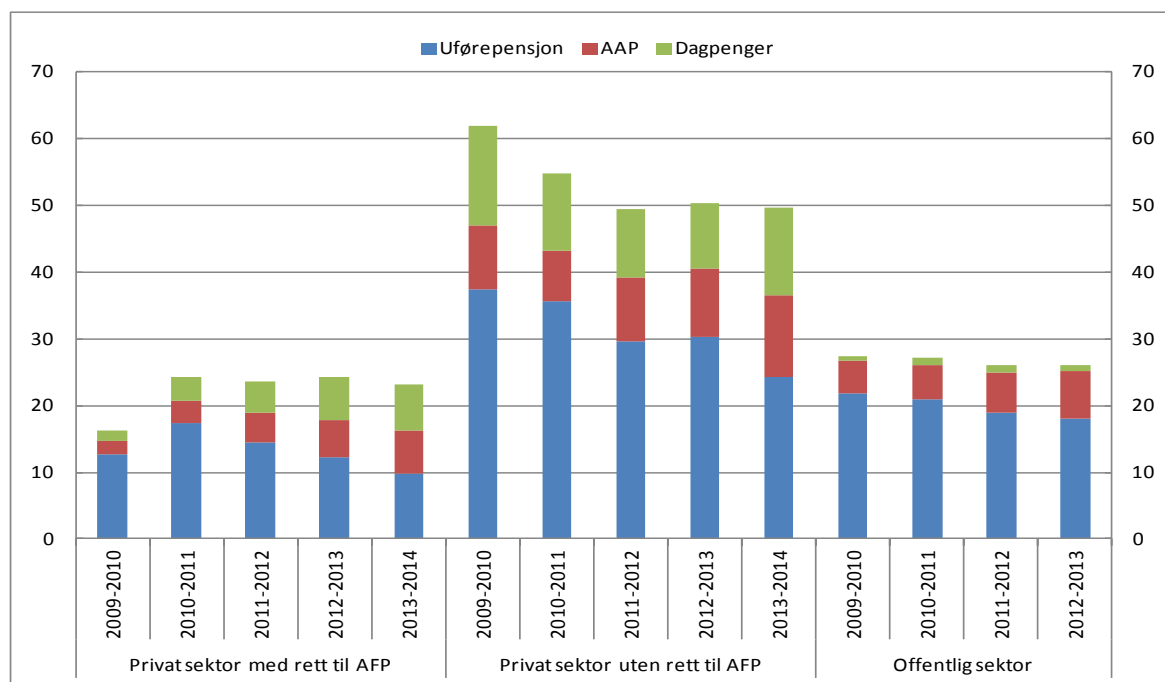
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

5.6 Uttreden fra arbeidslivet

I punkt 5.4 ble det presentert tall for hvor store andeler av registrerte arbeidstakere i aldersgruppen 61–66 år som fortsatt var registrert med et arbeidsforhold ett år senere. Personer som faller ut av AA-registeret i løpet av året kan for eksempel ha tatt ut alderspensjon og helt sluttet å arbeide, kan ha flyttet utenlands eller kan ha blitt mottakere av uførepensjon, arbeidsavklaringspenger eller dagpenger.

I figur 5.9 er det sett nærmere på uttak av uførepensjon, arbeidsavklaringspenger og dagpenger blant de som sluttet i jobb før og etter reformen blant de tre gruppene sysselsatte, det vil si sysselsatte i offentlig sektor og sysselsatte i privat sektor med og uten AFP. Mens det samlede uttaket av de tre ytelsene har vært relativt stabilt i offentlig sektor, har det vært en nedgang på omtrent 12 prosentpoeng blant ansatte i bedrifter uten AFP etter reformen. Selv om nedgangen er stor, er det for tidlig å konkludere med at det er muligheten til nå å motta alderspensjon før 67 år som er årsaken til dette. I privat sektor med AFP gikk andelen som sluttet i arbeid klart ned etter reformen, og vi ser en økning i uttaket av de tre ytelsene. Trolig kan noe av denne økningen forklares med at de som nå slutter i arbeid har blitt en mer selektert gruppe.

Figur 5.9 Andel av 61–65-åringer som slutter å være i et registrert arbeidsforhold i løpet av et år og som tar ut arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og dagpenger. 4. kvartal. 2009–2013

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

6 Inntektsstatistikk for den eldre befolkningen

Pensjonssystemets hovedformål er å sikre den enkelte et rimelig inntektsnivå i forhold til tidligere inntekt og tilvendt levestandard. I tillegg skal pensjonssystemet gi en akseptabel grunnsikring for personer uten eller med liten tilknytning til arbeidsmarkedet.

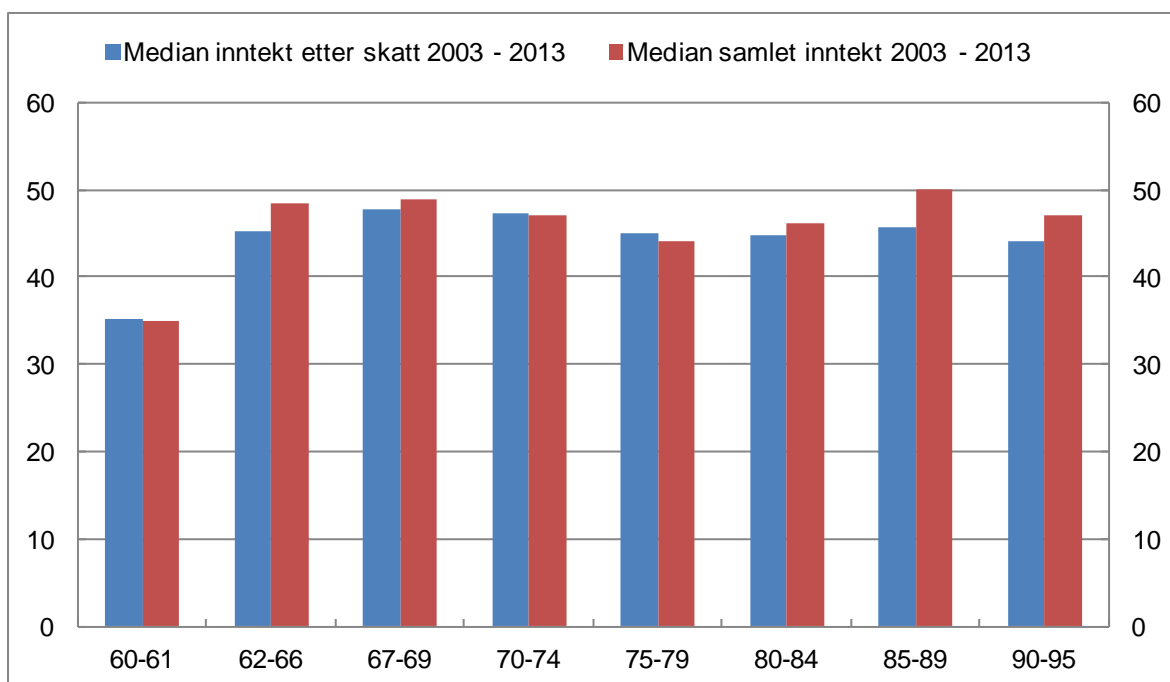
Pensjonsreformen har gjort det mulig for folk å velge selv når de vil starte uttaket av alderspensjon fra folketrygden i intervallet 62–75 år. Samtidig er uttak av pensjon blitt frikoblet fra selve uttrede fra arbeidslivet. Denne fleksibiliteten åpner opp for å skille mellom selve pensjoneringsbeslutningen (det vil si når man skal slutte å arbeide) og uttaksbeslutningen (det vil si når man skal begynne å ta ut pensjon). Uttaksbeslutningen kan i langt større grad enn tidligere nå ses på som en ren finansiell beslutning. Dette har gitt den enkelte langt større mulighet til å bestemme fordelingen av pensjonsutbetalingene over livsløpet etter 62 år.

Dette kapitlet presenterer statistikk som belyser samlet inntekten er for den eldre befolkningen. Kapitlet gir både informasjon om endringer i samlet inntekt over tid, samlet inntektsnivå og sammensetningen av samlet inntekt for den eldre befolkningen.

6.1 Endringer i samlet inntekt for den eldre befolkningen

Den eldre befolkningen (her 60–95 år) har hatt en klar vekst i realverdien av samlet inntekt i perioden 2003–2013. Dette gjelder for alle aldersintervall, se figur 6.1 . Figuren viser realveksten i median samlet inntekt i perioden 2003–2013. Endringer i median samlet inntekt sier noe om hvordan kjøpekraften har endret seg for median i hver aldersgruppe dvs. den personen som ligger midt i inntektsfordelingen for den aktuelle aldersgruppen.

Figur 6.1 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2003–2013

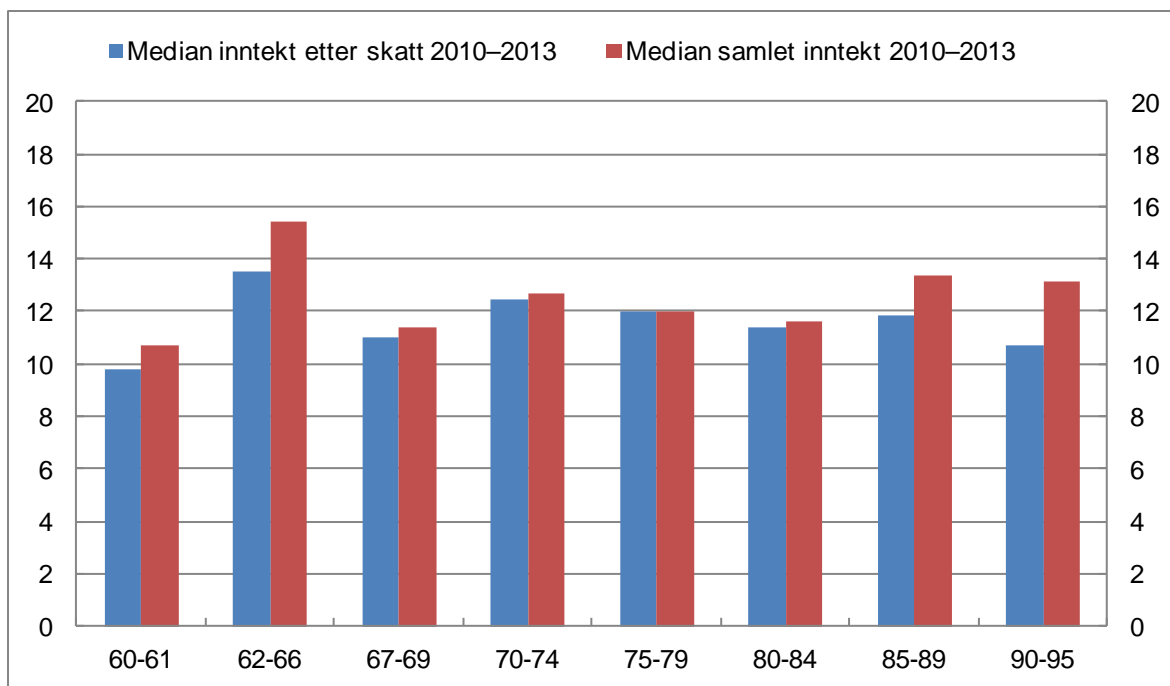
Kilde: Statistisk sentralbyrå

I alle aldersgruppene over 62 år har realveksten vært på over 40 prosent. Mye av dette skyldes økt yrkesaktivitet, men spesielt for de over 66 år er også økt pensjonsopptjening en viktig årsak. I tillegg har pensjonene vært regulert over prisveksten.

67–69 åringene er den aldersgruppen som har hatt sterkest vekst i inntektene etter skatt i denne perioden. Noe av denne veksten kan forklares med fjerningen av regler for avkortning av pensjon. Fram til 2008 ble alderspensjonen for 67–69 åringene avkortet dersom man hadde en arbeidsinntekt som oversteg 2G. Pensjonen ble da avkortet med 40 prosent av den arbeidsinntekten som oversteg 2G. Som en overgangsordning til det nye pensjonssystemet, ble muligheten til å kombinere pensjon og arbeidsinntekt uten å få redusert pensjonsutbetalingen innført for de som fylte 67 år i 2008. En studie fra Statistisk sentralbyrå (Brinch m.fl. (2012)) som så på virkningene av regelverksendringen for 67-åringene i 2008 viste at denne endringen førte til økt yrkesdeltakelse.

Dersom vi kun ser på perioden 2010–2013 er det aldersgruppen 62–66 som har hatt den klart sterkeste veksten i inntekt, se figur 6.2 Dette henger sammen med økt yrkesaktivitet for denne gruppen etter pensjonsreformen og at mange i denne aldersgruppen kombinerer yrkesaktivitet og uttak av pensjon.

Figur 6.2 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt. Prosent. 2010–2013

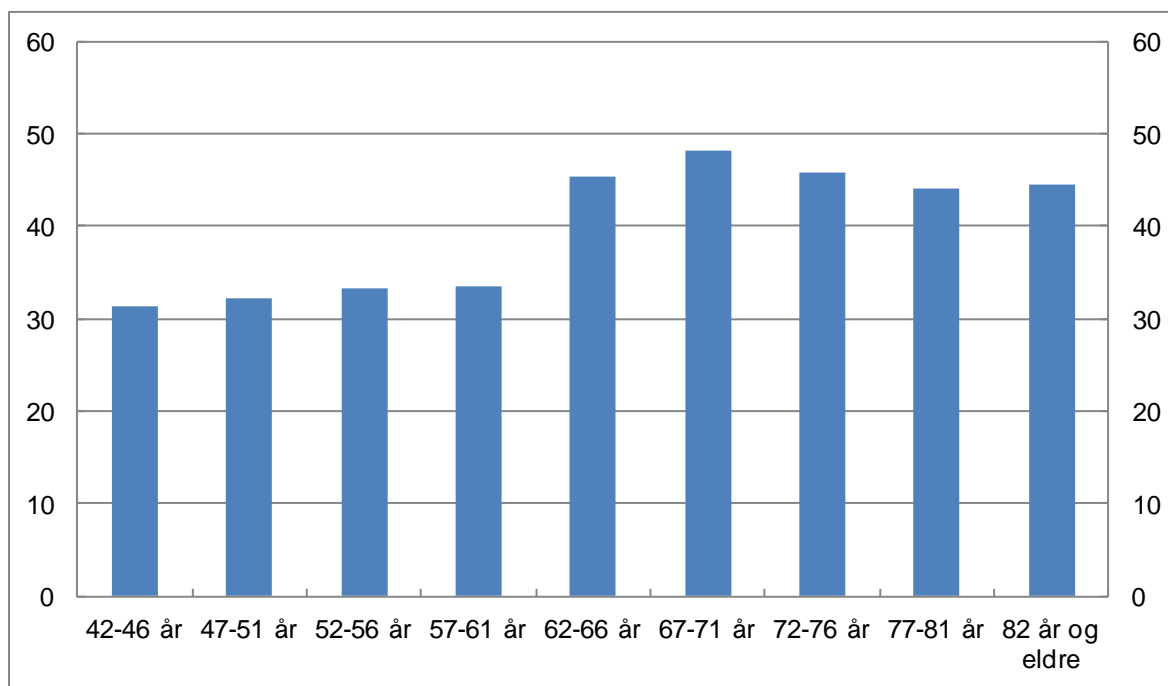
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figurene over gir informasjon om utviklingen i samlet inntekt for den eldre befolkningen, men sier ikke noe om hvordan utviklingen for den eldre befolkningen har vært sammenlignet med befolkningen for øvrig. Ved å se på utviklingen i kjøpekraft for den eldre befolkningen sammen med utviklingen i kjøpekraft for den øvrige befolkningen får vi et bedre bilde av hvordan den eldre befolkningens utvikling har vært relativt sett i forhold til andre aldersgrupper.

Den eldre befolkningen har hatt en sterkere økning i kjøpekraften de siste ti årene enn den yngre befolkningen, se figur 6.3 . Figuren viser realveksten i median samlet inntekt etter skatt

for utvalgte aldersgrupper i perioden 2003–2013, og det går frem at realveksten i samlet inntekt har vært høyest i aldersgruppen 67–71 år.

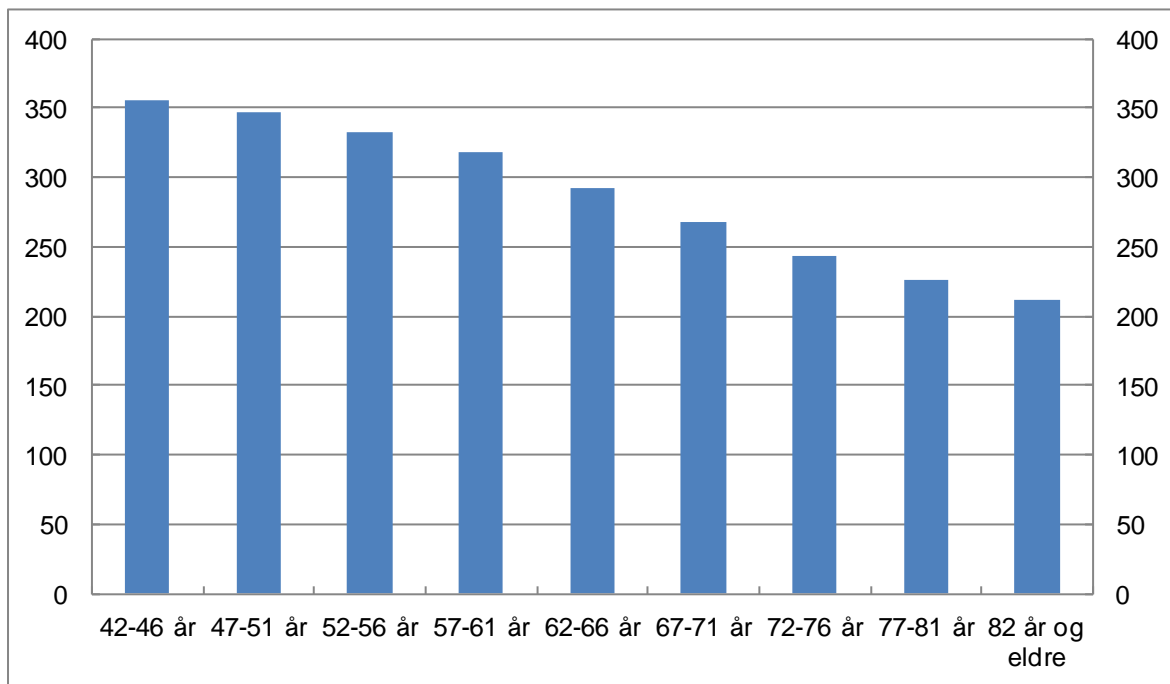
Figur 6.3 Realvekst i median samlet inntekt etter skatt. Prosent. 2003–2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Selv om realveksten i inntekt har vært klart sterkest for de over 62 år, sammenlignet med den eldre befolkningen, er inntektsnivået høyere for den yngre befolkningen, se figur 6.4 . Figuren viser median inntekt etter skatt for ulike aldersgrupper i 2013.

Figur 6.4 Median inntekt etter skatt. Tusen kroner. 2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figurene som viser endringer i median samlet inntekt sier noe om hvordan kjøpekraften har endret seg for median i hver aldersgruppe dvs. den personen som ligger midt i inntektsfordelingen for den aktuelle aldersgruppen. Det er også interessant å se hvordan endringen i samlet inntekt har vært for hhv. de med lavest inntekt og de med høyest inntekt, ettersom dette sier noe om hva som har skjedd med fordelingen av samlet inntekt.

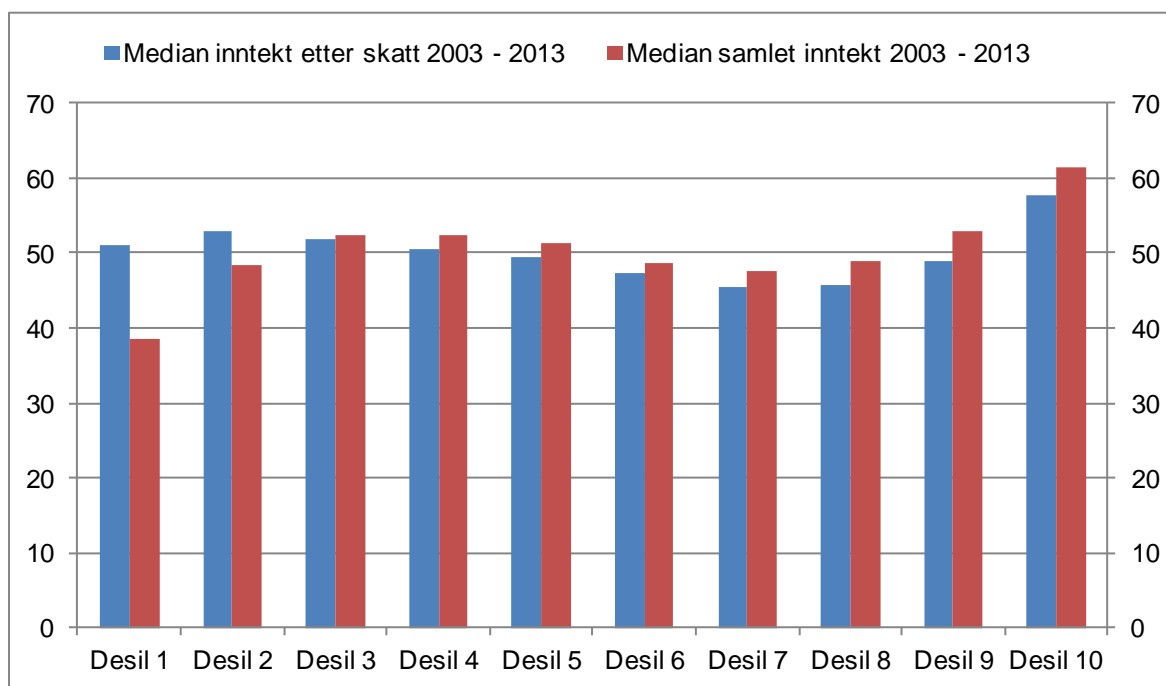
En måte å måle inntektsfordeling på er å dele befolkningen inn i ulike grupper basert på størrelsen inntekten, og måle hvordan inntekten er i de forskjellige gruppene. En ofte brukt grupperingsenhet er en desilfordeling. En desilfordeling for samlet inntekt betyr at populasjonen er delt i 10 intervaller, slik at hvert intervall inneholder like mange personer. Desil 1 referer da til de 10 prosentene med lavest inntekt, desil 2 referer til de 10 prosentene med nest lavest inntekt osv.

Figur 6.5 viser hvordan økningen i kjøpekraft for den eldre befolkningen er fordelt på ulike desiler. Figuren viser at økningen i kjøpekraft har vært sterk både blant de med høyest og de med lavest inntekt.

Økningen i kjøpekraft har vært sterkes blant de 10 prosentene med høyest samlet inntekt. Her er realveksten i median inntekt etter skatt over 57 prosent. Reallønnsveksten har også vært høy blant de med lavest samlet inntekt. De tre laveste desilene, dvs. de 30 prosentene med lavest samlet inntekt, har hatt en realvekst i median samlet inntekt etter skatt på over 50 prosent i perioden.

At realveksten i samlet inntekt har vært sterkest blant de med høyest samlet inntekt kan fange opp at en del høytlønnede kombinerer jobb og pensjon og derfor har en høy samlet inntekt sammenlignet med de 10 prosent med høyest samlet inntekt i 2003, hvor kombinasjonen av full pensjon og full lønn ikke var mulig. At realveksten også har vært god for de med lavest samlet inntekt reflekterer trolig økningen i minstepensjonen i perioden.

Figur 6.5 Realvekst i median samlet inntekt før og etter skatt etter desilfordelt inntekt etter skatt for personer som er 60 år eller eldre. Prosent. 2003–2013

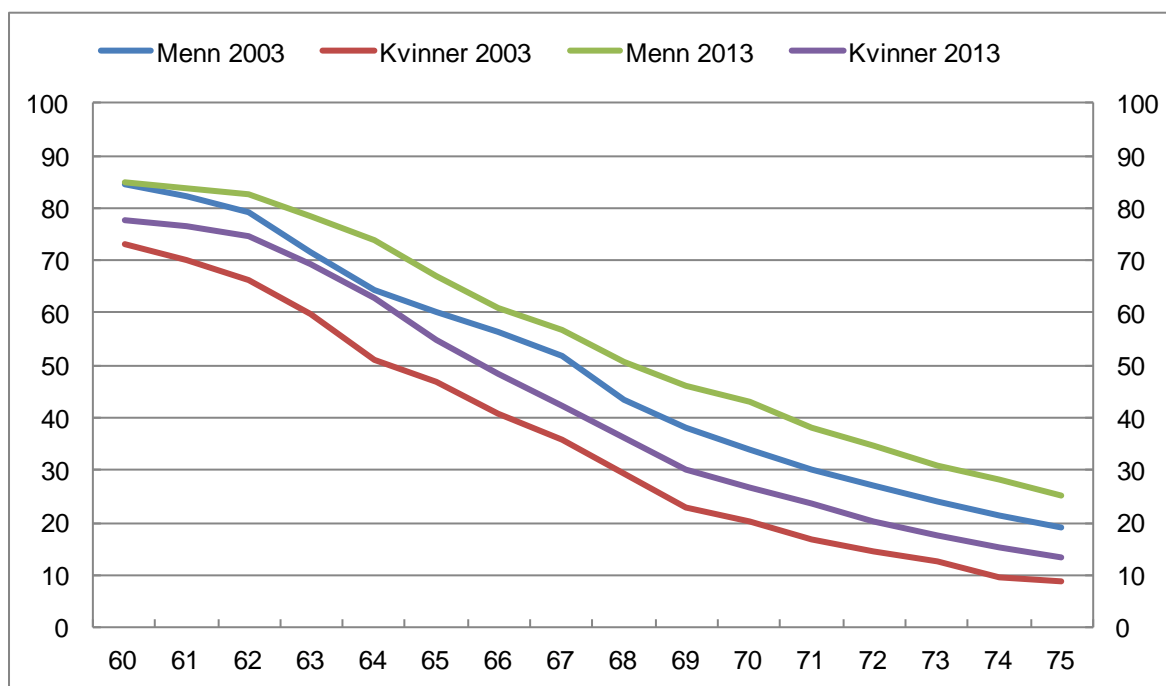

Kilde: Statistisk sentralbyrå

6.2 Sammensetningen av inntekt for den eldre befolkningen

I kapittel 0 går det klart frem at andelen i aldersgruppen 61–65 år som fortsetter i jobb har gått opp etter pensjonsreformen. Dette bildet bekreftes dersom vi istedenfor å se på statistikk over arbeidstid, ser på statistikk over yrkesinntekt. Figur 6.6 viser andelen av befolkningen ved ulik alder som har yrkesinntekt i 2003 og 2013. Det har vært en klar vekst i andelen med yrkesinntekt i denne perioden for de fleste aldre. Økningen er klart størst i aldersgruppen 64 år hvor andelen med yrkesinntekt har økt med henholdsvis 11,7 og 9,7 prosentpoeng for kvinner og menn. For 68-åringene økte andelen med 6,9 prosentpoeng for kvinner og 7,2 prosentpoeng for menn.

Figur 6.6 Andel personer med yrkesinntekt etter alder. Kvinner og menn. 2003 og 2013. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

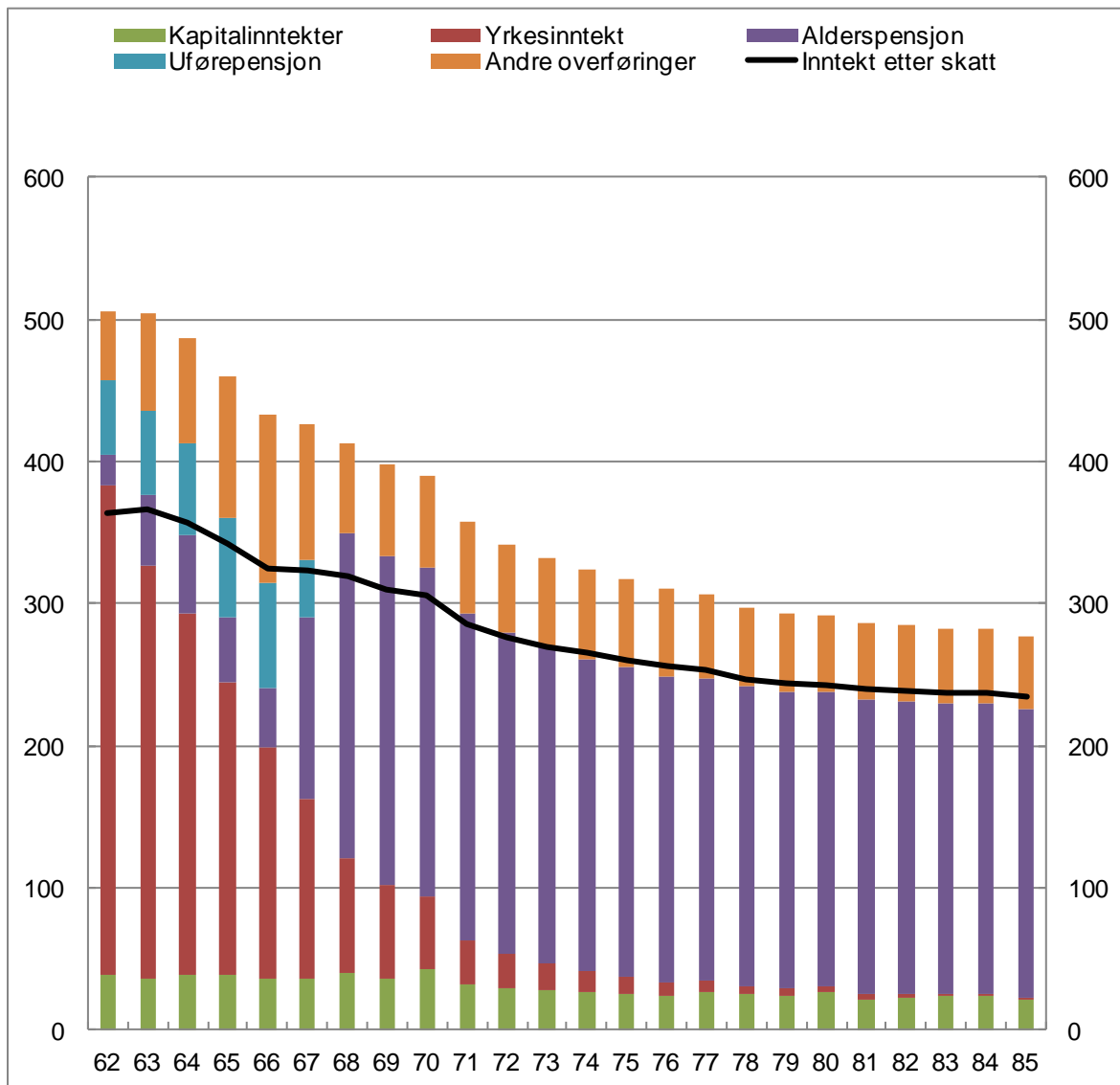
I 2013 var det i underkant av 1 100 000 personer som var 62 år eller eldre. Forrige avsnitt belyste endringen i samlet inntekt for denne gruppen og det gikk klart frem at inntektsveksten har vært god. Neste skritt for å belyse inntekt for denne gruppen er å se på hva samlet inntekt består av. Vi vet at mange i aldersgruppen over 62 år fortsatt sto i jobb i 2013 og at mange kombinerte jobb med pensjonsuttak. Samtidig er det en del som kun mottar alderspensjon, og enkelte mottar andre ytelser fra det offentlige. Figur 6.7 illustrerer samlet inntekt og sammensetningen av inntekt for alle som var 62 år eller eldre i 2013, fordelt etter alder.

For aldersgruppen vi ser på er samlet inntekt fallende med økt alder. 62-åringene hadde en gjennomsnittlig inntekt på rundt 500 000 kroner i 2013, mens tilsvarende nivå for 75-åringene var rundt 318 000 kroner. Skattereglene behandler pensjonsinntekt lempeligere enn yrkesinntekt og dette kombinert med et progressivt skattesystem gjør at inntektsforskjellene mellom aldersgruppene er mindre når vi måler etter skatt. 62-åringenes inntekt etter skatt utgjorde 72 prosent av samlet inntekt i 2013, mens tilsvarende andel for 75-åringene var 82 prosent.

Yrkesinntekten utgjør den viktigste inntektskomponenten frem til fylte 67 år. For 67-åringene utgjør yrkesinntekt og alderspensjon om lag like stor andel av samlet inntekt, en andel på rundt 30 prosent hver.

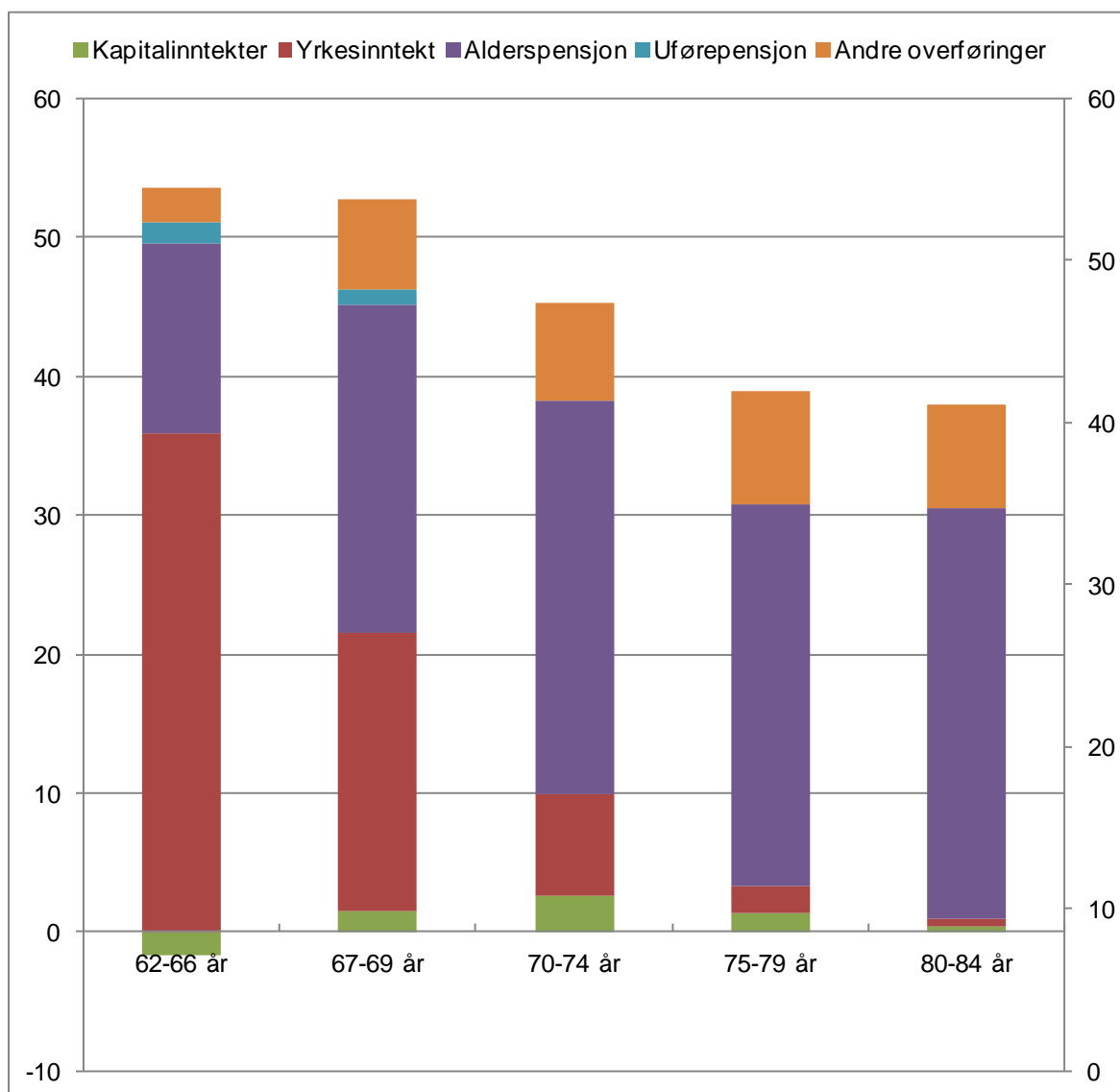
Figur 6.7 Sammensetning av samlet inntekt for personer 62–85 år. Tusen kroner. 2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.8 viser prosentvis endring i gjennomsnittlig samlet inntekt og inntektskomponentenes del av endringen i perioden 2003–2013. Vi ser at alle inntektskomponentene har økt bortsett fra kapitalinntekter for aldersgruppen 62–66 år. At aldersgruppen 62–66 år har hatt en nedgang i kapitalinntekter i perioden kan bety at denne aldersgruppen har høyere gjeld, og derfor lavere nettoformue, enn tilsvarende aldersgruppe i 2003. For aldersgruppen 62–66 år er det helt klart økt yrkesinntekt som har bidratt sterkes til økningen i samlet inntekt. For aldersgruppen over 66 år er det økning i alderspensjon som har bidratt mest til veksten i samlet inntekt.

Figur 6.8 Prosentvis realvekst i samlet inntekt og inntektskomponentenes del av endringen. 2003–2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå

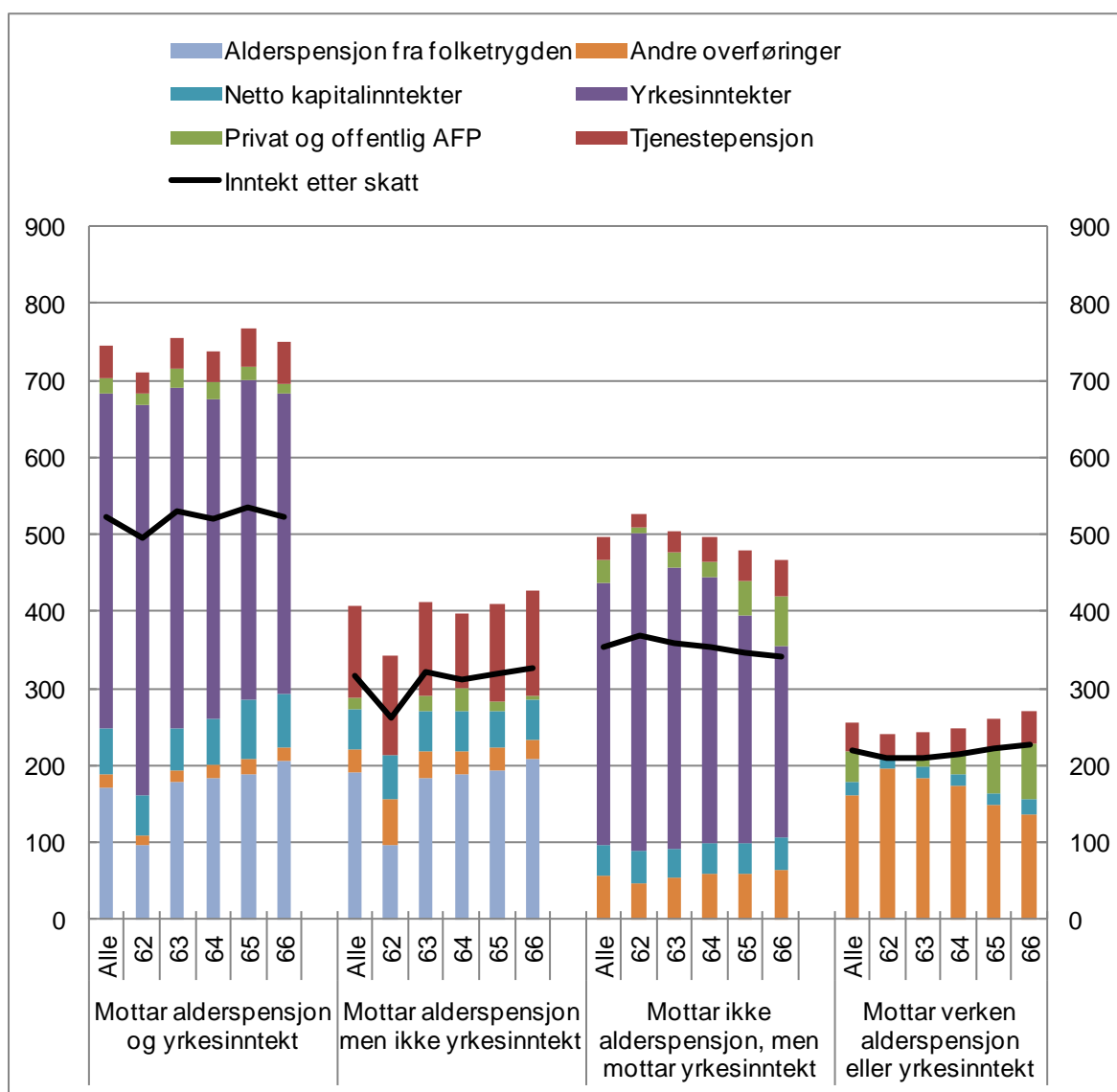
Pensjonsreformen åpnet som kjent for muligheten til å kombinere alderspensjon fra folketrygden uavkortet med arbeidsinntekt fra 62 år. Også tjenestepensjon og AFP i privat sektor kan nå fritt kombineres med arbeid. At ytelsene ikke avkortet mot arbeidsinntekt gjør at uttreden fra arbeidslivet og uttak av pensjon nå kan betraktes som to uavhengige beslutninger. I figur 6.9 ser vi på hvordan inntektsnivået og sammensetningen av inntekt er for grupper som har ulik status når det gjelder uttak av alderspensjon og fortsatt yrkesinntekt.

Gjennomsnittlig samlet inntekt blant de som mottok både tidlig alderspensjon og yrkesinntekt var langt høyere enn blant øvrige i aldersgruppen 62–66 år. Blant de med både tidlig alderspensjon og yrkesinntekt var gjennomsnittlig inntekt for hele gruppen om lag 744 000 kroner. Siden de som ikke mottok alderspensjon har utsatt pensjonsuttaket, vil de imidlertid få høyere årlige pensjonsutbetalinger når de senere tar ut alderspensjon enn dersom de hadde mottatt alderspensjon i 2013. Noen i denne gruppen har imidlertid ikke høy nok pensjonsopptjening til å kvalifisere for tidliguttak.

Motsatt vil de som mottar alderspensjon få lavere årlige pensjonsutbetalinger enn de ville ha fått dersom de hadde utsatt pensjonsuttaket.

Størst forskjell mellom de som ikke mottok alderspensjon og de som mottok alderspensjon, men som hadde yrkesinntekt, finner vi blant 65-åringene med 287 700 kroner. Om lag 66 prosent av denne forskjellen består av alderspensjon. Både yrkesinntektene, kapitalinntektene og tjenestepensjonene er høyere for de som også mottar alderspensjon, mens andre overføringer er høyere for de som ikke mottar alderspensjon.

Figur 6.9 Sammensetningen av gjennomsnittlig samlet inntekt for alderspensjonister og øvrige personer i alderen 62–66 år. I tusen kroner. 2013

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Den gruppen som kun mottar alderspensjon, og ikke yrkesinntekt, har klart høyest gjennomsnittlig tjenestepensjon og høyest gjennomsnittlig alderspensjon fra folketrygden. Gruppen som verken har yrkesinntekt eller mottar alderspensjon består i hovedsak av uføre og personer som mottar gammel AFP. Denne gruppen har klart lavere samlet inntekt sammenlignet med de øvrige tre gruppene.

Den gjennomsnittlige yrkesinntekten for de som både mottar tidlig alderspensjon og yrkesinntekt er høy. I snitt er yrkesinntekten på 434 200 kroner. Ettersom dette er samlet inntekt gjennom hele året skiller ikke disse tallene på personer som har skiftet status i løpet av året. Gjennomsnittlig yrkesinntekt for de som både mottar alderspensjon og yrkesinntekt er klart høyest blant 62-åringene med en gjennomsnittlig yrkesinntekt på 507 000 kroner, men gjennomsnittlig yrkesinntekt er rundt 390 000 også for 66-åringene. Samlet bekrefter dette det tallene for avtalt arbeidstid viser, nemlig at det er mange som kombinerer uttak av alderspensjon med en høy stillingsandel.

6.3 Økonomiske konsekvenser av tidliguttak av pensjon

Etter pensjonsreformen kan valget om å kombinere alderspensjon med arbeid sees på som en finansiell beslutning som den enkelte må ta ut ifra sine behov og vurderinger. Lønnsomheten av å kombinere arbeid og pensjon vil avhenge av flere faktorer som vil variere fra person til person, se Lien (2012) og Finansdepartementet (2012).

At det er en stor andel som velger å ta ut pensjon tidlig samtidig som de fortsetter i jobb betyr at en stor andel vil ha høye samlede utbetalinger mens de fortsatt er yrkesaktive, og få klart lavere utbetalinger når de slutter å jobbe. Dette kan være rasjonelt for den enkelte for eksempel på grunn av egne tidspreferanser, men det er langt fra åpenbart at det er økonomiske lønnsomt for alle. Dersom man har andre pensjoner, for eksempel AFP og tjenestepensjon, som man venter med å ta ut til man slutter å jobbe, vil dette modere nedgangen i samlet inntekt når man slutter å jobbe. Vi ser bort fra andre pensjoner enn folketrygden her.

Vi kan gjøre enkle anslag på de økonomiske konsekvensene av tidliguttak av pensjon i kombinasjon med fortsatt jobb, med å se på noen stiliserte eksempler. Vi ønsker å si noe om de økonomiske konsekvensene av å ta ut fleksibel alderspensjon fra 62 år i kombinasjon med jobb sammenlignet med å vente med uttak av alderspensjon til 67 år. Vi konsentrerer oss her om hvordan skatt og levealder påvirker om det er lønnsomt å ta ut pensjon fra 62 år samtidig som man er i jobb.

I tillegg til skatt og levealder er hva man ønsker å gjøre med den pensjonen man tar ut, samtidig som man er i jobb, viktig for om dette er lønnsomt. Dersom man ønsker å spare pensjonen til senere må man sammenligne sparebetingelsene for privat sparing sammenlignet med de implisitte sparebetingelsene ved å utsette uttaket av pensjon. En slik sammenligning er blant annet avhengig av avkastning på den private sparingen sammenlignet med regulering av pensjon under opptjening som skjer i samsvar med alminnelig lønnsveksten. Dessuten må man ta hensyn til eventuell skatt på avkastning av privat sparing og eventuell formueskatt. Som en forenklet antagelse skal vi her anta avkastning lik lønnsvekst og se bort fra eventuell skatt på avkastning og formue. Vi antar dessuten at diskonteringsrenten er lik avkastning. Disse antagelsene gjør at resultatene ikke påvirkes av om pensjonen spares eller brukes når den tas ut. Dersom pensjonen spares til senere, vil høyere forhold mellom lønnsvekst og avkastning, skatt på avkastning og skatt på formue trekke i retning av at det lønner seg å vente med å ta ut pensjonen, og vice versa.

I eksemplene tar vi utgangspunkt i en person født i 1949 som har full opptjening i gammel folketrygd med en gjennomsnittlig inntekt på 6 G. 1949-kullet var det første årskullet som fikk muligheten til å ta ut fleksibel alderspensjon fra 62 år i 2011.

De økonomiske konsekvensene av å ta ut pensjon tidlig sammenlignet med å ta ut pensjon sent vil blant annet avhenge av skattereglene. For å kunne regne på pensjon og inntekt etter skatt, regnes alle størrelser om til 2015-kroner og skattereglene for 2015 legges til grunn. Vi

forutsetter at avkastning, lønnsvekst og diskonteringsrenten er lik slik at vi kan regne alle størrelser faste gjennomsnittlige 2015-kroner.

Det er spesielt skattefradraget for pensjonister og toppskatten som er viktige her. Ved å ta ut pensjonen tidlig vil man motta pensjon i flere år med et lavere årlig nivå. Dette fører til at man mottar skattefradraget i flere år og at det årlige skattefradraget blir høyere. Skattefradraget trekker dermed i retning av at det er lønnsomt å ta ut pensjon tidlig. Toppskatten gjør at marginals-katten på pensjonen som tas ut samtidig som man har arbeidsinntekt kan bli høyere enn dersom man venter med uttak til man har sluttet å jobbe. Dette trekker i retning av at det lønner seg å utsette uttaket av pensjon. Effektene er avhengig av nivået på arbeidsinntekten og pensjonsnivået.

Ved å ta ut alderspensjonen ved 62 år samtidig som vedkommende fortsetter i full jobb vil alderspensjonen før skatt være 210 466 kroner (gitt et anslag på gjennomsnittlig G på 89 550 kroner). Yrkesinntekten er om lag 537 300 kroner. Samlet inntekt før skatt vil derfor være 747 766 kroner.

Ved å kombinere pensjon og yrkesinntekt vil vedkommende betale 210 526 kroner i skatt (vi ser her bort fra eventuell gjeldsrenter eller formue). Samlet inntekt etter skatt utgjør derfor 537 240 kroner.

Dersom vedkommende hadde ventet med å ta ut pensjon til 67 år ville vedkommende kun motta yrkesinntekt i perioden 62–67 år. Inntekt etter skatt når den ikke kombineres med alderspensjon er 385 822 kroner. Årlig inntekt etter skatt er dermed 151 418 kroner lavere ved 62 år for en som venter med å ta ut alderspensjon til 67 år.

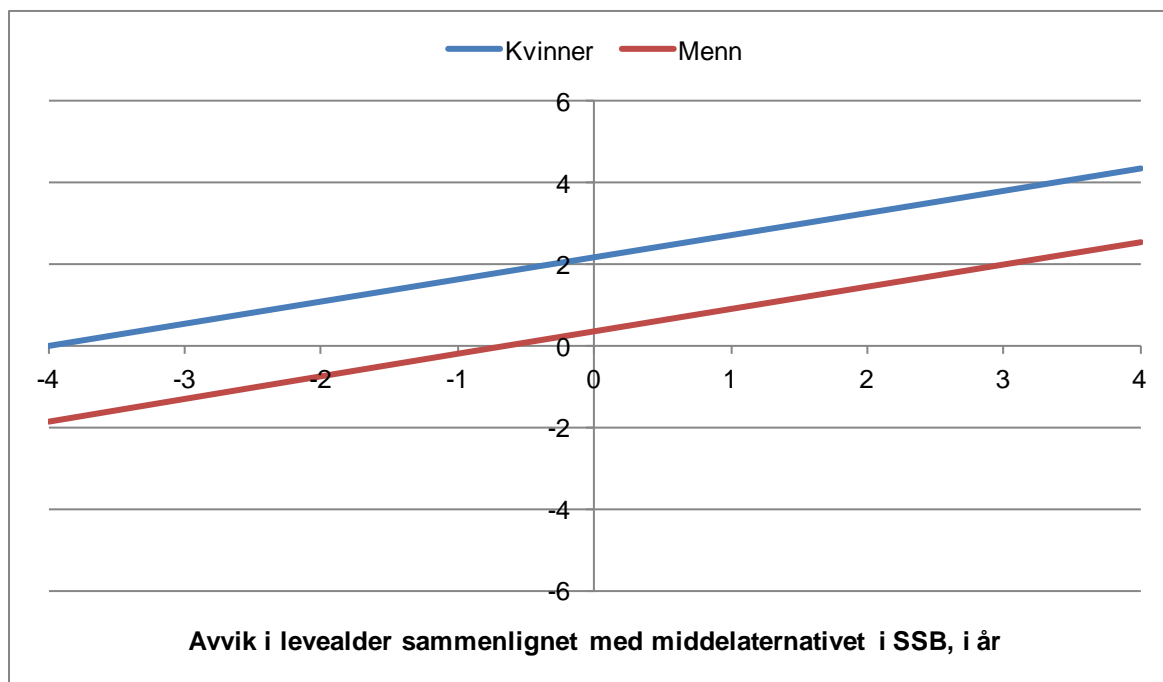
For en person som starter uttak av alderspensjon ved 62 år vil årlig alderspensjon ved 67 år være 202 691 kroner før skatt og 194 160 kroner etter skatt. For en person som venter med uttak av pensjon til 67 år vil årlig alderspensjon ved 67 år være 267 498 kroner før skatt og 245 911 kroner etter skatt.

Hvorvidt nåverdien av utbetalingsstrømmen er høyere ved tidliguttak enn ved uttak av pensjon fra 67 år vil avhenge av forventet levealder. Jo høyere forventet levealder jo lavere blir nåverdien ved tidliguttak sammenlignet med nåverdien ved uttak fra 67 år.

Forventet levealder for 62 åringer i 2011 er i følge SSBs middelalternativ 20,48 år for menn og 23,78 år for kvinner.

Figur 6.10 viser differansen i nåverdien ved tidliguttak og nåverdien ved uttak fra 67 år, under ulike forutsetninger om forventet levealder. Positive verdier indikerer at nåverdien ved tidliguttak er lavere enn ved uttak fra 67 år. X-aksen måler avvik i levealder i forhold til middelalternativet i SSB.

Figur 6.10 Differanse i nåverdien av utbetalingsstrømmen ved tidliguttak vs. uttak fra 67 år, målt i G. Positive verdier indikerer at nåverdien ved uttak fra 67 år er høyest. Inntekt 6 G.

Forutsetninger: Avkastning og diskonteringsrenten er forutsatt lik lønnsveksten. Skatteregler for 2015 er lagt til grunn. Skatteregler for 2015 er lagt til grunn. Alle beregninger er gjort med et anslag for gjennomsnittlig grunnbeløp for 2015 på 89 550 kroner. Tidligere jevn inntekt på 6 G og full opptjening i gammel folketrygd. 1949 kullet.

Fra figur 6.10 ser vi at alle kvinner vil ha en høyere nåverdi ved å vente med pensjonsuttak til 67 år, selv om de forventningsmessig lever 4 år kortere enn forventet levealder for alle kvinner.

Vi vet at yrkesaktive har klart høyere forventet levelader ved 62 år enn snittet av befolkningen, dette går blant annet fram ved å se på dødelighetsforutsetningene i premieberegningstariffen (K2013).

For kvinner som forventningsmessig leverer 4 år lenger enn snittet vil nåverdien av utbetalingsstrømmen ved å ta ut pensjon fra 67 år være drøye 4 G høyere enn nåverdien ved uttak fra 62 år.

For menn vil alle som forventningsmessig lever lenger enn snittet i hele befolkningen ha en høyere nåverdi ved uttak fra 67 år sammenlignet med uttak fra 62 år.

Foruten forventninger om levealder vil inntektsnivå ha stor betydning for hvorvidt det økonomisk lønner seg å ta ut pensjon tidlig sammenlignet med å ta ut pensjon fra 67 år. For personer med høy inntekt og høy pensjon vil det å kombinere full pensjon og full inntekt gjøre at samlet inntekt skattes hardt. Det er særlig toppskatt som gjør at skattleggingen blir høy for disse som kombinerer pensjon med inntekt.

For en person med tidligere inntekt på 10 G som tar ut alderspensjonen ved 62 år samtidig som vedkommende fortsetter i full jobb vil alderspensjonen være 248 486 kroner. Yrkesinntekten er 895 500 kroner. Samlet inntekt før skatt er 1 143 986 kroner.

Ved å kombinere pensjon og yrkesinntekt vil vedkommende betale 398 045 kroner i skatt (vi ser her bort fra eventuell gjeldsrenter eller formuesskatt). Samlet inntekt etter skatt utgjør derfor 745 941 kroner.

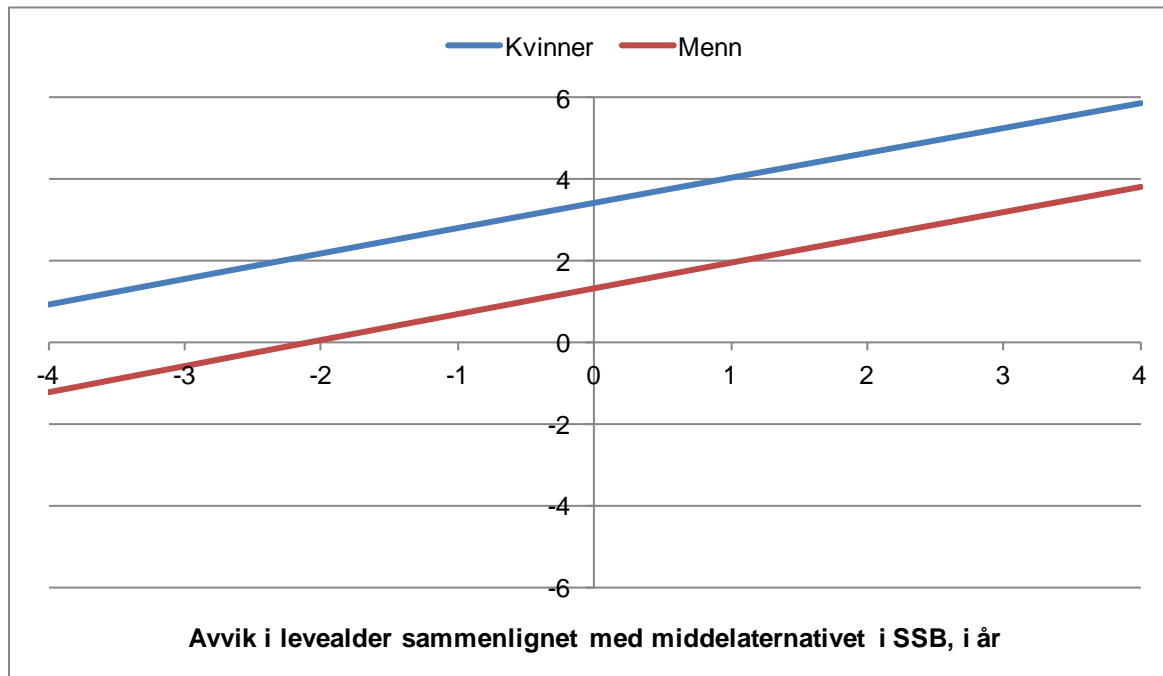
Dersom vedkommende hadde ventet med å ta ut pensjon til 67 år ville vedkommende kun motta yrkesinntekt i perioden 62–67 år. Inntekt etter skatt når den ikke kombineres med alderspensjon er 586 593 kroner. Årlig inntekt etter skatt er dermed 159 348 kroner lavere ved 62 år for en som venter med å ta ut alderspensjon.

For en person som starter uttak av alderspensjon ved 62 år vil årlig alderspensjon fra 67 år være 239 306 kroner før skatt og 216 215 kroner etter skatt. For en person som venter med uttak av pensjon til 67 år vil årlig alderspensjon fra 67 år være 315 820 kroner før skatt og 277 715 kroner etter skatt.

Figur 6.11 viser differansen i nåverdien ved tidliguttak og nåverdien ved uttak fra 67 år, under ulike forutsetninger om forventet levealder. Positive verdier indikerer at nåverdien ved tidliguttak er lavere enn ved uttak fra 67 år. X-aksen måler avvik i levealder i forhold til middelalternativet i SSB.

Fra figur 6.11 ser vi at også menn som forventningsmessig lever inntil 2 år kortere enn snittet for alle menn har høyere nåverdi av utbetalingsstrømmen ved å vente med å ta ut pensjon til 67 år enn ved å ta ut pensjonen fra 62 år.

Figur 6.11 Differanse i nåverdien av utbetalingsstrømmen ved tidliguttak vs. uttak fra 67 år, målt i G. Positive verdier indikerer at nåverdien ved uttak fra 67 år er høyest. Inntekt 10 G.

Forutsetninger: Avkastning og diskonteringsrenten er forutsatt lik lønnsveksten. Skatteregler for 2015 er lagt til grunn. Skatteregler for 2015 er lagt til grunn. Alle beregninger er gjort med et anslag for gjennomsnittlig grunnbeløp for 2015 på 89 550 kroner. Tidligere jevn inntekt på 10 G og full opptjening i gammel folketrygd. 1949 kullet.

7 Evaluering av pensjonsreformen

Arbeids- og sosialdepartementet har gitt Norges forskningsråd i oppdrag å evaluere pensjonsreformen. Temaer for evalueringen er basert på et oppdragsbrev fra Arbeids- og sosialdepartementet til Forskningsrådet vedlagt et mål- og rammedokument. Det er lagt opp til en ramme for evalueringen på i alt 56 millioner kroner i perioden 2011–2018.

Evalueringen ledes av en styringsgruppe med følgende sammensetning:

- Professor Rolf Rønning, Høgskolen i Lillehammer (leder)
- Professor Bent Greve, Roskilde Universitet, Institut for Samfund og Globalisering
- Seniorlektor Agneta Kruse, Lunds universitet
- Professor Hans Tore Hansen, Universitetet i Bergen
- Seniorforsker Anna Amilon, Det nationale forskningscenter for velfærd, København

Formålet med evalueringen er å undersøke om man gjennom pensjonsreformen når sentrale mål som:

- Økonomisk og sosialt bærekraftig pensjonssystem
- Å legge til rette for en fleksibel overgang fra arbeid til pensjon
- Å motivere til arbeid
- God fordelings- og likestillingsprofil
- Enkle hovedprinsipper og god informasjon

Gjennom evalueringen er det også et ønske om å bygge opp mer langsiktig forskningsbasert kompetanse på pensjonsspørsmål og befolkningsaldring. Det er i tilknytning til evalueringen etablert et Brukerråd med i alt 21 medlemmer som representerer departementer, partene i arbeidslivet, næringsorganisasjoner og interesseorganisasjoner. Brukerrådet kan gi innspill til temaer for evalueringen og vil dessuten være en viktig informasjons- og formidlingsarena for å presentere resultater fra evalueringen.

Den første utlysningen av midler ble gjennomført i 2011 og det ble da bevilget til sammen 9,5 millioner kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, ISF "It happened here. The Norwegian pension reform, process and content"
- Henning Finseraas, NOVA "Knowledge, information, and retirement: Survey experiments on how information influences retirement plans"
- Eric Breit, AFI "Information and interpretation of the retirement pension reform - a matter of securing the legal protection of citizens"

Den andre utlysningen ble gjennomført i 2012 og det ble da bevilget totalt 11,8 millioner kroner til følgende to prosjekter:

- Nils Martin Stølen, Statistisk sentralbyrå. "Norwegian pension reform: Fiscal and social sustainability"
- Oddbjørn Raaum, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning "Working life after the Norwegian pension reform"

En tredje utlysning av midler ble gjennomført i 2014, og det ble da bevilget totalt 28 millioner kroner til følgende tre prosjekter:

- Axel West Pedersen, Institutt for samfunnsforskning ”Between equality and efficiency: Work incentives, social redistribution and gender equality in the reformed pension system”
- Simen Markussen, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning ”Understanding retirement decisions”
- Jon Mathias Hippe, Fafo Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning AS ”Interactions between national and labour market based pensions in Norway: pension outcomes and policy processes”

Som en del av arbeidet med evalueringen ble det arrangert en formidlingskonferanse 21. januar 2014, samt et nordisk seminar om pensjonsreformer 10.–11. mars 2014.

Kilder

- Claus, G., P. Nordby og H. Næsheim (2015) ”Yrkesaktivitet blant eldre før og etter reformen”, *Rapporter 2015/12*, Statistisk sentralbyrå
- Finansdepartementet (2012) ” Enkelte beregninger av lønnsomheten av å ta ut alderspensjon fra folketrygden før pensjonering”. Arbeidsnotat.
http://www.regjeringen.no/upload/FIN/Skatteok%20avd/arbeidsnotat_alderspensjon_2012.pdf
- Hernæs, E., S. Markussen, J. Piggot og K. Røed (2015) ”Pension Reform and Labor Supply – Flexibility vs. Prescription”, IZA DP No. 8812, January 2015
- Hippe, J. M. and H. G. Vøyen (2014): An analysis of future benefits from public and private pension schemes – The Norwegian country study to the OECD pension adequacy project, FAFO-report 2014:21
- Galaasen, A. M. og E. S. Dahl (2013): Ja, takk – begge deler? En spørreundersøkelse om arbeid og pensjon, Rapport 4 2013, Arbeids- og velferdsdirektoratet
- Gleinsvik, A., S. Klingenberg og F. Haugen (2015): Pensjonsreformens virkning på utføreratene, Proba-rapport 2015 02
- Lien, O.C. (2012) ”Når bør man ta ut alderspensjon”, *Arbeid og velferd 1/2012*. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet
- Strøm, S., S. Holden, I. Rasmussen og V. Wøien Hansen (2015): Pensjonsrelaterte aldersgrenser: fordeler og ulemper ved å heve dem, Rapport 2015/1, Vista Analyse

Vedlegg 1. Sammendrag av noen FoU-rapporter om pensjon

**Steinar Strøm, Steinar Holden, Ingeborg Rasmussen og Vibeke Wøien Hansen:
Pensjonsrelaterte aldersgrenser: fordeler og ulemper ved å heve dem, Rapport 2015/1,
Vista Analyse**

- Som følge av at levealderen stadig øker har spørsmålet om å heve aldersgrensene i pensjonssystemet blitt en aktuell problemstilling i mange land, inkludert våre nordiske naboland.
- I rapporten vurderes den nedre aldersgrensen for uttak av alderspensjon på 62 år, aldersgrensen på 67 år som gir rett til garantipensjon (minstepensjon), og den øvre aldersgrensen på 75 år for uttak av alderspensjon.
- Vista mener det er gode argumenter for at aldersgrensene i folketrygden heves over tid i takt med økningen i forventet levealder. Hele pensjonssystemet er basert på at arbeidstakerne skal jobbe lenger for å dempe effekten av økende levealder, og det er grunn til å anta at aldringsprosessen og ”utslitthet” også følger forventet levealder.
- Heving av den nedre aldersgrensen på 62 år vil ha positive effekter på både arbeidstilbud og offentlige finanser. Mange av de som nå slutter å jobbe ved uttak av alderspensjon som 62-åring vil fortsette å jobbe, og bidra til økte skatteinntekter. På den annen side kan utgiftene til uføretrygd m.v. øke noe.
- Å heve 67-årsgrensen eller den øvre grensen på 75 år vil ha mindre effekter på arbeidstilbud og offentlige finanser, fordi det er relativt få personer som blir direkte berørt.
- Det anbefales at en heving av aldersgrensen bør skje gradvis i takt med økende levealder, for eksempel en årlig heving av aldersgrensen på en måned.
- Argumenter for å ha en nedre aldersgrense for uttak er at den enkelte ikke bærer de fulle samfunnsøkonomiske kostnadene av å gå av tidlig selv om pensjonssystemet er nøytralt. Dersom man slutter å arbeide tidlig innebærer det lavere sysselsetting og lavere skatteinntekter til det offentlige. Videre kan den enkelte ta feil beslutning om konsekvensene fram i tid av tidligpensjonering, og en kan påvirkes av andres forventninger og atferd.
- Ved en eventuell heving av aldersgrensen på 67 år må det vurderes om andre grenser skal følge etter, som grensen for overgang fra uføretrygd til alderspensjon, og grensene for mottak av sykepenger, dagpenger og arbeidsavklaringspenger.

Jon M. Hippe and Hans Gunnar Vøyen: An analysis of future benefits from public and private pension schemes – The Norwegian country study to the OECD pension adequacy project, FAFO-report 2014:21

FAFO-rapporten er Norges bidrag til et OECD-prosjekt om "Retirement Saving Adequacy" som omfatter tilsvarende studier i et utvalg av land.

Rapporten omhandler personer som i dag er i aldersgruppen 35–61 år. Deres inntekter som pensjonister anslås på basis av allerede opptjente rettigheter, samt en framskrivning av framtidig opptjening til de går av med pensjon. Beregningene omfatter i tillegg til folketrygden, AFP-ordningene i offentlig og privat sektor samt ulike tjenstepensjonsordninger i offentlig og privat sektor. Den ser på uttak av alderspensjon ved 67 år, men også på alternativer med uttak av alderspensjon ved 62 år og 70 år.

Hvilken kompensasjonsgrad (pensjon som andel av tidligere inntekt) den enkelte vil få som pensjonist vil avhenge av en rekke ulike forhold som:

- Inntektsnivået gjennom livet
- Om en har AFP og hva slags tjenstepensjonsordninger en omfattes av
- Ved hvilken alder en går over på pensjon
- Hvilket årskull en tilhører

Analysen finner at det er relativt store forskjeller i pensjonsdekning mellom ulike grupper i Norge. Offentlig sektor er dekket av gode ytelsesbaserte tjenstepensjonsordninger samt AFP for aldersgruppen 62 – 66 år. I privat sektor er det i analysen skilt mellom ulike grupper:

- 22 prosent har AFP samt en minimums innskuddsbasert tjenstepensjonsordning med innskudd på 2 prosent av lønn
- 27 prosent har AFP, samt en ytelsesbasert tjenstepensjonsordning eller en innskuddsbasert pensjonsordning med maksimum innskudd (5 prosent av lønn fram til 2013, og deretter 7 prosent av lønn)
- 20 prosent har ikke AFP, men har en ytelsesbasert tjenstepensjonsordning eller en innskuddsbasert pensjonsordning med maksimum innskudd (5 prosent av lønn fram til 2013, og deretter 7 prosent av lønn)
- 31 prosent har ikke AFP, men en minimums innskuddspensjon på 2 prosent av lønn

Levealdersjusteringen vil gjennomgående redusere kompensasjonsgradene i pensjonsordningene over tid, for eksempel ved 67 år, både i offentlig og privat sektor. Framtidige pensjonister kan kompensere for levealdersjusteringen ved å utsette overgangen til pensjon. Det at mange i framtiden vil ha innbetalt over flere år til private innskuddsbaserte pensjonsordninger kan også bidra til å kompensere for virkningen av levealdersjusteringen.

I offentlig sektor vil de fleste oppnå en pensjon ved 67 år som overstiger 2/3 av gjennomsnittsinntekten gjennom livet. I privat sektor derimot vil de fleste oppnå en lavere pensjon enn dette med en videreføring av dagens ordninger. I privat sektor er det naturlig nok de som har AFP og gode tjenstepensjonsordninger som vil være best sikret økonomisk i pensjonsalderen. Forskjellene i pensjon mellom offentlig og privat sektor er størst ved 62 år, og mindre ved 70 år. Dette følger av at en får mer igjen i form av økt pensjon av å utsette pensjoneringen i privat sektor.

Beregningene i rapporten er i hovedsak gjennomført før skatt. Hvis dagens skatteregler videreføres vil kompensasjonsgradene for pensjonister være betydelig høyere etter skatt enn før skatt. Beregningene viser videre at etter hvert som innskuddsbaserte ordninger får økt betydning så vil avkastningen på disse ordningene bli viktig for den enkeltes inntekt som pensjonist.

Pensjonsinntekt er jevnere fordelt enn lønnsinntekt i Norge. Det har særlig sammenheng med at folketrygden virker utjevne, blant annet ved at minstepensjonen er relativt høy. Tjenstepensjonene er derimot skjeve fordelt. AFP i privat sektor omfatter bare om lag halvparten av de framtidige pensjonistene, og kan slik sett bidra til inntektsforskjeller blant framtidens pensjonister.

En del har ikke mulighet til å ta ut alderspensjon ved 62 år som følge av for lav opptjening. De som tar ut alderspensjon ved 62 år vil gjennomgående få en langt lavere alderspensjon enn de som venter til 67. Utsatt pensjonering til 70 år kan på den annen side bidra til svært gode pensjoner. De store forskjellene i pensjonsnivå avhengig av uttaksalder gjelder særlig i privat sektor.

Audun Gleinsvik, Synne Klingenberg og Fredrik Haugen: Pensjonsreformens virkning på uføreratene, Proba-rapport 2015 02

Pensjonsreformen gjorde at arbeidstakere uten rett til avtalefestet pensjon (AFP) for første gang fikk mulighet til tidlig avgang med alderspensjon. Hovedspørsmålet i rapporten er om den nye muligheten for tidlig pensjonering har redusert overgangen til uførepensjon i denne delen av arbeidslivet. Proba finner ikke støtte for en slik hypotese. Riktignok er overgangen til uførepensjon blant seniorer i det aktuelle segmentet redusert etter reformen, men reduksjonen er mindre enn blant ansatte i offentlig sektor, som ikke har blitt vesentlig påvirket av reformen. Proba mener på denne bakgrunn at det er for tidlig å konkludere om reformen har ført til redusert bruk av uførepensjon. Man trenger flere år med data om utviklingen etter reformen for å kunne fastslå dette.

Pensjonsreformen har gitt nye muligheter for tidlig avgang med alderspensjon. I tillegg har endringer i regelverket gjort at de økonomiske konsekvensene ved bruk av ulike velferdsytelser for seniorer har endret seg. Herunder har inntektstapet ved å ta ut AFP eller uførepensjon endret seg etter reformen. Endringene varierer mellom ulike segmenter i arbeidslivet. Spørsmålet er hvordan disse endringene har påvirket atferden for seniorer i arbeidslivet når det gjelder arbeid og pensjon.

I prosjektet har Proba definert tre segmenter i arbeidslivet der mulighetene for, og de økonomiske konsekvensene av, å gå over til uførepensjon eller alderspensjon før 67 års alder ble endret i ulik grad med pensjonsreformen:

- Offentlig sektor: Reformen ga få endringer. De ansatte fikk mulighet til å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra 62 år, men for de fleste vil avgang med AFP være et langt mer lønnsomt alternativ.
- Privat sektor med AFP: De viktigste endringene var at folketrygdens alderspensjon kan tas ut fra 62 år og at AFP ble endret fra en tidligpensjonsordning til et påslag på alderspensjonen. Begge ordningene kan fritt kombineres med arbeid uten avkorting. De økonomiske konsekvensene av tidlig pensjon med AFP versus uførepensjonering er uklar ved uttak fra 62- og 63-års alder. Ved høyere alder vil flertallet være tjent med å velge AFP.
- Privat sektor uten AFP: De ansatte fikk for første gang en mulighet til å gå av tidlig med alderspensjon, uavhengig av arbeidsevne. Det er derfor rimelig å anta at seniorer i dette segmentet endret bruk av helserelaterte ytelser i større grad enn seniorer i andre deler av arbeidslivet.

Man kan ikke fritt velge å bli uførepensjonert. Ett av vilkårene for uførepensjon er at man har nedsatt inntektsevne som følge av helseproblemer. Det er imidlertid mulig å la være å søke uførepensjon selv om man oppfyller de medisinske vilkårene, og i stedet velge en annen pensjonsytelse. For en del seniorer vil det ikke nødvendigvis medføre et økonomisk tap å gå av med alderspensjon/AFP før man blir 67 år sammenlignet med om man blir uførepensjonert. En vil da også slippe å gå gjennom de ganske omfattende prosessene som normalt kreves for å få uførepensjon (og med uvisst utfall). I tillegg avkortes uførepensjon mot arbeidsinntekt, noe man slipper hvis man tar ut alderspensjon fra folketrygden eller AFP i privat sektor etter pensjonsreformen.

Fra 2011 fikk ansatte i private virksomheter uten AFP-ordning et alternativ til uførepensjon som de ikke hadde hatt før, ved at de kunne ta ut alderspensjon fra 62 års alder.

Hovedhypotesen i prosjektet er at denne endringen har redusert bruken av uførepensjon blant ansatte i private virksomheter uten AFP-ordning. Bruken av uførepensjon kan også ha endret seg uavhengig av pensjonsreformen. For å kontrollere for slike endringer, sammenligner Proba utviklingen i privat sektor med utviklingen i offentlig sektor, som i all hovedsak ikke fikk endrede pensjonsregler i forbindelse med reformen.

Rapporten finner en utvikling mot redusert overgang til uførepensjon både i offentlig sektor og i privat sektor med AFP. I privat sektor uten AFP har overgangen til uførepensjon endret seg svært lite. Disse resultatene er i strid med hovedhypotesen i prosjektet, og rapporten diskuterer ulike årsaker til dette. Blant annet påpekes det at en studerer overgang fra arbeid til uførepensjonering i løpet av to år. For mange av de som blir uførepensjonert vil denne prosessen ta lengre tid, og bildet kan derfor kanskje bli annerledes når man ser på overgangen til uførepensjon for disse kohortene etter noen flere år.

Pension Reform and Labour Supply: Flexibility vs. Prescription, IZA DP No 88, Januar 2015

Erik Hernæs, Simen Markussen, John Piggott and Knut Røed

Innledning

Rapporten studerer pensjonsreformens effekt på arbeidstilbudet ved å sammenligne yrkesdeltagelse for dem som ble 63 år rett før reformen med -49-kullet som ble 63 år året etter reformen.

Rapporten har to metodiske tilnærminger for å estimere effekten på arbeidstilbudet:

- Sammenligne utviklingen i arbeidsinntekter før og etter 2011 for ulike grupper av arbeidstaker.
- Sammenligne utviklingen i arbeidsinntekter før og etter 2011 for personer som i ulik grad får endret avkastningen av å jobbe på grunn av reformen

Sammenligning av arbeidstilbudsresponsen mellom ulike grupper

Pensjonsreformen påvirket ulike grupper av arbeidstakere forskjellig både når det gjelder arbeidsinsentiver og lavest mulig pensjonsalder. I den første empiriske strategien sammenlignes arbeidstilbudsresponsen mellom ulike grupper av arbeidstakere. Totalt kan arbeidsstyrken deles inn i 6 grupper, se tabellen under.

	Mulig uttak av ny FT fra 62 år	Ikke mulig å ta ut ny FT fra 62 år på grunn for lave rettigheter
Offentlig AFP	Gruppe 1 (30 % av sysselsatte ved alder 60): Adgang til actuarielt uttak av FT ved å gi avkall på AFP	Gruppe 4 (7 % av sysselsatte ved alder 60): Ingen endring
Privat AFP	Gruppe 2 (23 % av sysselsatte ved alder 60): Ingen avkorting og mye høyere avkastning av fortsatt arbeid. Adgang til actuarielt uttak av FT og ny AFP fra 62	Gruppe 5 (2 % av sysselsatte ved alder 60): Ingen avkorting og mye høyere avkastning av fortsatt arbeid. Mister gammel AFP og får ikke adgang til FT fra 62
Ikke AFP	Gruppe 3 (31 % av sysselsatte ved alder 60): Ingen endring i avkastning av fortsatt arbeid, men adgang til actuarielt uttak av FT fra 62.	Gruppe 6 (7 % av sysselsatte ved alder 60): Ingen endringer fra 62

Arbeidstilbudet før og etter reformen sammenlignes mellom disse ulike gruppene. Det er primært fokusert på tre grupper:

- Den første er ansatte i privat sektor med AFP. Reformen ga dermed denne gruppen langt sterkere arbeidsinsentiver. Rapporten finner at denne gruppen etter reformen tjener 25 prosent mer. Først og fremst er det flere som velger å jobbe omtrent like mye som de gjorde før de fikk anledning til å ta ut pensjon. Det er forbausende like effekter blant ulike grupper av arbeidstakere; menn og kvinner, «slitere» og akademikere, høyt- og lavtlønnede, med og uten sykefraværshistorie. Rapporten finner at insentivene virker på alle, og omtrent helt likt.
- Den andre gruppen er ansatte i privat sektor som tidligere hadde AFP, men som har lav for lav opptjening i folketrygden til å ta ut pensjon fra 62 år. Disse mistet retten til å gå av når de ble 62 år. For disse ble både arbeidsinsentivene styrket og pensjonsalderen hevet. Denne gruppen, nesten utelukkende kvinner, økte sitt arbeidstilbud noe mer enn dem som fortsatt kunne gå av ved 62.
- Den tredje gruppen er dem som jobbet i privat sektor, men uten adgang til AFP. For disse ble pensjonsalderen redusert fra 67 til 62 år. Insentivene deres ble derimot ikke endret. Den totale pensjonssummen er den samme, de ble bare gitt mulighet til å av den tidligere. Arbeidstilbudet her var relativt uendret; inntekten falt kun med rundt tre prosent fordi noen flere valgte å jobbe deltid.

Sammenligning av arbeidstilbudsresponsen mellom arbeidere med ulik grad av endrede insentiver

Den andre empiriske strategien utnytter at individer som fikk endret arbeidsinsentivene i ulik grad avhengig av inntektsnivå og opptjeningshistorikk. Blant den gruppen som utelukkende fikk endret arbeidsinsentivene (Gruppe 2) gjennom pensjonsreformen ble avkastningen av å jobbe pga. reformen påvirket i ulik grad.

Rapporten beregner arbeidsinsentivene for denne gruppen, faktiske og hypotetiske, før og etter reformen og undersøker forholdet mellom inntekt og de to ulike arbeidsinsentivene for kull som omfattes og ikke omfattes av pensjonsreformen.

En kausal sammenheng mellom bedre arbeidsinsentiver gjennom pensjonsreformen og økt arbeidstilbud predikerer at den positive korrelasjonen mellom arbeidstilbud og pre-reform og post-reform kalkulert arbeidstilbudsinsentiver vil skifte til post-reform kalkulerte insentiver etter reformen. En spuriøs sammenheng derimot vil føre til en uendret korrelasjon.

De finner en sterk positiv sammenheng mellom styrken i insentivene og effekten på arbeidstilbudet for de som faktisk ble omfattet av reformen. De finner ingen tilsvarende effekt i plasebo gruppen, det vil si de som ikke er omfattet av reformen. Dette gir sterke indikasjoner på at arbeidstilbudsresponsen er en kausal effekt av endrede arbeidsinsentiver gjennom pensjonsreformen.

Vedlegg 2. Pensjonspolitisk arbeidsgruppe – bakgrunn og mandat

I tariffoppgjøret 2008 ble det i alle protokollene fra Riksmeglingsmannen tatt inn et punkt om ”Evaluering og pensjonsråd”. I protokollen i offentlig sektor heter det at:

”Evaluering og pensjonsråd

Det er et hovedsiktemål at pensjonsreformen skal medvirke til lengre yrkesløp i takt med at levealderen øker. Dette krever et bærekraftig arbeidsliv. Det er viktig at levealdersjusteringen ikke forsterker sosiale skjevheter som er knyttet til systematiske forskjeller i levealder mellom ulike grupper i befolkningen.

Det vil ta tid å få alle elementer på plass og se virkningen av nytt, samlet pensjonssystem. Blant annet vil nytt opptjeningssystem først være fullt innfasert i 2025. Det vil også være usikkerhet knyttet til blant annet befolkningsutvikling og den alminnelige økonomiske situasjonen.

I brev fra statsministeren til Riksmeglingsmannen av 2. april heter det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten. Regjeringen vil opprette et arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd, hvor opplegget for og resultatene av evalueringen kan gjennomgås.

Senest i 2017 skal partene, med assistanse fra pensjonsrådet, evaluere overgangen til ny AFP og vurdere behovet for endring av ytelsesens størrelse.”

Pensjonspolitisk arbeidsgruppe ble etablert som en undergruppe til Arbeids- og pensjonspolitisk råd i 2009. Gruppen ble gitt følgende mandat:

”I statsministerens brev av 2. april 2008 til Riksmeglingsmannen i forbindelse med lønnsoppgjøret i privat sektor 2008 framgår det at Regjeringen vil sørge for en fortløpende evaluering av pensjonsreformen for å kunne vurdere om reformen virker etter hensikten, og at det i dette arbeidet er ønskelig med løpende kontakt med partene i arbeidslivet. Regjeringen har derfor etablert et Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd. Underlagt rådet opprettes en egen arbeidsgruppe for pensjonspolitiske spørsmål.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet tar sikte på å starte opp en forskningsbasert evaluering av pensjonsreformen fra 2011. Arbeidsgruppen inviteres til å gjennomgå opplegget for evalueringen og til å komme med innspill til dette. Arbeidsgruppen skal også gjennomgå resultatene fra dette arbeidet etter hvert som det foreligger.

Innføring av fleksibel alderspensjon og muligheten for å kombinere arbeidsinntekt og pensjon uten avkorting fra 2011 legger til rette for individuell tilpasning mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal kartlegge hvor mange som har rett til pensjonsuttak før 67 år, og hvordan dette utvikler seg over tid. Videre skal arbeidsgruppen analysere tilpasninger til fleksibel alderspensjon, det vil si endringer i yrkesaktivitet og uttak av pensjon. Det bør videre kartlegges hvordan uttak av pensjon påvirkes av konjunktorendringer i arbeidsmarkedet.

Levealdersjustering er et bærende element i pensjonsreformen og innebærer at en må arbeide noe lenger for samme pensjon når levealderen i befolkningen øker. Arbeidsgruppen skal analysere hvordan utviklingen i levealderen i befolkningen påvirker overgangen mellom arbeid og pensjon. Arbeidsgruppen skal videre kartlegge utviklingen i forventet levealder for ulike grupper i befolkningen, og i hvilken grad dette påvirker yrkesaktivitet og uttak av pensjon.

Forhold i arbeidsmarkedet vil ha betydning for den enkeltes mulige og faktiske tilpasning. Dette gjelder blant annet arbeidsgiveres vilje til å ansette og beholde eldre arbeidstakere, og

til å tilrettelegge arbeidssituasjonen for eldre arbeidstakere, herunder fleksible arbeidstidsordninger. Arbeidsmiljøet vil også spille inn. Arbeidsgruppen skal analysere forhold på etterspørselssiden i arbeidsmarkedet som kan fremme eller være til hinder for at de som ønsker det får fortsette i arbeidslivet. Dette må sees i sammenheng med intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen), hvor et av delmålene er å øke den gjennomsnittlige avgangsalderen fra arbeidslivet og hindre ”utstøting” og diskriminering av eldre arbeidstakere.

For den enkelte vil samlet pensjon fra ulike pensjonsordninger som folketrygdens alderspensjon og supplerende ordninger som AFP og tjenestepensjon være avgjørende for inntekten som pensjonist og når den enkelte velger å ta ut pensjon. De supplerende pensjonsordningene er ulikt utformet og kan påvirke yrkesaktivitet og uttak av pensjon ulikt. Dette har også betydning for mobiliteten i arbeidsmarkedet, særlig mellom offentlig og privat sektor. Arbeidsgruppen skal derfor i sitt arbeid ta utgangspunkt i det samlede pensjonssystemet.

Arbeidsgruppen skal kartlegge endringer i pensjonsuttak i relasjon til folketrygdens øvrige stønadsordninger og analysere inntektsutviklingen blant pensjonister og yrkesaktive.

Arbeidsgruppen skal avgi årlige rapporter med beskrivelse og analyse av utviklingstrekk innen pensjon og arbeidsliv til Arbeidslivs- og pensjonspolitisk råd.”

Vedlegg 3. Statistikk

II.1 Vedleggstabeller til kapittel 3

Nærmere om uttak av alderspensjon under 67 år

Tabell II.1a Nye mottakere av alderspensjon 62 – 66 år i 2014, gjennomsnittlig uttaksgrad, gjennomsnittlig alderspensjon, og gjennomsnittlig alderspensjon korrigert for uttaksgrad. G = 88 370 kroner

	Alder	Antall	Gjennomsnittlig uttaksgrad. Prosent	Gjennomsnittlig pensjon. Kroner	Gjennomsnittlig pensjon korrigert for grad
Kvinner	62	4 235	87,1	165 307	186 422
	63	1 131	86,3	164 021	186 499
	64	947	87,8	175 210	197 113
	65	1 118	89,3	178 039	197 678
	66	688	90,9	195 226	212 788
	62–66	8 119	87,7	170 572	191 464
Menn	62	12 589	95,0	208 487	219 045
	63	1 748	91,6	206 792	224 532
	64	1 323	92,5	220 787	237 812
	65	1 463	92,7	215 338	231 971
	66	872	95,3	243 317	255 479
	62–66	17 995	94,3	211 471	223 774
Totalt	62	16 824	93,0	197 617	210 833
	63	2 879	89,5	189 990	209 591
	64	2 270	90,5	201 773	220 833
	65	2 581	91,2	199 181	217 117
	66	1 560	93,4	222 108	236 651
	62–66	26 114	92,3	198 755	213 729

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell II.1 Andel kvinner som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2011–2014.

Alder	2011	2012	2013	2014
62	16	21	26	28
63	15	29	33	36
64	14	27	38	42
65	19	30	38	49
66	12	34	39	32
Totalt	15	27	34	37

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell II.2 Andel menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2011–2014

Alder	2011	2012	2013	2014
62	38	47	50	53
63	36	56	59	62
64	36	53	65	67
65	39	54	64	73
66	37	55	63	67
Totalt	37	53	60	64

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell II.3 Andel kvinner og menn som tar ut alderspensjon av de som oppfyller vilkårene. 2011–2014

Alder	2011	2012	2013	2014
62	31	37	42	43
63	29	47	50	52
64	29	44	56	58
65	32	46	55	64
66	26	48	55	52
Totalt	29	44	51	54

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Anslag for andel som ikke oppfyller vilkår for uttak av alderspensjon etter sektor, næring og yrke

Nedenfor er det gitt en nærmere omtale av hvem som ikke kan ta ut alderspensjon fordelt etter næring og yrke. Det er her sett på de som ikke oppfyller vilkårene til å ta ut 100 prosent

alderspensjon. Offentlig ansatte er ikke inkludert i oversikten siden de fleste vil ha rett på offentlig AFP. Tabell II.4 viser fordelingen av de 20 583 personene som ikke oppfylte vilkårene for uttak av 100 prosent alderspensjon i desember 2014. Tabellen viser at 9 prosent arbeider i privat sektor med AFP, mens 47 prosent er uten registrert arbeid.

Tabell II.4 Anslag for antall som i desember 2014 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter sektor

Sektor	Antall	Andel, prosent
Privat sektor uten AFP	6 599	32,1
Privat sektor med AFP	1 844	9,0
Selvstendig næringsdrivende	2 423	11,8
Uten registrert arbeid	9 717	47,2
Sum	20 583	100,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Av de 8 443 som er registrert i arbeid (summen av privat sektor uten AFP og privat sektor med AFP) er flest anslått ikke å oppfylle vilkårene i næringen "Varehandel; reparasjon av motorvogner", jf. tabell II.5.

Tabell II.5 Anslag for antall som i desember 2014 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter næring (bare de som var registrert i arbeid er med i tabellen)

Næring	Antall	Andel i prosent
Varehandel; reparasjon av motorvogner	2 206	26
Helse- og sosialtjenester	1 606	19
Eiendomsdrift, forretningsmessig tjenesteyting	1 094	13
Industri	861	10
Transport og lagring	565	7
Overnattings- og serveringsvirksomhet	467	6
Personlig tjenesteyting	402	5
Bygge- og anleggsvirksomhet	363	4
Jordbruk, skogbruk og fiske	272	3
Undervisning	202	2
Informasjon og kommunikasjon	141	2
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	82	1
Andre næringer / ukjent næring	182	2
Sum	8 443	100

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Fordelt på yrkesgrupper er det flest innen salgs- og serviceyrker som anslås ikke å oppfylle vilkårene, jf. tabell II.6.

Tabell II.6 Anslag for antall som i desember 2014 ikke oppfylte vilkår for uttak av 100 prosent alderspensjon, etter yrke (bare de som var registrert arbeid er med i tabellen)

Salgs- og serviceyrker	3 022	36
Kontoryrker	1 331	16
Renholdere, hjelpearbeidere mv.	929	11
Høyskoleyrker	780	9
Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	673	8
Håndverkere	545	6
Ledere	528	6
Akademiske yrker	384	5
Bønder, fiskere mv.	158	2
Andre yrker	93	1
Sum	8 443	100

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Andel med henholdsvis AFP i privat sektor gammel ordning, AFP i privat sektor ny ordning og AFP i offentlig sektor

Tabell II.7 Personer med AFP i privat sektor – gammel ordning. Andel av befolkningen i prosent 2011–2014. Desember

Alder	2011	2012	2013	2014
63	7,0			
64	9,6	7,0		
65	10,7	9,6	7,0	
66	11,6	10,7	9,6	7,0
67	11,9	10,8	10,6	9,2
Totalt	9,8	9,2	8,4	7,2

I totaltallene er det brukt befolkningen i den aldersgruppen som kan motta pensjon i det aktuelle året.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell II.8 Personer med AFP i privat sektor – ny ordning. Andel av befolkningen i prosent 2011–2014. Desember

Alder	2011	2012	2013	2014
62	7,8	9,8	11,2	11,9
63	4,0	10,8	12,0	13,2
64	2,2	5,7	12,1	13,0
65	1,7	3,3	6,7	13,0
66	1,3	2,5	3,9	7,2
67	1,3	2,2	3,2	4,5
68		1,5	2,3	3,4
69			1,5	2,4
70				1,6
Totalt	3,0	5,1	6,6	7,9
Totalt, 62 – 66 år	3,3	6,3	9,1	11,7

I totaltallene er det brukt befolkningen i den aldersgruppen som kan motta pensjon i det aktuelle året.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

Tabell II.9 Personer med AFP i offentlig sektor. Andel av befolkningen i prosent 2011–2014. Foreløpige tall. Desember

Alder	2011	2012	2013	2014
62	4,7	4,8	4,9	5,0
63	7,6	6,9	6,9	7,1
64	8,4	8,8	8,4	8,3
65	11,4	10,2	10,3	10,6
66	11,2	12,4	11,6	11,8
67	11,6	11,2	11,8	12,9
Totalt	8,7	8,8	8,6	8,7

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

II.2 Vedleggstabeller til kapittel 4

Tabell II.9 Antall mottakere av alderspensjon, utgifter, og gjennomsnittlig alderspensjon. Tall i fast G er regnet med G fra 1. mai 2014 (88 370 kroner)

	Antall mottakere av alderspensjon i alt, middelbestand	Antall mottakere av alderspensjon 62–66 år, middelbestand	Løpende utgifter, mill. kroner	Utgifter regnet i fast G	Gjennomsnittlig alderspensjon i fast G	Utgifter regnet i fast G	Vekst i prosent Gjennomsnittlig antall mottakere	Gjennomsnittlig pensjon regnet i fast G
2010	657 330		121 088	143 207	217 862	3,4	1,6	1,8
2011	698 050	24 745	135 496	153 463	219 844	7,2	6,2	0,9
2012	742 890	49 940	150 525	163 911	220 640	6,8	6,4	0,4
2013	781 430	64 830	164 602	172 746	221 064	5,4	5,2	0,2
2014	820 230	76 880	179 239	181 377	221 129	5,0	5,0	0,0

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet

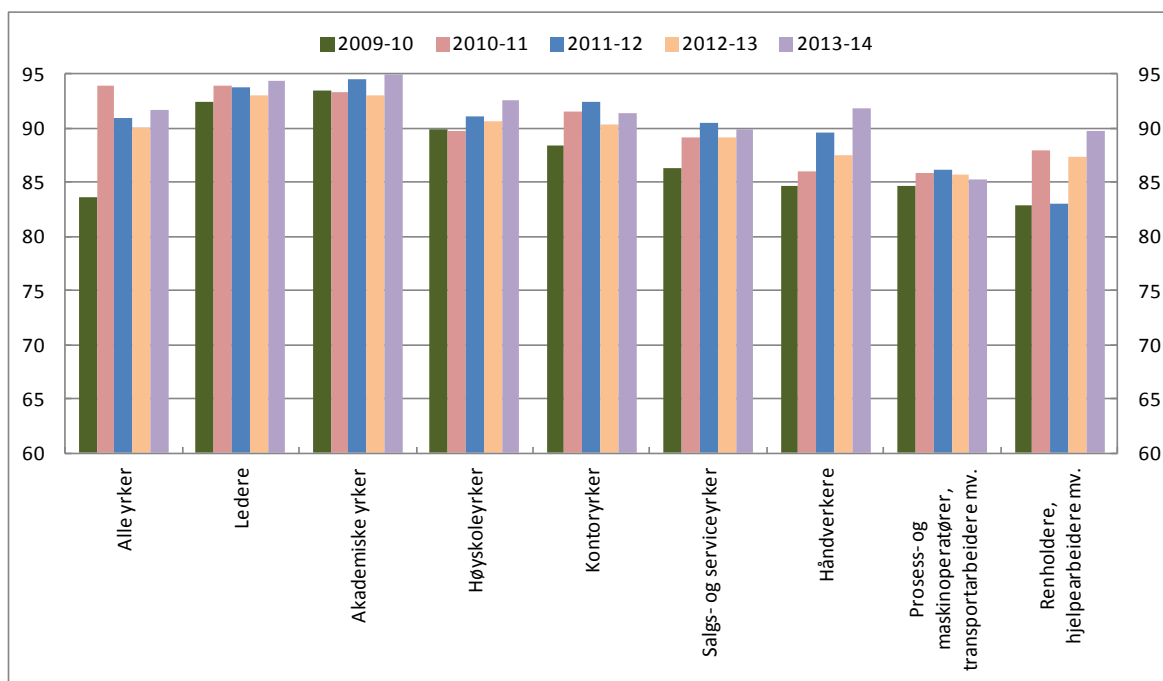
II.3 Vedleggstabell og -figurer til kapittel 5

Tabell II.10 Andelen av befolkningen i alderen 60–66 år i registrert arbeid i andre kvartal 2008–2014 fordelt etter utdanningsnivå. Prosent

		60	61	62	63	64	65	66
Grunnskole	2008	46,2	43,7	36,2	29,9	26,2	21,3	17,2
	2009	46,9	44,1	34,5	30,3	25,7	22,3	18,4
	2010	45,9	44,9	35,0	29,2	26,6	22,0	19,5
	2011	47,8	44,1	36,0	28,7	24,8	22,0	18,8
	2012	46,9	46,5	37,6	32,6	26,2	21,8	19,8
	2013	46,9	45,4	39,2	33,2	29,1	22,9	19,0
	2014	48,8	45,5	39,3	35,3	30,2	25,4	20,2
Videregående skole	2008	65,6	62,6	52,6	43,8	37,6	30,8	25,7
	2009	65,9	63,6	52,2	45,1	38,9	32,4	26,9
	2010	66,5	63,5	52,5	44,7	39,3	32,8	28,1
	2011	66,7	65,2	53,4	44,9	39,1	33,1	28,3
	2012	67,8	65,2	57,6	48,4	41,0	34,0	29,6
	2013	68,0	66,2	57,6	52,0	43,9	35,2	29,9
	2014	68,3	66,9	58,1	51,5	46,5	37,6	30,7
Universitet og høyskole	2008	79,2	78,5	69,0	60,1	52,1	43,2	35,6
	2009	79,9	77,7	69,2	60,7	54,4	43,6	36,3
	2010	78,8	78,2	69,2	61,4	54,6	45,1	36,6
	2011	80,0	78,1	71,4	62,1	55,7	45,3	38,7
	2012	80,7	78,8	71,1	65,2	57,0	46,9	38,8
	2013	80,2	79,6	71,8	65,1	59,6	47,2	40,0
	2014	81,2	79,5	72,3	65,6	59,5	49,8	40,1

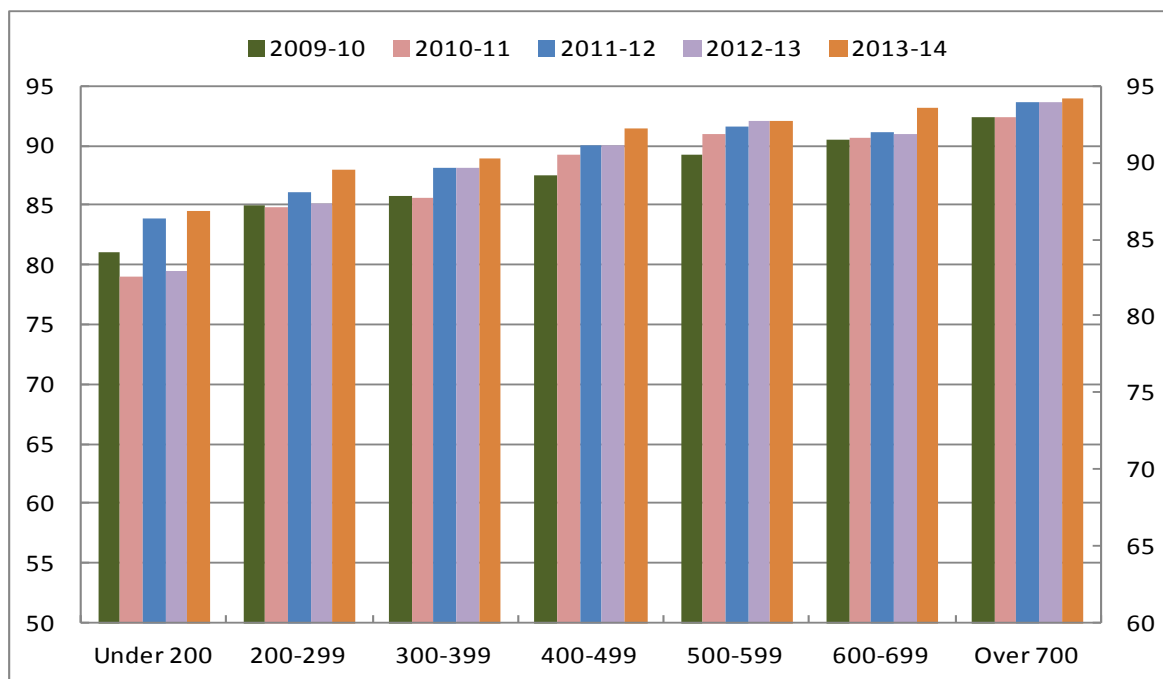
Kilde: Statistisk sentralbyrå, AA-registeret

Figur II.1 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter yrke. Privat sektor uten AFP. Prosent

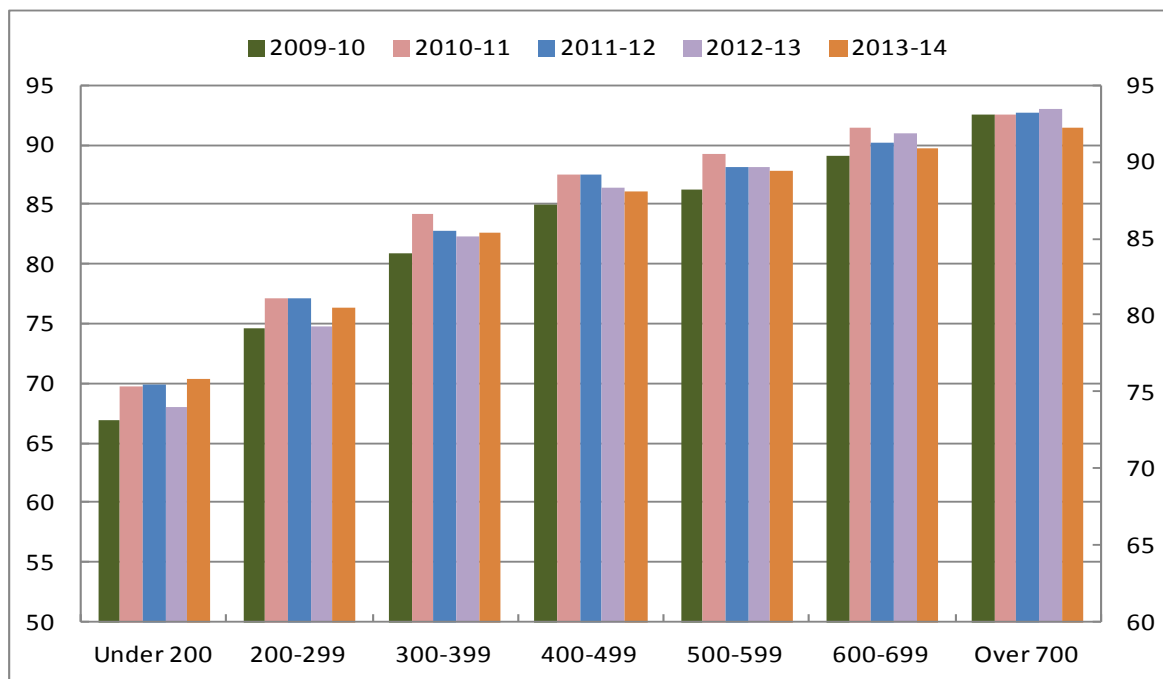
Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Figur II.2 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn. Privat sektor uten AFP. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret

Figur II.3 Andel av 61-65-åringene i arbeid i 4. kvartal 2009–2013 som fortsatt var i jobb ett år senere fordelt etter lønn. Offentlig sektor. Prosent

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet, AA-registeret